

Univerzita Karlova v Praze

Pedagogická fakulta

Katedra francouzského jazyka a literatury

Diplomová práce

DANIEL ESSERTIER: ČESKÝ POHLED

Vedoucí diplomové práce: Dr. PhDr. R. Listíková, MCF

Autor diplomové práce: Sylvia Garciová

Obor studia: Učitelství pro střední školy (FJ-SV)

Rok dokončení práce: 2012

Prohlášení

Prohlašuji, že diplomovou práci s názvem *Daniel Essertier: český pohled* jsem vypracovala samostatně. Použitou literaturu a podkladové materiály uvádím v příloženém seznamu literatury.

V Praze dne

Sylvia Garciová

Poděkování

Děkuji paní Dr. PhDr. Renátě Listíkové, MCF, za cenné rady a připomínky, které přispěly k vzniku této práce. Dále bych zde chtěla poděkovat svým nejbližším, především rodině, která mě po celou dobu studií podporuje.

Abstrakt

Název diplomové práce: *Daniel Essertier: český pohled*

Tato práce se věnuje osobnosti a dílu Daniela Essertiera (1888–1931), francouzského filozofa a sociologa, který byl v roce 1920 vyslán francouzskou vládou do Prahy, aby se zde stal profesorem na nově vzniklém *Francouzském institutu*, v té době nejvýznamnější francouzské kulturní instituci v tehdejším Československu. Práce má za cíl zmapovat dosud nezpracovaný zlomek dějin *Francouzského institutu* v Praze a zrekonstruovat co možno nejpodrobněji život tohoto nadaného myslitele, jehož život byl ukončen tragickou nehodou, a informovat o jeho vědecké činnosti.

Klíčová slova: Daniel Essertier, *Francouzský institut v Praze*, francouzská filozofie a sociologie 20. století, česko-francouzské vztahy

Abstract

Title of the thesis: *Daniel Essertier from the Czech point of view*

This work is dedicated to the life and work of Daniel Essertier (1888–1931), French philosopher and sociologist, who was sent to Prague in 1920 by the French Government to become a professor at the newly established *French Institute*, at that time a major French cultural institution in former Czechoslovakia. The aim of this work is to research thoroughly as much detail as possible so as to reconstruct the life of this gifted thinker whose life was ended by a tragic accident. Therefore upon reporting his scientific activities, the thesis will then reconstruct the untreated fraction of the history of the *French Institute* in Prague and the Czech-French relations.

Keywords: Daniel Essertier, *French Institute* in Prague, French philosophy and sociology of the 20th century, Czech-French relations.

1.	Úvod	1
2.	Životopis.....	2
3.	Počátky sociologie ve Francii.....	17
4.	Essertier sociolog.....	26
5.	Essertier filozof.....	31
6.	Essertier a české myšlenkové prostředí	35
6.1.	České meziválečné myšlenkové prostředí.....	36
6.2.	Essertier a Jednota filosofická.....	39
6.3.	Essertierův zájem o T. G. Masaryka	47
6.4.	Přátelství mezi Danielem Essertierem a Karlem Vorovkou.....	50
7.	Essertier a Francouzský institut v Praze	53
8.	Essertier publicista.....	64
9.	Závěr a resumé.....	73
10.	Prameny a literatura.....	80
11.	Přílohy	84

1. Úvod

Tématem mé práce je působení francouzského filozofa a sociologa Daniela Essertiera ve *Francouzském institutu* v Praze v letech 1920–1927. Vzhledem k tomu, že je o Essertierovi obecně známo pouze to, že byl filozof a vedoucí vysoce kvalitního časopisu zabývajícího se česko-francouzskými vztahy *Revue Française de Prague*, náplní této diplomové práce je zjistit více o jeho životě a díle, protože o nich nebylo dosud v Čechách a zřejmě ani ve Francii nic publikováno. Ráda bych tedy přispěla k dosud nezpracovanému zlomku dějin *Francouzského institutu* v Praze a historie česko-francouzských vztahů. Život tohoto francouzského filozofa byl bohužel předčasně ukončen tragickou automobilovou nehodou v době, kdy mu bylo 43 let. Reakcí na tuto nešťastnou událost bylo vydání zvláštního čísla časopisu *Revue Française de Prague*, ve které se objevuje pozoruhodný počet reakcí často významných francouzských i českých osobností vyjadřujících k němu hluboký obdiv. Jako příklad můžeme uvést české filozofy Emanuela Rádlu a Jana Patočku. Je to důkaz, že šlo o významného člověka, který zdejší kulturní život ovlivnil. V Praze strávil sedm let, velkou část svého produktivního života. Cílem této práce je zrekonstruovat co nejpodrobněji život a myšlenkový svět tohoto nadaného filozofa, zjistit, zda se zapojil do českého intelektuálního života a pokusit se shrnout, jaké byly jeho odborné názory z oborů filozofie, sociologie a psychologie, které byly v centru jeho zájmů, a zda přinesly něco nového.

Jako jediné zdroje informací se nabízí publikace o dějinách Francouzského institutu v Praze, samotná *Revue française de Prague* a další soudobá periodika a jeho díla v originále uložená v českých knihovnách (*Les formes inférieures de l'explication*, 1927, *Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*, 1927, *Les philosophes et sociologues français au XXe siècle*). Zdrojem by mohly být také další materiály o česko-francouzských vztazích, případně internet.

2. Životopis¹

Daniel Essertier se narodil 17. listopadu 1888 v Lille. Z několika zdrojů se dozvídáme, že neměl lehké dětství². Ve škole však měl výborné studijní výsledky, byl velmi bystrý a pracoval precizně. Umožnilo mu to postoupit na gymnázium Faidherbe v Lille, kde navštěvoval nejdříve program „enseignement moderne“ (obdoba reálného gymnázia), ale učitelé, kteří si všimli jeho výjimečných schopností, mu doporučili vzhledem k jeho nadání, aby se hlouběji seznámil s humanitními vědami a přestoupil do „klasické sekce“ (section classique). Daniel proto velmi tvrdě zapracoval, v jediném školním roce 1904 až 1905 dohnal několik náročných předmětů.³ Jeho blízký přítel a spolužák z gymnázia Gérard Monod vzpomíná: „*Je le revois, avec sa chevelure abondante et ondulée, noire comme ses grands yeux brillants, dont le perçant regard semblait vouloir scruter jusques au fond des choses, tandis que sa parole, s'accélégrant et se ralentissant tour à tour, paraissait suivre docilement les va-et-vient d'une pensée toujours en éveil.*“⁴ V červenci tohoto školního roku dostal od svého učitele skvělé ohodnocení. O rok později složil maturitní zkoušku a získal cenu za vynikající prospěch a čestnou medaili za písemnou maturitní práci. Po složení druhé maturity nastoupil v říjnu 1907 do třídy première supérieure (přípravná třída pro studium na univerzitě) na stejném gymnáziu a za několik měsíců mu bylo stipendium přesunuto na gymnázium Henri IV. do Paříže. Profesori z gymnázia Danielovi doporučili, aby navštěvoval ještě druhý přípravný ročník na tomto gymnáziu, protože v něm viděli úspěšného kandidáta pro studium na

¹ Essertierův životopis je zrekonstruován na základě informací z *Revue française de Prague*, především vzpomínek jeho přátel, které vyšly při příležitosti jeho úmrtí, dále z článků v jiných časopisech. Soustavnější informace o jeho životě nejsou dostupné.

² Najdeme zmínky o *l'enfance sévère* nebo *pénible*.

³ MONOD, Gérard. Souvenir d'un ami. *La Revue française de Prague : organe de la Fédération des sections de l'Alliance française en Tchécoslovaquie: Hommage à Daniel Essertier 1888-1931, L'Homme et l'œuvre, pages inédites*. 1931, č. 51, s. 256-261. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5824030v/f264.image.r=Paul.langFR>.

⁴ MONOD, Gérard. Souvenir d'un ami. *La Revue française de Prague (op. cit)* „*Opět ho vidím před sebou, s bohatými zvlněnými vlasy, černými jako jeho veliké zářivé oči, jejichž hloubavý pohled jakoby chtěl proniknout k jádru věci, zatímco jeho řeč, střídavě se zrychlující nebo zpomalující, se zdála věrně následovat pohyb jeho bdělé mysli.*“ (vlastní překlad)

prestižní École normale supérieure. Mladý student tedy zůstal, pilně studoval, v přijímacím řízení však těsně neuspěl. Přijato bylo pětatřicet kandidátů, on skončil osmatřicátý.⁵ Získal však stipendium na licenciát. Rozhodl se pro studium v Lille, kde měl dva bratry, sestru a mnoho přátel. Na lillskou univerzitu přišel studovat se stipendiem, které bylo udělováno těm nejlepším studentům v oboru humanitních věd z celé Francie. Profesor z lillské univerzity Henri Bornecque vzpomíná: „*Il montrait déjà les qualités de finesse, de douce gravité, de pénétration, qui, en peu de temps, lui confèrent un des premiers rangs parmi les philosophes de pure tradition française.*“⁶ Nastoupil na filozofickou fakultu, obor klasické jazyky a literatura („*langue et littératures classiques*“). Essertiera velmi ovlivnily přednášky filozofa L. Brunschvicga⁷, které absolvoval na gymnáziu v Paříži. Proto také v Lille, kromě studií klasického jazyka a literatury, navštěvoval i přednášky filozofie a ve filozofii se dál vzdělával. Na této univerzitě byl jeho spolužákem a přítelem i Alfred Fichelle, budoucí ředitel Institutu Ernesta Denise v Praze, který zde působil ve stejnou dobu jako Essertier (1920 až 1928). V červnu roku 1909 složil závěrečnou zkoušku licenciátu z klasické filologie a rozhodl se pro další studium, tentokrát filozofie, na univerzitě v Bordeaux. Strávil zde dva následující roky. Zde našel vhodné prostředí a podněty pro to, aby se zabýval tím, co ho již jako gymnazistu zajímalo, tedy „*dělat sociologii prostřednictvím psychologie*“ („*faire de la sociologie par la psychologie*“). I když se v té době tyto dvě disciplíny chápaly odděleně, Gaston Richard, profesor na univerzitě v Bordeaux, byl stoupencem toho, že je potřeba je propojit a studovat současně. Richard silně ovlivnil Essertierovo

⁵ MONOD, Gérard. Souvenir d'un ami. *La Revue française de Prague* (op. cit.).

⁶ BORNECQUE, Henri. Daniel Essertier à Lille. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 216. „*Vykazoval již kvality dobrého úsudku, příjemné vážnosti a pronikavosti ducha, které mu v krátké době zajistily jednu z předních pozic mezi filozofy čistě francouzské tradice.*“ (vlastní překlad) „*Vykazoval již kvality dobrého úsudku, příjemné vážnosti a pronikavosti ducha, které mu v krátké době zajistily jednu z předních pozic mezi filozofy čistě francouzské tradice.*“ (vlastní překlad)

⁷ Léon Brunschvicg (1869 – 1944), francouzský filozof. Rozvinul koncepci kritického idealismu jako spojení kriticizmu I. Kanta s poznatky přír. věd. Skutečnost o sobě je poznání nedostupná, avšak jeví se v řádu forem, které jsou zkoumány přír. vědami. *Metafyzické systémy pak odrážejí danou úroveň dosažených věd. poznatků.* BŘEZINA, J., HORYNA, B., BLECHA, I., ŠARADÍN P. a J. ŠTĚPÁN. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc, 1998, s. 61.

budoucí zaměření na sociální vědy a pod jeho vedením se Essertier začal věnovat dílu Gabriela Tarda, francouzského sociologa a sociálního psychologa, který sociologii chápal jako kolektivní čili intermentální psychologii, a jehož teorie „intermentálních procesů“⁸ odpovídala Essertierovým odborným zájmům. Essertier se zabývá Tardeho teoriemi ve své diplomové práci obhájené v roce 1910. V Bordeaux také chodil na přednášky Pascala Lapieho a Théodora Ruysse⁹. „*Ces maî tres jugeaient Essertier avec la plus grande faveur et s'accordaient avec moi à lui prédire la plus belle carrière.*“¹⁰

Po studiu v Bordeaux odešel Essertier na Sorbonnu, kde se připravoval na přijímací řízení pro způsobilost vyučovat filozofii na vyšších středních školách¹¹, neuspěl však u něj. Bylo by velmi odvážné snažit se najít důvody, proč nebyl přijat, jako zajímavost však uvádíme názor Gérarda Monoda¹², který vidí problém v Essertierově intelektuální

⁸ „Fenomén nápodoby umožňuje Tardovi vysvětlit nadindividuální povahu společnosti, přičemž však - na rozdíl od Émila Durkheima - společnost nechápe jako bytost svého druhu, ale považuje ji pouze za souhrn jednotlivců. Právě procesy nápodoby, opozice a přizpůsobení, které jednotlivce vzájemně propojují, vytvářejí specifičnost společnosti jako celku. Mechanismus nápodoby probíhá dle Tarda následovně: inovativní prvky, které se v individuálním jednání čas od času objeví, se někdy ujmou a jsou napodobovány druhými; tato nápodoba se pak šíří z centra inovace v soustředných kruzích; tyto kruhy z různých center se vzájemně protínají a vzniká mezi nimi opozice; výsledkem jejich soupeření je vždy určitá forma vzájemného přizpůsobení, čímž vzniká odlišná kvalita a tak další inovace, jež se opět začíná šířit.“
Gabriel Tarde. In: *Wikipedia: Otevřená encyklopedie* [online]. [cit. 2012-04-15]. Dostupné z: http://cs.wikipedia.org/wiki/Gabriel_Tarde.

⁹ Théodore Ruysse (1868 – 1967), francouzský filozof a militantní pacifista. V letech 1913 uspořádal řadu konferencí, kde zastával myšlenku nezávislosti tehdy německého Alsaska.

¹⁰ RICHARD, Gaston. Souvenirs: Daniel Essertier et la sociologie. *La Revue française de Prague (op. cit)*, s. 274-276.
„Tito učitelé se dívali na Essertiera s největší přízní a společně jsme mu předvíдали tu nejlepší kariéru.“
(vlastní překlad)

¹¹ Tzv. agregace je zkouška (skládající se z písemné i ústní části) organizovaná státem na základě konkurzu. Dotyčnému, tzv. agrégé, zajišťuje právo na učitelský post na středních školách.

¹² MONOD, Gérard. Souvenir d'un ami. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 256-261.

váhavosti, která plynula ze střetu dvou myšlenkových tendencí – koncepcí jeho profesora z Bordeaux a tendence tehdejší durkheimovské Sorbonny.¹³

Když se schylovalo k válce, Essertier nepatřil mezi ty, kteří by toužili po hrdinství a odvetě. Cítil však povinnost ke své vlasti, a to hlavně s ohledem na vyspělou intelektuální tradici Francie, které si vážil. Nepochybně jeho přesvědčení velmi ovlivnil právě profesor Ruysen, který přes tehdejší veřejné mínění odvážně obhajoval zachování míru. Essertier uspořádal veřejnou konferenci věnovanou dvěma představitelům francouzské literatury, Maurici Barrèsovi a Romainu Rollandovi. V Barrèsově díle Essertier spatřoval vlasteneckou kulturu spojenou s myšlenkami politické i vojenské slávy. V Rollandově díle naopak nacházel přesvědčení o existenci a síle evropského ducha schopného usmířit staré historické rozpory. Přednášející poté nechal na posluchačích, aby zaujali svůj vlastní postoj, ale bylo jasné, na čí straně sám stojí.

V říjnu 1912 nastoupil vojenskou službu, která měla skončit v říjnu roku 1914. Protože však začala První světová válka, v srpnu téhož roku byl mobilizován a jeho regiment byl naveden směrem na belgickou hranici. „*Enfin! À l'occasion offerte de venger Sedan – ce sombre enthousiasme m'avait saisi et je me préparais à la guerre comme à une fête merveilleuse et tragique. (...) Philosopher, c'est apprendre à mourir. Jamais je ne désirai tant philosopher que du jour où je sus que d'un moment à l'autre il me faudrait peut-être mourir.*”¹⁴ Cestou na frontu však Essertier dostal spálu a když došlo k bitvě u Charleroi, byl nucen zůstat v jedné belgické vesnici. Poté byl zajat Němci a internován do Namuru. Na počátku svého uvěznění píše: „*Rien d'humilié dans notre attitude. Notre défaite à nous, notre malchance est accidentelle, ne prouve rien, elle n'empêchera nullement la grande victoire. Il faut que les Allemands le sentent en nous*

¹³ Emile Durkheim vyučuje mezi lety 1902 až 1917 na Sorbonně, na katedře pedagogických věd, jejíž název se později rozšiřuje o sociologii.

¹⁴ ESSERTIER, Daniel. Souvenirs de Guerre: Premiers jours. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 295-303.

„*Konečně! Příležitost pomstít Sedan – toto ponuré nadšení mě chytilo a já se připravoval na válku jako na nádherný a tragický svátek. (...) Být filozofem znamená učit se umírat. Nikdy jsem netoužil tolik filozofovat jako v den, kdy jsem si uvědomil, že mohu každým okamžikem zemřít.*“ (vlastní překlad)

*voyant. Allons, tête haute et le sourire! Ce ne sont pas des vaincus qui passent.*¹⁵ V zajetí Essertier strávil téměř celou válku a to ho velmi psychicky vyčerpávalo. Zde se také dozvěděl o úmrtí svého mladšího bratra. Ze zajetí se pokusil několikrát uprchnout a za trest byl přemístěn do tábora v Meyenbourgu na severu Německa a v listopadu roku 1915 byl přesunut do Darmstadtu. „(...) *en novembre 1915, je vis un jour un prisonnier (du 110e linie), déjà grisonnant malgré sa jeunesse, et dont le clair et ferme regard avait un caractère qui ne s'oublie pas.*“¹⁶ Essertierův spoluvězeň a budoucí přítel A. Paul dále vzpomíná, jak bylo v táboře pět praporů oddělených od sebe drátěným plotem a ochozem. Essertier byl ve čtvrtém. Vězni se mohli vídat a dokonce spolu mluvit, ale nemohli spolu déle postávat. Někdy byla ale setkání mezi zajatci možná, a to hlavně o nedělích, kdy mohli chodit buď na mše, nebo evangelickou bohoslužbu, kterou sloužil švýcarský pastor Correvon. Protože duchovních rozptýlení bylo málo, mnoho zajatců chodilo na obě. Zároveň v jednotlivých praporech byly založeny divadelní spolky a díky zásilkám ze Švýcarska v táboře kolovaly i knihy. Právě skrze improvizované knihovny se A. Paul s Essertierem seznámil a stali se z nich přátelé, kteří spolu a se skupinkou dalších spoluzajatců v intelektuálním duchu rozmlouvali o svých dojmech, vzpomínkách a tužbách. Essertier dával v Darmstadtu několika svým společníkům z praporu hodiny filozofie. Na jaře roku 1916 se shromažďovali v malém pokojíku, a aby si krátili čas a udržovali se v intelektuální formě, zabývali se různými vážnými otázkami. Vždy měl jeden z nich přednášku, po které následovala diskuze. Essertier byl mezi svými soudruhy velmi vážen pro svou vzdělanost, charakter a pevnost svých zásad. Essertierova mravní opora přispěla k udržení morálky v táboře. Příkladem může být to, že když lékařský výbor poslal některé ze zajatců do Kostnice, aby se tam podrobili zdravotní prohlídce a případně byli posláni do Švýcarska, Essertier

¹⁵ R. Allier zde cituje Essertiera. ALLIER, Raoul. Daniel Essertier. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 207-210.

„*V našem postoji nebylo nic pokorného. Naše vlastní porážka, naše neštěstí jsou vedlejší, nic nedokazují, nijak nezabrání velkému vítězství. Je třeba, aby to z nás Němci cítili, když se na nás podívají. Pojd'me, hlavu vzhůru a úsměv! Ať nevidí poražené, když jdeme okolo!*“ (vlastní překlad)

¹⁶ PAUL, A. Daniel Essertier au camp de Darmstadt. *La Revue française de Prague (op.cit)*, s. 266-267.

„*V listopadu 1915 jsem jednoho dne uviděl vězně (110. linie), přes jeho mládí již šedivějšího, jehož jasný a pevný pohled byl z těch, na něž se nezapomíná.*“ (vlastní překlad)

se přes svou velmi křehkou tělesnou konstituci a nalomenému zdraví nesnažil odejít a chtěl tak posloužit svým kamarádům, kteří zůstávali.

V roce 1917 byl internován v Ženevě a o rok později repatriován. Po válce byl vyznamenán Válečným křížem (Croix de Guerre).

Po návratu z války Essertier publikoval v magazínu *Foi et Vie* několik článků nazvaných *Le Soldat (Voják)*, plných osobních vzpomínek a dojmů z prvních dnů války a zajetí v Německu.

V roce 1919 se opět zúčastnil konkurzu na agregaci určeného pro demobilizované kandidáty. „*J'ai vu Daniel Essertier pour la première fois, après Pâques 1919, parmi les candidats à l'agrégation de philosophie qui, non démobilisés pour la plupart et encore en uniforme, me semblaient être des camarades plus que des élèves.*“¹⁷ Podle svědectví sorbonnského profesora E. Bréhiera Essertier u zkoušky znamenitě uspěl.

V témž roce působil jako profesor krátce na gymnázium Berthollet v Annecy, kde vyučoval filozofii. V Annecy také potkal svou budoucí manželku.

V roce 1920 přijal nabídku místa profesora v nově založeném *Francouzském institutu* v Praze, jehož činnost navazovala na práci Ernesta Denise. Tuto nabídku přijal s velkým zaujetím a více než deset let, do konce svého života, pak pracoval na tom, aby se upevnily a prohloubily vztahy mezi Francií a Československem.

Sedm let (od roku 1920 do roku 1927) zde vyučoval filozofii, přednášel o dějinách francouzského umění a také založil časopis *Revue Française de Prague*, jejímž cílem bylo přiblížit Francii Československu a naopak. Essertier ji řídil až do své předčasné smrti. *Revue* vedl s obrovským zaujetím a shromáždil kolem sebe velký okruh spolupracovníků z české i francouzské strany, jejichž příspěvky měly nejen po odborné stránce vysokou kvalitu. Významná byla myšlenková celistvost každého vydání i osobní rozměr, který Essertier do *Revue* vkládal. Essertier se aktivně věnoval společenskému a kulturnímu životu v Praze, na jeho pozvání přijížděli do Prahy jeho přátelé a různé

¹⁷ BRÉHIER, Emile. Témoignage. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 220.

„*Poprvé jsem viděl Daniela Essertiera po Velikonocích roku 1919 mezi kandidáty na agregaci v oboru filozofie, kteří z velké části nebyli ještě demobilizovaní a přišli v uniformách. Připadali mi spíše jak kolegové než studenti.*“ (vlastní překlad)

osobnosti z oblasti kultury a vědy. Mnoho z nich popisuje své vzpomínky na vřelé přijetí manželů Essertierových v jejich bytě na Staroměstském náměstí. Byla tam srdečná, podnětná a veselá atmosféra. Během působení v Institutu Essertier také připravoval svou dizertační práci. Přispíval do různých francouzských periodik a ve svých článcích se často snažil přiblížit záležitosti Československa.

Essertier se seznámil s československým filozofickým a myšlenkovým prostředím. Naučil se natolik dobře česky, aby byl schopen číst odbornou literaturu v češtině. (...) *il trouva le temps de pénétrer dans le dédale de la langue tchèque qu'il parvint à comprendre jusque dans ses finesses, jusqu'à pouvoir pénétrer au fond de la pensée philosophique tchèque, depuis Thomas de Štítný jusqu'à Vorovka et Hoppe.*¹⁸ Překládal do francouzštiny práce T. G. Masaryka, kterého považoval za jednu z největších historických osobností té doby¹⁹. Už v roce 1924 přeložil Masarykovy *Nesnáze demokracie*. Institut slavistických studií na Sorbonně pozval Essertiera v roce 1930, aby přednesl řeč o Masarykově filozofii. V Praze si Essertiera velmi vážili, vláda Československa mu finančně umožnila zůstat v Praze o rok déle.

V únoru 1926 obhájil na Sorbonně svou dizertační práci, která se skládala ze dvou částí – hlavní se jmenovala *Nižší formy explikace*²⁰ (*Les formes inférieures de l'explication*), a byla věnovaná Henrimu Delacroixovi (1877 – 1962), francouzskému filozofovi a psychologovi²¹ a druhá *Psychologie a sociologie, kritická bibliografická esej*²² (*Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*). Madeleine David-Vokounová²³,

¹⁸ JELÍNEK, Hanuš. Souvenir. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 245.

„Našel si čas na to, aby pronikl do labyrintu českého jazyka, dosáhl dokonce toho, že rozuměl jemným odstínům a mohl proniknout do hloubky českého filozofického myšlení od Tomáše Štítného až po Vorovku a Hoppa.“(vlastní překlad)

¹⁹ CHARLES-ROUX, F. Souvenir. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 232-233.

²⁰ Vlastní překlad. *Nižší* je zde ve významu *primitivní*, myslí se tedy myšlení předlogické.

²¹ Z díla: *Etudes d'histoire et de psychologie du mysticisme* (1908), *Le langage et la pensée* (1924), *L'enfant et Le Langage* (1934), *Les grands mystiques Chrétiens* (1938), *Les grandes formes de la vie mentale* (1934).

²² vlastní překlad

²³ Madeleine David (po svatbě David-Vokounová) přijela do Prahy v roce 1925 a v letech 1925 – 26 zde připravovala svou diplomovou práci na téma *Současná česká filozofie*, které jí vybral sám Essertier. Stala se sekretářkou redakce *Revue française de Prague* a později vedoucí knihovny *Francouzského institutu* v Praze.

tehdy studentka Institutu slavistických studií v Paříži, později Essertierova spolupracovnice ve Francouzském institutu v Praze, vzpomíná na obhajobu jeho dizertační práce, u které byla přítomna. Obhajoba trvala celé odpoledne a práce vzbudila obrovský zájem a byla mimořádně dobře ohodnocena („très honorable“). Přitáhla také pozornost vědeckého světa a Essertier se tak zařadil mezi přední francouzské sociology. V pařížském vědecky zaměřeném měsíčníku *Revue bibliographique des ouvrages de droit, de jurisprudence, d'économie politique, de science financière et de sociologie* už v roce 1926 vyšla velmi kladná recenze obou prací: „*On peut dire, sans exaagération, que ces deux livres font époque. Tous les sociologues, - au moins ceux qui sont libérés de toute sujétion à l'égard de telle ou telle Ecole – feront aux œuvres de Daniel Essertier un durable succès.*“²⁴ Pozitivní reakce ovšem vyšly i v dalších periodikách (např. *Foi et Vie*, leden 1928, *La Quinzaine critique des livres et des revues*, červenec 1930, *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, leden 1930). Essertier tedy získal doktorát a stal se profesorem filozofie na Filozofické fakultě univerzity v Poitiers.

Essertier opustil Československo na konci školního roku 1926–1927. Styky s Československem však nikdy nepřerušil, ve Francii se často setkával s českými studenty, dále se zajímal o nové české publikace a četl je, zůstal i šéfredaktorem *Revue Française de Prague*. Každým rokem, vždy v září se vracel do Prahy. F. Charles-Roux, francouzský velvyslanec v Praze ve své vzpomínce na Essertiera píše: „*J'ai été témoin moi-même du déchirement qu'il aurait éprouvé s'il lui avait fallu ne garder aucune attache avec Prague. J'avais encouragé Essertier à accepter une chaire à Poitiers, prance que l'intérêt de sa carrière m'avait paru être de rentrer en France.*“²⁵ Na univerzitě v Poitiers byl mezi ostatními kolegy i studenty natolik oblíben, že ho navrhli na jednu z funkcí na Ministerstvu školství, které přechodně vykonával. Pověst

²⁴ Les formes inférieures de l'explication. Psychologie et sociologie. *Revue bibliographique des ouvrages de droit, de jurisprudence, d'économie politique, de science financière et de sociologie*. 1926, roč. 33, 3-4, s. 37. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5406731s/f388.image.r=essertier.langFR>.

„*Dá se říci, bez nadsázky, že tyto dvě knihy píšou historii. Všichni sociologové – alespoň ti, kteří se nepodrbují žádné ze škol, přisoudí dílům Daniela Essertiera dlouhodobý úspěch.*“

²⁵ CHARLES-ROUX, F. Souvenir. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 232-233.

Uvědomil jsem si, jak těžce by nesl, kdyby již neměl žádné kontakty s Prahou. Podporoval jsem však Essertiera v tom, aby přijal funkci v Poitiers, protože se mi to zdálo prospěšné pro jeho kariéru. (vlastní překlad)

předchozího profesora filozofie Rivauda přitahovala na univerzitu v Poitiers mnoho studentů, po nástupu Essertiera se podle svědectví Gastona Richarda tento zájem ještě zvýšil. „(...) *plus que les autres, il savait instruire en même temps que se faire aimer.*“²⁶

Essertier na univerzitě v Poitiers šířil povědomí o Československu a s přispěním P. Boissonnada, profesora historie, děkana Filozofické fakulty Univerzity v Poitiers (později i dopisujícího člena *Francouzského institutu*) a pod patronátem Československého ministerstva školství zavedl na univerzitě v Poitiers výuku československých dějin, kultury a vývoje českého vědeckého myšlení od středověku po současnost. „(...) *de mon côté je m'efforçais de faire connaître l'histoire politique, économique et sociale d'un pays, qui dès le Xe siècle, a eu l'honneur d'être à l'avant-garde de la civilisation chrétienne occidentale, et qui a eu un rôle éminent parmi les peuples slaves, au point d'être, du XIIIe au XVe siècle, l'état dominant de l'Europe centrale.*“ (...) „*J'avais, au cours de nos fréquentes conversations, pu me rendre compte de l'amour profond qu'il avait voué à la Tchécoslovaquie, sa seconde patrie, et que nous nous sommes tous deux efforcés de propager en France. La civilisation tchécoslovaque, avec ses caractères originaux, nous inspirait à tous deux le même sentiment d'admiration. Cette race forte et solide, qui a pu, tel un bloc de granit, résister sans faiblir aux flots de l'océan germanique, et ne rien perdre de sa vigueur à travers les siècles, lui paraissait comme à moi-même, pleine d'avenir et digne d'être l'une des forces fondamentales de l'Europe nouvelle, comme elle le fut de l'Europe ancienne.*“²⁷

²⁶ RICHARD, Gaston. Souvenirs: Daniel Essertier et la sociologie. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 274-276.

„Dokázal vyučovat a zároveň se stát oblíbeným lépe než ostatní.“ (vlastní překlad)

²⁷ BOISSONNADE, P. Daniel Essertier à Poitiers. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 214-215.

„(...) snažil jsem se poznat politické, ekonomické a společenské dějiny země, která měla od 10. století tu čest stát se předvojem západní křesťanské civilizace a která měla významnou roli mezi slovanskými národy a od 13. do 15. století byla dominantním státem ve střední Evropě. (...) Během našich častých rozhovorů jsem si uvědomil jeho hlubokou lásku k Československu, jeho druhé vlasti, kterou jsme se oba snažili šířit ve Francii. Československá civilizace, se svými originálními rysy, v nás probouzela pocit obdivu. Toto plemeno, silné a pevné, které mohlo bez ustání, jako kus žuly, odolávat vlnám německého oceánu a neztratit v průběhu staletí nic ze své síly, se jemu i mně zdálo plné budoucnosti a hodné být jednou ze základních sil nové Evropy stejně jako tomu bylo za staré Evropy.“ (vlastní překlad)

V letech 1929 – 1930 na univerzitě v Poitiers přednesl několik přednášek o kultuře a historii Československa, které měly být jakousi průpravou k dalšímu studiu. V poitierském měsíčníku *La Grand'Goule*²⁸ z roku 1930 se dočteme, že kromě pravidelného kurzu o Descartesovi a Komenském Essertier přednesl v pátek 7. ledna přednášku s názvem *Literatura, umění, filozofie v zemích Koruny české (Les Lettres, les Arts, La philosophie dans les pays de la Couronne de Bohême)*. Několik přednášek vyšlo posmrtně v *Revue française de Prague* z roku 1931. Z těchto studií je patrné, že Essertiera fascinovalo především období husitských válek, ke kterému se jeho myšlenky vždy navrací: „*Mais pour la première fois peut-être dans l'histoire, un peuple s'est trouvé qui a inscrit à son programme en même temps que la défense de son indépendance nationale, la lutte pour le triomphe des plus hautes valeurs spirituelles, sincérité, pureté, fraternité. Ce peuple a trouvé moyen, tout en luttant pour sa propre existence, d'élaborer une charte qui aurait pu être en partie celle de l'humanité nouvelle, à un moment où le monde s'attardait dans l'incohérence et l'égoïsme.*“²⁹ Hlouběji se zabýval duchem českého národa i českou povahou. Čecha vidí jako člověka „*sérieux, fort attaché à ses intérêts matériels et assez avisé pour les défendre (...), d'une gravité un peu méfiante, une timidité qui se cache sous des dehors revêches ou même agressifs, mais surtout une tendance invincible à se réfugier dans ses habitudes, dans son milieu familier, en soi-même.*“³⁰ V přednáškách se zabýval mimo jiné i J. A. Komenským, jehož učení porovnal s učením Descartesa, Chelčického i Masaryka. Připomeňme, že Essertier byl vyznáním protestant.

²⁸ *La Grand'Goule*. Poitiers: L'Union, 1930, roč. 2, č. 6. Dostupné z: <http://gallica.bnf.fr/ark:/12148/bpt6k5601514h/f1.image.r=essertier.langFR>.

²⁹ ESSERTIER, D. II. Les premières formes de l'idéalisme tchèque. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 315.

„*Ale možná poprvé v historii se objevil národ, který do svého programu zařadil zároveň obranu své národní nezávislosti, boj za vítězství těch nejvyšších duchovních hodnot, upřímnost, čistotu a bratrství. Tento národ během bojů za vlastní existenci našel způsob, jak vypracovat plán možné budoucí humanity, a to v době, kdy byl svět ve stavu nesouladu a sobectví.*“ (vlastní překlad)

³⁰ ESSERTIER, D. (op. cit).

„*Seriózní, silně lpící na svých hmotných zájmech a dost chytrý na to, aby je ubránil. (...) s trochu podezřívavou vážností, s nespěšností, která se schovává pod nevrlým nebo dokonce agresivním pláštěm, ale především s nepřekonatelným sklonem hledat útočiště v návycích, ve známém prostředí, v sobě.*“ (vlastní překlad)

7. června 1929 v Poitiers mimo jiné přivítal známého českého pedagoga a ředitele *Jedličkova ústavu* v Praze Františka Bakuleho s jeho sborem *Bakulovi zpěváci* složeného z chovanců tohoto ústavu, kteří pobýli několik dní ve městě během své koncertní cesty po Francii.

V letech 1930 – 1931 působil Essertier jako hostující profesor na káhirské univerzitě, kde měl působit několik následujících let. Na univerzitě přednášel klasickou filozofii a v literárním kruhu *Al-diafa* o současném románu. Jedna z jeho přednášek o díle Marcela Prousta dosáhla velkého ohlasu³¹ a později, v roce 1933, byla publikována v *Revue Française de Prague*. V poznámce uvádíme shrnutí této přednášky.³² Jako

³¹ POZZI, Jean. Le dernier voyage de Daniel Essertier. *La Revue française de Prague (op. cit)*, s. 270-271. „On me divit que les élèves de l'Université appréciaient ses cours de philosophie classique, tandis que tous ceux qui, au Caire, s'intéressaient à la littérature ou l'art, ainsi que les plus élégantes personnalités de la société égyptienne, suivaient au Cercle Aidiada ses conférences sur le roman contemporain; son étude de Marcel Proust fut particulièrement remarquable.“

Odkaz na přednášku, tentokrát již její tištěnou verzi v *Revue française de Prague*, nalezneme také v časopisu *Revue d'histoire littéraire de France* z roku 1933 (vydání leden-březen).

³² Proust ve svém díle sepisuje vzpomínky ze svého života, ale popsané události v něm mají význam jen do té míry, kdy odkrývají určité skryté zákony, které řídí jedince a společnost. Dle Prousta v chápání světa chybujeme, protože jsme zvyklí řídit se svými smysly, pamětí a city. Spisovatel chce naopak náš život objasnit a dovést nás k jeho opravdovosti. Velká část jeho díla je podle Essertiera právě zasvěcena analýze iluzí, ve kterých žijeme. Při čtení *Hledání ztraceného času* se nám tak odkrývá zcela nový svět. Essertier analyzuje nejdříve oblast smyslů, jak je chápe Proust: smysly nás klamou, vjem je povšechný a mylný, protože do něj vkládáme příliš mnoho vzpomínek a úvah. Naše mysl dává apriorně přednost upínání se na vnější příčinu počítku, pokud se však od této příčiny distancujeme, ukáže se nám zcela jiný svět. Další téma se týká umění žít, tedy umění vytěžit ze života radosti. Toto umění spočívá v disociaci, která umožňuje zachovat věcem neustálou čerstvost a novost. Jedná se tedy o neustálý zápas proti „ošidnému zvyku“, jak jej nazývá Proust. Umělec, který chce získat osobní prožitek světa, rozbíjí zaběhnuté asociace a představy a seřazuje je podle naprosto odlišného řádu. To, co Proust neustále hledá pod množstvím úvah a vzpomínek, je „čistý dojem“ a umělcem je pro něj především člověk, který dokáže umlčet svůj rozum a paměť; zapomíná na to, co jsou to věci, chce je jen „vidět.“ Tato realita přitom obsahuje pro nás to nejdůležitější, tedy „vnitřní vlast - domovinu – rodný kraj („patrie intérieure“), se kterou je umělec a každý z nás, pokud chce, spjat. Třetí téma, kterým se autor článku zabývá, je věnováno pravdivé paměti („la vraie mémoire“), ryzí vzpomínce („le souvenir pur“), která je podle Prousta velmi vzácná. Naše utilitární inteligence nechává proběhnout zážitky, ze kterých skoro nic neponechává a zapomíná všechno, co přímo neposlouží budoucímu jednání, stává se nezbytným nástrojem přizpůsobení se realitě. Za tuto službu ovšem platíme draze, život je tak zbaven svého kouzla a lesku. Podobným způsobem se mění i vzpomínky- vzpomínku však lze v její neposkvrněnosti znovu vyvolat. Když se snažíme znovuobjevit původní dojem, je třeba, abychom začali žít jakoby zpomaleně, ponořili se do snění a zastavili neustálý pohyb, ve kterém jsme zaběhnuti. Postupně vidíme naši minulost vystupovat na povrch a jména najednou znovu přebírají svůj starý význam, bytosti svou původní tvář, my naše tehdejší vědomí. Čtvrté téma, kterým se Essertier zabývá, je spjaté s opravdovou povahou našich citů. Naše city spatřujeme skrze určitý obrázek vytvořený naší inteligencí. Ta nám vytváří určité iluze, které nám ostatně umožňují prožívat štěstí – a to do dne, kdy trápení tuto iluzi rozpustí, obnaží

profesor byl velmi vřele přijat, jeho práce zde byly již dobře známy a oceňovány. Profesor z egyptské univerzity píše: „*Mais quelle ne fut pas la satisfaction de tous en prenant contact avec l'homme. „Le style, c'est l'homme"; cet adage se vérifie bien lorsqu'on fait la parallèle entre le caractère d'Essertier et les traits distinctif de son œuvre. Sa reserve dans l'entretien fait songer à sa concision et à sa précision d'écrivain et de conférencier. (...) Sa douceur dans le commerce des hommes donne une idée de sa bonté et de sa sollicitude à l'égard de ses élèves. (...) Il avait une autorité persuasive pour diriger ses élèves dans le droit chemin sans trop de discours ni trop d'efforts; c'était par sa pénétration aidée par la logique forte et l'idée claire qu'il gagnait l'âme de ses étudiants.*”³³ Gaston Richard se však v souvislosti s jeho pobytem v Egyptě vyjadřuje kritičtěji: „*Daniel Essertier était désormais l'un de ceux sur le dévouement desquels on compte, quitte à en abuser. Le gouvernement français, toujours soucieux de conserver en Egypte une vieille influence, avait besoin d'un représentant de notre culture nationale pour remplacer M. Lalande. (...) C'était une mission aussi redoutable qu'honorable.*”³⁴ V červnu roku 1931 se měl vrátit zpět do Francie, předtím ale podnikl s manželkou dlouhou cestu po Palestině, Sýrii a Konstantinopoli. Ještě se zastavili v Athénách, kde chtěli strávit několik dní. Jean Pozzi se s nimi setkal na cestě: „*Au mois de mai dernier, alors que je rentrais à Stamboul, à l'escalade du Pirée, j'eus la charmante surprise de voir s'embarquer sur mon paquebot M. et Madame Essertier. Ils*

naše srdce a ukáže nám, že důvod, proč se trápilo, byl jen příznak vytvořený jeho neklidnou touhou. Toto odhalení ovšem trápení a úzkost duše neukončí.

³³ FAHMY, Mansour. Daniel Essertier au Caire. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 237.

„*Jaké to ale bylo pro všechny potěšení navázat kontakt s tímto člověkem. „Styl dělá člověka“, toto pořekadlo se potvrzuje, když porovnáváme Essertierův charakter a distinktivní rysy jeho díla. Jeho rozpravy připomínají svou stručností a přesností spisovatele a přednášejícího. (...) Jeho příjemné chování k lidem se projevilo také jako добрota a starostlivost ve vztahu k jeho studentům. (...) Měl přesvědčivou autoritu a dokázal vést studenty správným směrem, aniž by používal příliš mnoho slov nebo vynakládal velké úsilí. Náklonnost studentů si získal spojením logiky a jasných myšlenek.*“ (vlastní překlad)

³⁴ RICHARD, Gaston. Souvenirs: Daniel Essertier et la sociologie. *La Revue française de Prague* (op.cit.), s. 274-276.

„*Daniel Essertier byl zároveň jedním z těch, s jejichž obětavostí se počítá a která je rychle zapomenuta, aby mohla být zneužita. Francouzská vláda, vždy tolik starostlivá o to, aby si v Egyptě zachovala svůj starý vliv, potřebovala představitele francouzské kultury, který by nahradil pana Lalanda. Byla to mise stejně obávaná, jako vážená.*“ (vlastní překlad)

*avaient à peine mis le pied sur le sol de l'Attique, venant d'Alexandrie, et ils allaient maintenant visiter l'ancienne capitale des Sultans. C'est seulement au retour qu'ils comptaient tous deux séjourner à Athènes. (...) Charmante fut la traversée, au milieu des îles de l'Archipel, sur une mer lumineuse et calme. Parfois, pourtant, une ombre de tristesse semblait passer sur son front ; il me paraissait taciturne et mélancolique. Était-ce la fatigue du printemps d'Égypte, ou le pressentiment du drame menaçant ? Je l'ai quitté, pour ne plus le revoir, sur le quai de Galata car je devais repartir le même soir pour l'Ambassade d'Ankara. J'étais plein de regrets de ne pouvoir lui montrer moi-même Sainte Sophie, la Grande Muraille et le Bosphore ; un regret plus vif s'y mêle aujourd'hui, celui de penser que j'aurais certainement tenté de le retenir quelques jours de plus à Constantinople, et qu'insi eût été évitée la catastrophe...*³⁵ Hned po příjezdu do Athén, 5. června, když směřovali z Národního muzea na Akropolis, do jejich automobilu naboural kamión. Essetier byl smrtelně zraněn a 7. června³⁶ zemřel na následky nehody ve francouzské nemocnici v Athénách ve věku čtyřiceti tří let. Jeho manželka nehodu přežila. Essertierovou nečekanou a náhlou smrtí byli všichni přátelé, včetně těch, kteří ho znali jen trochu, velmi zdrceni. *La revue Française de Prague* publikovala po jeho smrti několik desítek často značně emotivních článků věnovaných zesnelému. Byly plné osobních vzpomínek autorů na Essertiera a hodnotily také význam jeho díla. Všichni autoři zdůrazňují jeho mimořádné lidské kvality – charakter, laskavost a zájem o druhé. „*Il était sincère et sans préjugés, sinon sans répugnances. L'argent ne l'intéressait pas et les honneurs le touchaient, dans la seule mesure où, le libérant des besognes, il lui donnait plus de loisirs pour poursuivre et approfondir ses*

³⁵ POZZI, Jean. Le dernier voyage de Daniel Essertier. *La Revue française de Prague* (op. cit), s. 270-271. „Když jsem se v květnu loňského roku vracel do Istanbulu a parník zastavil v Pireu, viděl jsem, že na parník nastupují manželé Essertierovy. Na půdu Attiky vkročili sotva, protože cestou z Alexandrie jeli navštívit starobylé město sultánů. Až na zpáteční cestě se chtěli zdržet v Athénách. Bylo krásné plout na klidném a stříbřitém moři mezi archipelskými ostrovy. Přesto jsem občas na Essertierově čele zahlédl stín smutku. Zdál se mi zamlklý a melancholický. Byla to únava z jarního Egypta, nebo předtucha hrozící tragédie? Opustil jsem ho, abych se s ním už nikdy neshledal, na nábreží Galaty, protože jsem musel večer odjet na velvyslanectví v Ankaře. Tolik jsem litoval, že jsem mu osobně nemohl ukázat chrám Hagia Sophia, velké opevnění a Bospor. Ještě větší lítost se mě dnes zmocňuje, protože bych se ho jistě snažil v Konstantinopoli zdržet ještě několik dní a on by se tak vyhnul katastrofě...” (vlastní překlad)

³⁶ Publikace *Histoire de l'Université de Poitiers : passé et présent (1432-1932)* uvádí 9. června. V této publikaci se ovšem ohledně Essertierova života i díla objevuje více chyb, proto se přikláníme k datu 7. června.

*recherches spirituelles. Le mouvement naturelle de son âme le portrait vers la générosité, il prêtait aux autres des intentions droites, comme les siennes.*³⁷ J. Désormaux, profesor na gymnáziu v Annecy píše: „*Un banal accident d'automobile enlève à ses amis, à l'Université, à la science, à la France et à la Tchécoslovaquie, dans l'épanouissement de son talent, un philosophe qui fut un remueur d'idées, un penseur original et profond.*“³⁸ Essertier je pohřben u vstupu hřbitova Kerameikos v Athénách. Jako filozofa a sociologa si ho velice vážily francouzské osobnosti, jako byl Léon Brunschvicg, Emile Bréhier, Victor-Louis Tapié či Célestin Bouglé, z české strany mimo jiné Jan Patočka, Emanuel Rádl, který odkazuje ve své publikaci *Dějiny filosofie II.* z roku 1933 na Essertierovy *Nižší formy explikace* jako doplňující literaturu ke kapitole „Francouzský pozitivismus“, dále Arne Novák či Otokar Fischer.“ Essertier byl členem *Mezinárodního sociologického institutu sídlícího v Ženevě* („*l'Institut International de Sociologie*) a členem *Pařížského sociologického institutu* (*l'Institut de Sociologie de Paris*). Jeho hlavní dílo *Nižší formy explikace* bylo v roce 1927 oceněno *Akademií etických a politických věd* (*Académie des science Morales et Politiques*) cenou Prix Charles Lambert již v roce 1927 a v červnu roku 1931 tato akademie Essertierovi posmrtně věnovala cenu Prix Gagner za jeho přínos v oboru filozofie.

Mimo *Nižší formy explikace* (*Les Formes inférieures de l'explication*) (1927), je autorem několika dalších děl: *Psychologie a sociologie, kritická bibliografická esej* (*Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*) (1927), *Psychologie* (*La psychologie*) (1929), *Sociologie* (*La sociologie*) (1930), *Francouzští filozofové a sociologové v 19. století* (*Les philosophes et sociologues français au XIXe siècle*) (1930), dále různých překladů a mnoha článků, kterými pravidelně přispíval do několika periodik.

³⁷ TAPIÉ, Victor L. Amitié. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 287-289.

„Byl upřímný a bez předsudků, pokud vždy ochotný. Peníze ho nezajímaly a pocty se ho dotýkaly jen do té míry, co ho osvobozovaly od práce a dávaly mu více volného času, aby pokračoval a prohluboval své duchovní hledání. Přirozený pohyb jeho duše ho vedl ke šlechtivosti, propůjčoval ostatním upřímně i své záměry. (vlastní překlad)

³⁸ DÉSORMAUX, J. Daniel Essertier à Annecy. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 235-236.

„Banální nehoda vytrhává jeho přátelům, Univerzitě, vědě, Francii a Československu filozofa ve výkvětu jeho talentu, který je myšlenkovým novátorem, originálním a hlubokým myslitelem.“ (vlastní překlad)

Tato kapitola shruneje hlavní etapy života Daniela Essetiera. Přestože jeho život byl poměrně krátký, byl naplněn mnoha událostmi. Přes zkomrné poměry dokázal dosáhnout významných vědeckých hodností a zapojit se do současného evropského intelektuálního života.

Počátky sociologie ve Francii

Abychom mohli pochopit Essertierovy úvahy o sociologii, je třeba se nejdříve seznámit s francouzským myšlenkovým prostředím, ve kterém se v jeho době tato mladá věda nacházela.

V polovině 19. století je Francie díky osvícenskému dědictví ještě považována za jedno z hlavních intelektuálních center Evropy. V 60. letech 19. století se však vynořuje na povrch fakt, že Francie začíná za ostatními státy, především Německem, intelektuálně zaostávat. Příčinou tohoto jevu jsou do určité míry politické změny, ale hlavní důvod je třeba hledat v zastaralém univerzitním systému ještě napoleonského typu, který dával málo prostoru tvůrčímu a svobodnému duchu. Z Německa proniká do Francie koncept vědy založené na výzkumu, což je pro Francii novinka. Stát si uvědomuje, že je třeba přebudovat francouzské vysoké školství, a to i proto, že v tom vidí šanci posílit pozitivní obraz francouzského národa v zahraničí. Přestavba univerzitního školství byla však náročným úkolem a trvala přes 30 let.

Vznik sociologie se datuje přibližně do let 1890 až 1900, kdy v několika zemích vycházejí díla, formují se časopisy, školy a instituce, které dávají této nové disciplíně institucionální rámec. Dochází i k mezinárodním výměnám, které otevírají nová témata i problémy, přičemž diskuzí se nejvíce zúčastňují francouzští a němečtí vědci. V Německu a Francii tak probíhají v 90. letech 19. století četné debaty týkající se principu rozdělení věd. V centru pozornosti je postavení psychologie jako samostatné vědy. Tato otázka nás zajímá především proto, že vznikající sociologie se bude muset vůči psychologii po dlouhou dobu vymezovat a tato problematika bude jedním z hlavních témat Essertierových prací. V Německu vznikne spor především okolo Diltheyova³⁹ rozdělení věd na přírodní a humanitní vědy. Ve Francii zase vyvolají

³⁹ HORYNA, B., BLECHA, I., ŠARADÍN P. a J. ŠTĚPÁN. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Olomouc, 1998, s. 89.

Dilthey (1833 – 1911), německý filozof a psycholog, představitel filosofie života. Odmítl redukci metod a postupů v psychologii, historii a dalších duchovních vědách na přírodovědecké metody a postupy. Rozlišuje vědy na *vědy přírodní* a *vědy duchovní*. Přírodní vědy zkoumají svět z hlediska příčinnosti, zatímco duchovní vědy chápou a vysvětlují vztahy mezi životem, vyjadřováním a rozuměním, jejich hlavní metodou je hermeneutika. „Rozumění se dosahuje „zevnitř“, vcítěním interpreta do celkového kontextu, který

debaty pozitivistické snahy o vyloučení psychologie ze společenství věd. Například do Comtovy (1798–1857) klasifikace věd patří sociologie, matematika, astronomie, fyzika, chemie a biologie, psychologie zahrnuta není. V tomto dělení věd, jak se zdá, vystupují napovrch i záporné stránky přílišné specializace tehdejšího pozitivistického smýšlení, tedy roztržitost poznatků a neexistence nějakého jednotného celkového systému. Comte dokazuje, že psychologie jako věda není vůbec možná. Lidský duch podle něj sice může zkoumat všechny ostatní procesy, ale ne sama sebe. V případě myšlení by totiž zkoumající orgán musel být totožný s orgánem zkoumaným, a takové pozorování je podle něj zcela nemožné. Comte, který je považován za nejvýznamnějšího zakladatele sociologie, chtěl sociologii od psychologie oddělit co nedůkladněji, i když se tento požadavek ukázal jako neuskutečnitelný, a paradoxně, již u Comta najdeme psychologii v kapitolách věnovaných sociální statice. „(...) *Le penseur qui a si résolument repoussé toute introspection en psychologie, et même nié que la psychologie puisse exister comme science, a maintenant recours aux inductions introspectives et prétend fonder sur celles-ci son système sociologique.*“⁴⁰ Toto odloučení sociologie a psychologie a ignorance jedné vědy druhou je jedním ze základních témat přelomu století a stojí podle Brunshvicga⁴¹ u zrodu Essertierových prací.

Sociální vědy se na přelomu 19. a 20. století staly velmi módní záležitostí. Tato móda plynula ve velké míře ze společenského pohybu, kterým procházela francouzská společnost. „*Pourquoi tel aspect particulier du processus complexe des faits – des faits sociaux, si l'on considère la sociologie – a-t-il spécialement attiré l'attention des chercheurs? – La cause en est aux aptitudes individuelles de chacun, et surtout aux tendances dominantes de l'époque; quelle que soit l'impersonnalité de la science, les travailleurs ne peuvent pas toujours s'empêcher de subir ces influences: ils peuvent*

ovlivňoval autora vykládaného díla, a druhotným znovuprožitím jeho duševních pochodů. Rozhodující význam při tom má kategorie prožitku a znovuprožívání.“

⁴⁰ FISCHER, J.-L. Psychologie et sociologie. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 241-243.

„*Myslitel, který tak rezolutně zamítl introspekci v psychologii a dokonce popíral, že by psychologie mohla vůbec existovat jako věda, se najednou odvolává na introspektivní indukce a má v úmyslu na nich založit svůj sociologický systém.*“ (vlastní překlad)

⁴¹ BRUNSHVICG, Léon. Daniel Essertier sous un aspect de son œuvre. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s.211-213.

*alors soit les accepter, soit réagir contre elles. Voilà pourquoi, à l'arrière-plan des grands conflits d'idées, dans le domaine économique et politique, entre individualisme et collectivisme, s'accuse avec netteté l'opposition du subjectivisme sociologique (psychologisme) et de l'objectivisme sociologique.*⁴² Sám Essertier v roce 1914 píše: „*Tous, aujourd'hui, pour des raisons diverses, regardent vers les sciences de l'homme et cet intérêt se marque par une foule de publications parmi lesquelles l'étudiant, le lecteur cultivé ont bien des chances de se perdre.*“⁴³ Mimoto vznikla také snaha vybudovat nové francouzské vysoké školství, které by usilovalo o předávání vědomostí zúrodněných výzkumem a zároveň podporovalo vznik nového morálního společenství učitelů a žáků, jehož jednotícím prvkem by byla věda. Pravomoci a prostředky fakult se zvyšovaly a docházelo k masovému náboru profesorů, kteří získávali větší platy a dobré prostory k výuce. Toto posílení univerzit mělo v té době určité politické pozadí, a to snahu čelit intelektuálnímu a vědeckému prvenství Německa a také snahu formovat učitele v rámci republikánské vědy a odvrátit je tak od silného vlivu katolického náboženství. Jak uvádí Vincent Descombes, „*Fakt, že profesor filosofie je ve Francii státním úředníkem, vysvětluje, že výuka má nutně politické důsledky. (...) Na počátku III. Republiky pověřil stát univerzitní filosofii určitým posláním: vštěpovat žákům legitimitu nových republikánských institucí.*“⁴⁴ Dva myšlenkové proudy se tehdy ucházely o tuto funkci: Durkheimův sociologický pozitivismus a novokantovský racionalismus (Renouvier, Brunschvicg), který nakonec zvítězil.

⁴² BLÁHA, Arnošt. In memoriam. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 211-213.

„*Proč právě tento aspekt složitého procesu faktů, tedy sociálních faktů, bereme-li v úvahu sociologii – obzvláště přitahoval pozornost výzkumníků? Příčina je v individuálních schopnostech každého, a zejména v dominantních trendech doby. Bez ohledu na neosobnost vědy, pracovníci se nemohou ubránit těmto vlivům. Mohou je pak buď přijmout, nebo být proti nim. To je důvod, proč na pozadí velkých sporů v oblasti ekonomie a politiky, v oblasti individualismu a kolektivismu, ostře vyniká protiklad sociologického subjektivismu (psychologismu) a sociologického objektivismu.*“ (vlastní překlad)

⁴³ ESSERTIER, Daniel. *Philosophes et Savants français du XXe siècle: La Psychologie*. Paris: Félix Alcan, 1929, s. 1.

„*Všichni se dnes z různých důvodů zajímají o vědy o člověku a tento zájem je poznamenán řadou publikací, mezi kterými se student a vzdělaný čtenář lehce ztratí.*“ (vlastní překlad)

⁴⁴ DESCOMBES, Vincent. *Stejně a jině: Čtyřicetpět let francouzské filosofie (1933-1978)*. Praha: OIKOYMENH, 1995, s. 17.

Ve vlně zkvalitňování univerzit vzniká *Společnost pro studium otázek vysokého školství* (*Société pour l'étude des questions d'enseignement supérieur*), do které vstupují osobnosti jako psycholog Pierre Janet nebo Émile Durkheim a protože se někteří z nich stanou politickými činiteli (např. Berthelot v letech 1886-1887 ministrem školství, univerzitní profesor Gérard prorektorem pařížské Akademie, Liard, také profesor, ředitelem odboru vysokých škol na ministerstvu školství), naslouchá vědeckým pracovníkům i tehdejší politický svět. Na francouzských univerzitách tedy vznikají příznivé podmínky pro rozvoj kvalitní výuky a výzkumu a na ministerstvu školství je sociální věda podporována, i když zpočátku není jasné, čeho lze od ní očekávat. V 80. letech 19. století se na filozofických fakultách dostává priorita oborům jako historie, geografie, pedagogika (výuka filozofie a historie byla za II. císařství zrušena). Sociální vědy se tedy rozvíjely, ale psychologie, jejíž vědecké počátky se datují okolo roku 1880, ani sociologie, které tehdy ještě nebyly dostatečně rozvinuty, tak nezapadly do univerzitního rámce. Právě proto tyto dvě vědy narazí počátkem 20. století na problém, když se snaží prosadit se.

Sociologie si však začne razit cestu i sama mimo univerzitní rámec, neboť stále častější dělnické protestní akce ve Francii přinutí stát, aby se začal zajímat o vztah mezi zaměstnanci a zaměstnavateli, o výrobu, organizaci, mzdy i životní podmínky jedinců. V roce 1891 vzniká *Úřad práce* (*Office du travail*), který se stane významným sociologickým nástrojem výzkumu především v oblasti dělnické populace. *Sociální muzeum* (*Musée social*), založené v roce 1894, tedy jakýsi institut aplikovaného výzkumu, se pak stal protějškem Úřadu práce.

Důležitou postavou, která vstupuje na pole francouzské sociologie, je René Worms (1869 – 1926), zastánce organicismu⁴⁵ a významný šířitel sociologie. Chtěl, aby se

⁴⁵ HORYNA, B., BLECHA, I., ŠARADÍN P. a J. ŠTĚPÁN. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Olomouc, 1998, str. 301.

Organicismus – směr naturalistické sociologie pol. 19. stol. spjatý s A. Comtem a H. Spencerem („jednání je celek, v jistém smyslu organický spoučet aktivit, vzájemně nezávislých, které vykonává jistý organismus“) (...) O. společnost pojímá jako analogii biol. organismu a na tomto základě interpretuje soc. jevy. Vývoj spol. systému chápe jako přirozený, směřující k jisté harmonii a konsensu. Vyvrcholením o. teorie společnosti byly práce R. Wormse (*Organisme et société*, 1896); rok po vydání však Worms přiznal, že biol. analogie nemohou tvořit základ sociologie.

sociologie rozvíjela jen na okraji univerzity, protože univerzitu považoval za příliš závislou na politické moci. Zároveň chtěl, aby byla pokládána za nezávislou vědu a ne již jako součást pozitivistické filozofie. S jeho přispěním byla proto založena v roce 1894 *Mezinárodní sociologická revue (Revue internationale de sociologie)*, jejímž cílem bylo přispět k co nejdělejšímu poznání sociálních faktů a dopomoci tak k budoucí reformě společnosti. Tento časopis mimo jiné podporoval slavný filozof Ribot. V roce 1894 Worms založil *Mezinárodní sociologický institut (Institut national de sociologie)* sdružující pevný počet členů z různých zemí, ve stejném roce ediční řadu *Mezinárodní sociologická knihovna (Bibliothèque internationale de sociologie)*, kde byly vydávány publikace sociologů z různých zemí. V roce 1895 je na Wormsův podnět založena i *Pařížská sociologická společnost (Société de sociologie de Paris)*, která se schází pravidelně každý měsíc a kde působí mimo jiné i Gabriel Tarde. Právě na tohoto myslitele Essertier ve svých sociologických pracích navazoval. V této době tedy existuje vedle školy Le Playovy⁴⁶ a Durkheimovy právě i škola Wormsova, která však pomalu začne ztrácet svůj význam.

V roce 1895 je v Paříži založena *Svobodná škola sociálních věd (Collège libre des sciences sociales)*, škola, jejímž cílem bylo nezávislé studium otázek sociologických, ekonomických a politických, spisovatelkou Jeanne Weillovou (1859 – 1925), která vystupovala pod pseudonymem Dick May. Ovšem brzy se nepohodla s jejím ředitelem a iniciovala odtržení skupiny členů (nesouhlasících s odsouzením kapitána Dreyfuse) od této školy. V těsné blízkosti Sorbonny založila *Vysokou školu sociálních studií (École des hautes études sociales)*, budoucí *Ecole des hautes études en science sociales*. Tu podporoval mimo jiné i vlivný profesor Boutroux.

V roce 1901 je založena v Paříži *Ruská vysoká škola sociálních studií (École russe des hautes études sociales)*, vůbec první ruská instituce terciárního vzdělání, která se věnuje

⁴⁶ Frédéric Le Play (1806 – 1882) - blízký Comtovi a Tocquevillovi. Věnoval se studiím pozorování lidového prostředí a vytvářením typických rodinných rozpočtů. Svoji metodu pozorování pak kodifikuje a vymezuje do tří bodů: 1. Pozorování faktů 2. Dotazování dělníka na to, co se přímému pozorování vymyká 3. Získávání poznatků u místních osob, které rodinu dobře znají. Zakládá Společnost pro sociální ekonomii (Société d'économie sociale, 1856), která má pozorovat fyzické i morální podmínky osob zaměstnaných manuální prací. Le Play je přesvědčen, že stav společnosti je možné zachytit na základě studia menších sociálních jednotek, tedy rodin.

výuce sociologie. Jejími členy byli např. Maxim Kovalevskij a Eugene Roberty, Marcel Mauss.

V roce 1893 začíná vycházet *Revue pro metafyziku a morálku (Revue métaphysique et de morale)* Xaviera Léona a Élieho Halévyho, a v roce 1889 Durkheimova *Sociologická ročenka*.

Na přelomu století nebylo pole sociologie nijak jednotné. Navíc se mnoho vědců zabývajících se sociologickými otázkami za sociology nepovažovalo. Přece jen se ale ve Francii rýsují dva tábory; první se účastní tvorby hodnot stávající společnosti a do druhého patří především durkheimovci, kteří bojují za svébytné myšlení a organizaci jak na univerzitě, tak v buržoazní společnosti.

V době těsně před první světovou válkou je pozice sociologie v univerzitních kruzích spíše okrajová. Univerzitní systém ji jako samostatnou vědu nezná a ve Francii se vyučuje jen na čtyřech katedrách filozofických fakult (v Bordeaux, Montpellier, Toulouse a Paříži). Mnoho myslitelů tehdejší doby se shodlo na tom, že neexistují sociologické zákony, které by byly vůči psychologickým zákonům prvotní, a bylo přesvědčeno o tom, že na lidský čin je potřeba se dívat z jeho individuálního aspektu. Proto narazil Durkheim a jeho škola ve svém úsilí o specifikaci na odpor. Émile Durkheim (1858 – 1917) byl v roce 1886 jmenován do čela první francouzské katedry sociologie na univerzitě v Bordeaux, kde působil až do roku 1902. Essertier se na této univerzitě tedy setkal jako student s jeho silným odkazem. Durkheim, jehož učitelem byl na Ecole normale supérieure Emile Boutroux, chtěl stejně tak jako Comte zachovat sociologii její výsadní postavení a usiloval o to, aby sociologie dosáhla stejně přesných poznatků a spolehlivých závěrů jako přírodní vědy, ale zastával názor, že by se metodologie a teorie sociologie neměly redukovat jen na metodologii a teorii přírodních věd. Proto navrhl zkoumat „sociální fakta“ (např. jazyk, právo, morálka, náboženství, móda apod.) jako aspekty sociálního vědomí, které nezávisí na jedincích, jsou vně individuálního vědomí a jsou schopné na jedince vykonávat vnější tlak pomocí příkazu a donucení.

Durkheim založil francouzskou sociologickou školu, jejíž členové sdíleli základní teze Durkheimova sociologismu. V roce 1898 vyšlo první číslo časopisu *Sociologická*

ročenka (L'Année sociologique), kterou Durkheim založil. Zpočátku mu s vydáváním pomáhal mladý filozof Célestine Bouglé⁴⁷, pozdější Essertierův přítel. Ročenka měla tři hlavní cíle: „1. postavit sociologii na vědecké základy, 2. zapojit do tvorby časopisu skutečné „pracovníky“ a 3. následovat příklad univerzitních učitelů (hlavně geografie a psychologie), kteří jsou konkurenty sociologie v zápasu o akademické uznání. Práce na sociologické ročence byla rozdělena do několika skupin podle jednotlivých oblastí.“⁴⁸

Na otázku, do jaké míry je jednání člověka ovlivněno společností, se snažil odpovědět jinou cestou, tou lépe přijímanou vzdělaným publikem, mezi francouzskými mysliteli především Gabriel Tarde. Ten patřil mezi zastánce teorie, podle které jsou sociální fakta psychologickou záležitostí, protože jsou založena na vědomých činech jednotlivců. Podle Tarda se „*ideje, pravidla, normy, které pak vstupují do sociální aktivity, rodí v hlubině jednotlivých vědomí v rámci intermentálních vztahů mezi lidskými bytostmi.*“⁴⁹ Tarde tedy klade důraz na vymezení sociálního faktu na základě akcí a reakcí jedinců ve vzájemné komunikaci. Každý sociální fakt je podle něj faktem *nápodoby*, vždy opakujeme to, co jsme se již naučili od jiného.

V době po první světové válce jsou institucionální základy sociologie stále ještě malé (sociologie se vyučuje ve spojení s etikou stále pouze na filozofických fakultách). Sociologie má již ale také jasné zásluhy na poznání sociální reality, je bohatá i na teoretická díla, která mají však ještě spíše spekulativní povahu, i na fakta vycházející z určitých oblastí výzkumů, zatím však nesloužící k porozumění sociální. Existují již ale výzkumné programy a podstata sociologie je již formulována.

⁴⁷ Célestine Bouglé (1870 – 1940) – francouzský filozof a sociolog, profesor sociologie na Sorbonně, od r. 1935 ředitel Ecole normale supérieure. Měl velkou zásluhu na institucionalizaci sociologie ve Francii jako nezávislé vědy. Ovlivnil Clauda Lévi-Strausse a nabídl mu studium v Sao Paulu v Brazílii, kde se Strauss začal věnovat etnologii. Bouglé řídil Sociální dokumentační centrum (*Le centre de documentation sociale*) v Ecole normale supérieure. Byl aktivní v rámci konferencí pořádaných *Společností národů* v meziválečné době.

⁴⁸ CUIIN, Charles-Henry a François GRESLE. *Dějiny Sociologie: 1. Do roku 1918 2. Od roku 1918*. Praha: SLON, 2004.

⁴⁹ CUIIN, Charles-Henry a François GRESLE. *Dějiny Sociologie* (op. cit.), s. 63.

Po smrti Tarda v roce 1904 a Espinase v roce 1922 ztrácí Wormsova škola, do které ovšem patřila jen menší část sociologů a s ní již zmíněný *Mezinárodní sociologický ústav* a *Mezinárodní sociologická revue*, své nejvýznamnější badatele. Wormsova škola ztrácí své uznání mezi mezinárodními sociologickými kruhy mimo jiné i z důvodu Wormsova eklekticismu a jeho neúspěchu vytvořit pro svou školu jednotící rámec. Ve dvacátých letech se tedy k této škole hlásilo jen několik sociologů, a to Essertier⁵⁰, Duprat, Richard, Maunier. Essertier však zůstával jako myslitel nezávislý. Po Wormsově smrti v roce 1926 se do čela institucí, které založil, dostává bývalý durkheimovec Richard, kterému na univerzitě v Bordeaux v roce 1902 připadla katedra sociálních věd po Durkheimovi.

Durkheim předčasně umírá v roce 1917 a mnoho jeho žáků padlo ve válce. Durkheimovci, především Bouglé, Davy, Granet a Halbwachs, se snaží postavení sociologie udržet, což se jim daří ještě během dvacátých let. Vydávají četná sociologická díla jak Durkheima, tak jeho žáků padlých na frontě. V roce 1925 opět začne vycházet nová série *Sociologické ročenky* pod vedením Marcela Mause. Vedle 23 původních pracovníků této ročenky jich přibylo dalších 17, mezi nimi i Daniel Essertier⁵¹. V roce 1924 založí M. Mauss *Francouzský sociologický ústav (Institut français de sociologie)*, kde se zkoumají i nová témata jako psychologie, ekonomie a antropogeografie. Tím překračují durkheimovské vymezení sociologie. V roce 1920 je sociologie vložena díky Paulu Lapiému a Célestinu Bouglému do učebních plánů učitelských ústavů. Zásluhou Bouglého vzniká i *Centrum pro sociální dokumentaci (Centre de documentation sociale)* při École normale supérieure.

Zároveň se ale rýsuje pro durkheimovce vážný problém, protože neexistuje osobnost, která by dokázala stmelit pracovníky okolo *Sociologické ročenky*. Vznikají spory o interpretaci durheimismu i o to, čemu má sociologie sloužit. „*V tomto sporu se střetávají názory neospiritualismu univerzitních učitelů svázaných s republikánským establishmentem a zastávající především morální rozměr sociologie s názory*

⁵⁰ CUIN, Charles-Henry a François GRESLE. *Dějiny Sociologie* (op. cit.), s. 143.

⁵¹ BESNARD, Philippe. *Études durheimiennes*. Paris: DROZ, 2003.

*racionalistického empirismu badatelů, kteří se zaměřují především na otázky demografického, ekonomického a strukturního základu kolektivních představ.*⁵²

Z tohoto sporu vyjdou vítězněji profesori, protože jsou více zviditelňováni – vydávají více prací, které jsou však spíše popularizacemi než původními výzkumy, zatímco badatelé, kteří jsou schopnější vychovávat vlastní žáky, jsou širší veřejnosti vzdáni.

Dalším problémem je menší zájem o sociologii ze strany francouzské politiky, která v době před válkou usilovala o ospravedlnění demografických a laických ideálů republikánského režimu. Nyní byl zájem přesunut hlavně na ekonomii, jejíž nové instituce se ujaly i mnoha „sociologických“ průzkumů, sociologie tedy procházela i krizí legitimacy. Přesto si i ve 30. letech udržela své místo ve vědeckých kruzích, a to opět především díky Halbwachsovi a Bouglému. Bouglému se společně s Maussem prostřednictvím *Univerzitní rady pro sociální výzkum (Conseil universitaire de la recherche sociale)* podaří učinit kroky vedoucí k získání finančních prostředků pocházejících z Rockefellerovy nadace, která podporovala induktivní výzkum týkající se soudobých problémů. Díky těmto prostředkům dochází k vzestupu francouzských společenských věd.

Sociologie jako věda se ve Francii rozvíjí na konci 19. století, a to různými směry. Mezinárodní výměny vytvářejí společné intelektuální pole s prvními nepominutelnými a spornými otázkami. Jednou z nich je vymezení sociologie a psychologie. Essertier, který vyrůstal v době zrození této nové vědy, byl vývojem sociologických názorů silně ovlivněn. Přesto, jak dále uvidíme, si jako sociolog našel svou vlastní cestu směřování.

⁵² CUIN, Charles-Henry a François GRESLE. *Dějiny Sociologie (op. cit.)*, s. 146.

3. Essertier sociolog

Zařadit Essertiera do nějaké sociologické školy by bylo velmi obtížné či dokonce zavádějící a jak uvádějí jeho přátelé z intelektuálních řad, mohli bychom tohoto myslitele spíše považovat za individualistu. „*Daniel Essertier était de ces esprits aux vues synthétiques.*“⁵³ Essertier nepatřil do první generace *Sociologické ročenky*, kterou založil Émile Durkheim, nepatřil tedy mezi ty sociology, kteří, často tvrdě, prosazovali své myšlenky, aby zachovali sociologii její samostatnost a postavení. Jak uvádí Raoul Allier, děkan protestantské fakulty v Paříži, Essertier, přestože byl silně francouzskou sociologickou školou ovlivněn, do ní nikdy doopravdy nepatřil. Dokázal se k ní stavět i kriticky: „*il (Essertier) lui (école sociologique française – pozn.) reprochait même, en esquissant un sourire, de s'appropriier cette épithète et de donner à croire au grand public, surtout à l'étranger, que l'école française et le durkheimisme ne faisaient qu'un.*“⁵⁴

Jak vzpomínají Essertierovi učitelé, Daniel se jako student o obor sociologie, tehdy ještě velmi sporný a neustálený, velmi zajímal.

Essertier se během studií na univerzitě v Bordeaux seznámil s Durkheimovým a Espinasovým⁵⁵ odkazem. Oba byli, společně s Lévy-Bruhlem⁵⁶, významnými Comtovými následovníky. Essertierovým profesorem byl Gaston Richard, bývalý člen Durkheimovy školy, který dva roky před Essertierovým nástupem do Bordeaux ukončil

⁵³ BLÁHA, Arnošt. In memoriam. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 211-213.
„*Daniel Essertier patřil mezi myslitele s chápáním celku.*“ (vlastní překlad)

⁵⁴ ALLIER, Raoul. Daniel Essertier. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 207-210.
„*Dokonce jí (francouzské sociologické škole – pozn.) vyčítal, s náznakem úsměvu, že si přivlastnila tento přídomek a dala tak vzniknout u veřejnosti dojmu, že francouzská škola a durkheimismus jsou jedno a totéž.*“ (vlastní překlad)

⁵⁵ Alfred Espinas (1844 – 1922), francouzský sociolog, žák A. Comta a H. Spencera. Profesor filozofie a dějin sociologie. Byl členem Académie des science morales et politiques.

⁵⁶ Lucien Lévy-Bruhl (1837 – 1939), francouzský filozof, sociolog a antropolog, Durkheimův spolupracovník. Zabýval se studiem společností bez písma. Prokázal, že přírodní národy a etnika myslí jinak než národy kulturní. Myšlení přírodních národů a etnik je podle jeho názoru předlogické, mytické, magicko-mystické a nepodléhá principům a zásadám logického myšlení. Jeho práce *La mentalité primitive* bylo přeloženo do češtiny pod názvem *Myšlení člověka primitivního* (Argo, 1999).

spolupráci se *Sociologickou ročenkou*, protože se s ní myšlenkově přestal ztotožňovat. Richard byl totiž zastáncem souladu mezi tzv. psychologismem (bez individuálního života je nemožný sociální život), který tehdy především reprezentoval Gabriel Tarde, a sociologismem (společnost je tvůrčí činitel, který vytváří individuální život), jejímž hlavním představitelem, jak již víme, byl Durkheimem. Prostřednictvím Richarda se Essertier seznámil s učením Gabriela Tarda, jehož teorie intermentálních (tedy kolektivních) operací odpovídala Essertierovým vlastním zájmům. Essertier se pak ve své diplomové práci zabýval vztahy mezi psychologii a sociologií v dílech tohoto slavného myslitele. Jak uvádí Gérard Monod, možná již v této době se u Essertiera začalo rodit jakési polemické myšlení vůči tehdejšímu směru: „*Comprit-il que, si une adhésion docile aux thèses d'Émile Durkheim compromettrait le „point de vue de l'action individuelle“, une fidélité excessive à celles de Gabriel Tarde risquait de menacer à son tour le „point de vue de l'action collective“, et que la sociologie, tout en impliquant un indispensable concours de la psychologie, ne pouvait pourtant, sous peine de perdre son originalité même, se réduire simplement à „une psychologie“?*“⁵⁷

Vedle těchto slavných myslitelů ho na univerzitě ovlivnil Octave Hamelin⁵⁸, který se inspiroval Renouvierovým⁵⁹ kriticizmem a jehož žákem byl Marcel Mauss. Významným myslitelem, který určil Essertierovo směřování byl také v té době nejvýznamnější francouzský filozof Henri Bergson.⁶⁰

⁵⁷ MONOD, Gérard. Souvenir d'un ami. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 256-261.

„Pochopil, že pokud by striktním dodržováním Durkheimových tezí bylo ohroženo „hledisko individuálního jednání“, nadměrná loajalita k Tardovým teoriím by zase ohrozila „hledisko kolektivního jednání“ a že sociologie, nutně soutěžící s psychologii, by se přesto nemohla, pod hrozbou ztráty své vlastní originality, omezovat jednoduše na „psychologii.“ (vlastní překlad)

⁵⁸ Octave Hamelin (1856 – 1907), francouzský filozof, profesor na univerzitě v Bordeaux a na Sorbonně. Blízký přítel Durkheima.

⁵⁹ Charles Bernard Renouvier (1815 – 1903), francouzský filozof, který rozvedl Kantův kriticizmus.

⁶⁰ Henri Bergson (1859 – 1941), francouzský filozof, představitel filozofie života a vitalismu. Nositel Nobelovy ceny za literaturu. Konceptci života rozvinul jako „dynamické dění“ („la durée“) hnaného „životní silou“ („élan vital“). Jeho koncepce protikladnosti prostoru a času (prostor je souhrn vzájemně zaměnitelných bodů, čas je nezvratnou řadou, v níž je každý bod jedinečný a nezaměnitelný), stála v opozici k přírodovědeckému determinismu a mechanismu.

Ve svém díle *Psychologie a sociologie, kritická bibliografická esej (Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique)* Essertier pokládá problém odluky sociologie od psychologie. Tentokrát se tématu věnuje komplexněji; zabývá se Durkheimovou teorií sociálního faktu a kriticky ji hodnotí. Sociální fakt, na který je třeba se dívat dle Durkheima zvenčí jako na věc, má určitý psychický charakter. Protože však psychické procesy nemohou existovat mimo vědomí, je třeba nějaké předpokládat. Sociální fakt je přitom nezávislý na individuální realitě, je jiné povahy a Durkheim ho označuje *kolektivním vědomím*. Z toho vyplývá, že mentalita skupin je jiná než mentalita jednotlivce. To, co kolektivní reprezentace vyjadřují, je způsob, jakým se skupina chápe ve svých vztazích k věcem, které ji ovlivňují, a tyto věci, které ovlivňují skupinu, jsou jiného druhu než ty, které ovlivňují jednotlivce. Takto je psychologie od sociologie striktně oddělena. Zde však můžeme s Essertierem pozorovat určitý problém. Jak můžeme poznat kolektivní vědomí, které má psychický základ, když je zcela oddělené od toho individuálního? Není pojem *vědomí* už ze svého principu vždy a nutně individuální? Zdá se, že bez reality individuální psychiky je jakýkoli odkaz na celkovou psychickou realitu nevysvětlitelný. Fakt, že by psychika jednotlivce byla jakýmkoli způsobem spojena s psychikou celku, Durkheim odmítá, Essertier však na druhou stranu nemůže akceptovat rozchod sociologie a psychologie a chce je přiblížit. Jeho záměrem je dokázat, že psychologie by se neobešla bez objektivních znalostí prostředí a naopak sociologie bez analýzy stavů vědomí. Cílem Essertiera je „celistvý člověk“ („l'homme total“).

Tento problém, kterým se Essertier zabýval, se otevře, když se podíváme na jedné straně na starou koncepci psychologie, která ji obecně redukovala na psychologii asocianistickou, kde hlavním činitelem psychického procesu je vybavování představ, které se spojují na základě podobnosti, kontrastu a následnosti, a na druhou stranu na Durkheimovu koncepci, podle které se jednatel ztrácí v určitém kolektivním vědomí. Jak Essertier ukazuje, v obou těchto případech se jedná o čisté abstrakce. Kolektivní psychiku však není možné odlišit od psychiky jednotlivce a naopak jednatel není více skutečný než kolektivní vědomí. Pokud bychom na toto nepřistoupili, byl by stejně jako toto vědomí jen abstrakcí.

Nyní přistoupíme k řešení daného problému, který Essertier předkládá. Essertier požaduje, aby „*cette psychologie sera celle pour laquelle le tout signifie plus que les parties, qui ne cherche plus dans les éléments le secret de la vérité psychologique, celle qui retrouvera le sentiment de l'unité profonde de l'âme.*“⁶¹ Pokud se dostaneme až k této jednotě, hranice mezi psychologií a sociologií už nebudou tak ostré a jednotlivce tak již nebude protikladem ke společnosti. Je třeba opravdová spolupráce těchto dvou věd. Jedinec už nebude jednoduchý prvek, který ve spojení s ostatními tvoří skupinu. „*(...) il est lui-meme un tout, il est plus complexe que la société et, en un sens, il la contient. Pour un peu nous dirions même – et le paradoxe ne serait qu'apparent - que le meilleur point de vue pour étudier les phénomènes sociaux, c'est l'individu.*“⁶² Vycházet z jednotlivce je podle Essertiera tou nejlepší cestou k tomu studovat společnost a sociální fakt. Nespadne tak však sociologie pod vliv psychologie? Neztratí svou autonomii? Aby Essertier čelil těmto závěrům, vrací se k základnímu požadavku „celistvého člověka“ („l'homme total“), kde se sbíhají a reagují na sebe individuální a společenské složky. I když existuje rozdíl mezi psychickým a sociálním, jejich bod souhry tam vždy bude. Pokud se zdá, že představa kolektivního vědomí už nemůže být udržena z důvodu nejasností, jsou tu přesto, a psycholog na to musí dbát, kolektivní způsoby bytí, cítění, myšlení a chtění. Rozkol mezi sociologií a psychologií je tak překonán. Je potřeba, aby si psychologie i sociologie ponechaly svou nezávislost, ale aby zároveň spolupracovaly, uznaly fakta, která z každé zvlášť vyplývají, a tak se staly vědeckějšími.

V již zmíněné práci *Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*, se Essertier mimo jiné věnuje vztahům mezi sociologií a psychologií v rámci vybraných francouzských sociologů, cituje okolo 600 knih a článků, které analyzuje a třídí.

⁶¹ ESSERTIER, Daniel. *Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*. Paris: Felix Alcan, s. 22. „*aby psychologie byla taková, pro kterou celek bude znamenat více než části, která již nebude hledat v částech tajemství psychologické pravdy, ale nalezne pocit hluboké jednoty duše.*“ (vlastní překlad)

⁶² ESSERTIER, Daniel. *Psychologie et sociologie*, (op. cit), s. 23. „*Je celkem, je více komplexní než společnost, obsahuje ji. Řekli bychom dokonce, a paradoxně by bylo zřejmé, že nejlepší pohled na studium sociálních jevů je ten individuální.*“ (vlastní překlad)

Význam této publikace byl velký – pomohl pracovníkům v oboru zorientovat se ve velikém množství vydaných článků týkajících se psychologie a sociologie. Publikace *Francouzští filozofové a sociologové v 19. století (Les philosophes et sociologues français au XXe siècle)*, je svazek úryvků francouzských psychologů a sociologů, které Essertier shromáždil. Výběr autorů je považován za vynikající.

Takto by se stručně dala načrtnout Essertierova teorie o vztahu psychologie a sociologie, která ho do konce života zajímala a chtěl ji věnovat v budoucnu další, již plánovanou práci. Essertier se zabýval dvěma myšlenkovými tábory tehdejší sociologie, psychologismem a sociologismem, které se snažil sblížit a zabránit tak vzájemné ignoranci sociologie a psychologie. Jak Essertier upozorňuje, dlouhodobé výzkumy v oblasti psychologie ukázaly, že psychologická pravda se nenachází v izolovaných a statických částech, ale v celistvosti a v proměně člověka. Celistvý člověk je zároveň i společenskou bytostí (*L'homme total est un être social*) a právě humanita je klíčem k člověku.

Ve vzpomínkách českých spolupracovníků z *Francouzského institutu v Praze* si můžeme přečíst, jak často Essertier toto téma v diskuzích otevíral. Význam Essertierova snažení pak velmi výstižně postihuje Arnošt Bláha: „*A l'époque où la science, dans son excessive spécialisation, perd de vue la totalité de l'être, où les sciences particulières émettent à l'infini leur objet d'étude (oubliant que, si d'une part, il est impossible de bien comprendre le tout sans comprendre les parties, d'autre part, les parties ne sauraient être bien comprises que du point de vue du tout, par rapport au tout); à l'époque où nous souffrons si profondément du particularisme des idées et des sentiments, qui, souvent, menace d'emporter dans la violence de ses courants, l'objectivité de la pensée scientifique et le sens de la synthèse, la mort tragique d'Essertier nous frappe d'autant plus douloureusement, si nous considérons ce qu'il avait fait et tout ce qu'il aurait pu faire.*“⁶³

⁶³ BLÁHA, Arnošt. In memoriam. *La Revue française de Prague (op.cit.)*, s. 211-213. „V době, kdy věda ve své přílišné specializaci ztrácí ze zřetele celek bytí, kdy jednotlivé vědy donekonečna specifikují svůj předmět studia (a přitom zapominají, že pokud je na jedné straně nemožné porozumět celku bez částí, na druhé straně nemůžeme dobře pochopit části než z hlediska celku, s ohledem na celek); v době,

4. Essertier filozof

„On ouvre un livre de philosophie par goût des idées, pour y trouver un système. Mais l'œuvre de Daniel Essertier nous offre plus et mieux que cela, elle nous découvre un homme.“ (Pierre Bourgelin)⁶⁴

Je nesnadné odlišit, do jaké míry byl Essertier sociolog, nebo filozof, v jeho dílech můžeme pozorovat zájem o psychologii a sociologii, často však s filozofickým podtextem. V této kapitole budeme vycházet především z jeho práce *Nižší formy explikace* (*Les formes inférieures de l'explication*), na kterou se můžeme dívat nejen ze sociologického, ale i z filozofického hlediska, protože autorovi nejde jenom o poznatky vyplývající z určitého sociologického výzkumu, ale i o hodnocení způsobu a vyřešení problému lidského myšlení.

Essertier vychází ze známých informací o způsobu „primitivního“ myšlení a postupuje k analýze různých závěrů, které se z tohoto pozorování mohou vyvodit. Klade si také otázku, zda je možné, že způsob myšlení primitivního člověka obsahuje zárodek racionálních úvah našeho civilizovaného myšlení. Uzavírá se myšlení primitivních společností do sebe jako systém fantaskních vysvětlení, který vytváří strukturu kolektivních představ? Nebo je možné, že v momentě, kdy se naše civilizace začala řídit zásadami platónské dialektiky a karteziánské pochybnosti, narušila a převrátila původní postoje člověka? Podle Essertiera je potřeba si uvědomit, v čem hledat pravdivost obou způsobů myšlení a dále zjistit, proč lidské myšlení přešlo z jedné formy explikace na druhou. Jak říká Brunschvicg ve své vzpomínce na Essertiera, mladý filozof tento problém původu a pravdivosti myšlení považoval více než kdo jiný za velmi naléhavý a aktuální.

kdy tak hluboce trpíme partikularismem myšlenek a pocitů, kdy věda hrozí tím, že se prostřednictvím svých směrů krutě zmocní objektivitu vědeckého myšlení a smyslu pro syntézu, tragická smrt Essertiera nás zasahuje o to bolestněji, když povážíme, co vytvořil a co ještě mohl vytvořit. (vlastní překlad)

⁶⁴ BOURGELIN, Pierre. L'œuvre philosophique de Daniel Essertier. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 224-228.

„Filozofickou knihu otevíráme kvůli zálibě v myšlenkách, abychom našli nějaký systém. Ale dílo Daniela Essertiera nám nabízí více než to, odhaluje nám člověka.“ (vlastní překlad)

Essertier tedy nejdříve zkoumá myšlení „primitivních“ společenství. Člověk této společnosti pocítuje, že by ho jakákoli pochybnost týkající se jeho koncepce světa mohla znejistit a ohrozit jeho vnitřní stabilitu, proto hájí nezpochybnitelný řád, ve kterém jeho společnost žije. V tomto přístupu k výkladu světa člověk najde jistotu a řád, na druhou stranu si tím však do jisté míry vytváří překážku, která mu zabraňuje pochopit skutečnost. Essertier ukazuje, jak se primitivní způsob myšlení uzavírá do uzavřeného kruhu, jak si tvoří svůj magický svět, na který je aplikována určitá mystická kauzalita. Logika těchto společenství jen poutá jednotlivce ke kolektivnímu myšlení (všimněme si zde opěté polemiky s Durkheimem) a jemu vlastnímu způsobu explikace.

Filozof zkoumá kromě myšlení přírodních národů i východní způsoby myšlení a jejich teorie o původu věcí a bytostí. Tyto teorie podle něj nejsou „rozumné“, ale jsou odůvodněné a systematické. Snaží se dosáhnout spočínutí, klidu a vnitřní jistoty jedince, ovšem nehledají „pravdu.“ Podobný názor má Essertier na období středověku, které je podle něj založeno na „transcendentním dogmatismu“, a jedná se o dobu, která „se raduje ze svých klamů a věří, že našla způsob, jak přesáhnout úzké limity lidského vědění.“ Opravdové a pravdivé vysvětlení skutečnosti tedy nenajdeme v interpretacích kolektivního myšlení, jakými jsou mýty a výklady kněží a čarodějů. Ti dle Essertiera příliš popouštějí uzdu své představivosti, jejímž zdrojem jsou kolektivní emoce. Pro to, abychom poznali věci tak, jak jsou, je potřeba Essertierovými slovy „se vzpamatovat“ (se redresser) a osvobodit se. „Myslet jako skupina znamená nechat skupinu myslet za sebe. Skupina však nepřemýšlí, nemá rozum ani vědomí. V konformismu, který je pro jednotlivce ve společnosti tak pohodlný, vidí Essertier zkázu lidské inteligence.

Naopak svoboda ducha je pro Essertiera zásadní a „pozitivní věda čistým aktem svobodného člověka.“ Essertier se ve svých úvahách vrací ke zrodu moderní evropské civilizace, tedy do období řecké polis. Ztělesněním svobody ducha je pro něj Sokrates. Ten chtěl přivést ostatní k tomu, aby poznali, že to, co považovali za pravdu, pravdou není a přiznali tak svou neznalost, aby se při hledání „dobra“ neřídili zvykovou mravností bez uvažování, ale aby ji vědomě reflektovali. Chtěl dosáhnout toho, aby se v posuzování věcí řídili pouze a výhradně svým vlastním rozumem. Sokratovou metodou jak poznat sebe sama, uvést v pochybnost zavedené pojmy, ustálené představy a přejaté, nekriticky zastávané názory, byl dialog. Sokrates nakonec zemřel pro své přesvědčení, byl odsouzen

k smrti. A i když dostal možnost se svému trestu vyhnout, pokud odvolá své myšlenky, odmítl. Jak říká Essertier, chápal, že lidské myšlení nebylo na té správné cestě. Essertier v Sokratově případě zdůrazňuje roli individuálního názoru a způsobu myšlení a právo jednotlivce na vlastní názor, a to i to kdyby stál proti názoru všech. Právě tito jedinci jsou nositeli intelektuálního pokroku. Díky nim dochází k převrácení řádu hodnot, ke změnám explikace. Tato konverze, způsobená přechodnými revoltami jednotlivce proti kolektivu, je podle Essertiera metodickou pochybností a návratem ke svobodě. K tomu, aby byl jedinec dostatečně silný a mohl vyjádřit svůj názor i proti většině, musí být především svobodný. Musí se vnitřně osvobodit a být schopen naslouchat sám sobě a osvobodit se od konvencí společnosti, ve které žije. Jak říká Patočka, Essertierovy práce definují jeho racionalismus: „(...) *l'activité spirituelle es tun effort pour gagner la liberté et la fermeté de l'intellect; celui-ci doit conquérir toujours à nouveau son indépendance, s'il ne veut point se laisser enchaîner par les certitudes commodes et les routines mécaniques.*“⁶⁵

Toto zkoumání pravé povahy lidského myšlení ukazuje, že člověk se definuje vždy v rámci společnosti, ve které žije (ať žije v souladu s ní nebo je proti) a zároveň společnost je utvářena jedinci. Essertier chce z této duality vytvořit jednotu věd o člověku, která by ukázala jasný vývoj lidské inteligence od nejjednodušších explikací po pozitivní vědy. Pomohla by tak i odhalit fungování naší inteligence i chyby, kterých se dopouští a které jsou vlastní i těm nejlepším filozofům, jako byl Platón a Aristoteles. Ti podle Essertiera sice významně posunuli vědecké poznání, ale zabředli ve svých vlastních systémech. Platón se ve své teorii idejí oddaluje od skutečnosti a praxe a Aristoteles je ponořen do definic pojmů a výrokové logiky. Abstraktní systémy narušily vztah a kontakt se skutečností, vznikly tak pseudoproblémy a chybné explikace. A protože vidíme, že i ti největší filozofové mohou sejít ze správné cesty, ukazuje se, jak křehká je naše inteligence, která je podle Essertiera vždy v pohybu, představuje duchovní život, tedy reaguje na konkrétní situace a problémy.

⁶⁵ PATOČKA, Jan. Le redressement de l'explication. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 264-265. „(...) *duchovní aktivita je snaha získat svobodu a důslednost intelektu – ten musí vždy znovu zápasit o svou nezávislost, pokud se nechce nechat podmanit pohodlnými jistotami a mechanickou rutinou.*“ (vlastní překlad)

V této kapitole jsme se věnovali stěžejnímu dílu Daniela Essertiera, ve kterém se věnuje problému vývoje lidského myšlení a přechodu od mytického způsobu myšlení po myšlení západní civilizace. Pro Essertiera opravdové vysvětlení (explikace) spočívá v hledání pravdy, které je započato v okamžiku, kdy se člověk začne tázat. Jen výjimečně silní jedinci jsou schopni oprostít se od kolektivního myšlení společnosti, ve které žijí a často jsou za to také sankcionováni. Jen takové individuality však mohou, podle Essertiera, otevřít horizont lidské svobody.

Zakončíme tuto kapitolu úryvkem z Essertierovy *Nižší formy explikace*, která vystihuje Essertierův požadavek na stálé myšlení. „*A chaque instant, nous faisons ou nous éteignons la lumière: c'est par cette image, du moins, que nous nous définissons à nous-même ce qui se passe, mais l'image finit par se substituer au phénomène et elle lui impose son caractère simple et quantitatif. Nous ne prenons pas garde que c'est l'habitude de la réflexion qui a fait de notre conscience ce phare mobile dont nous croyons posséder tout les commandes. Mais descendons un peu plus au fond de nous-mêmes: nous y découvrirons vite des replis que le faisceau lumineux n'atteint pas.*“⁶⁶

⁶⁶ ESSERTIER, Daniel. *Les formes inférieures de l'explication*. Paris: Felix Alcan, s. 265. „V každém okamžiku jako bychom rozsvěcovali nebo zhasínali světlo. Tímto obrázkem definujeme sami sobě, co se děje, ale obraz nakonec nahradí jev a vloží mu svůj jednoduchý a kvantitativní charakter. Je nám jedno, že je to zvyk myšlení, co dělá z našeho vědomí tento maják, o kterém si myslíme, že má všechny nezbytnosti. Ale když se přiblížíme více k nám samým, objevíme místa, která světelný paprsek nepostihl.“ (vlastní překlad)

5. Essertier a české myšlenkové prostředí

Daniel Essertier pronikl do českého intelektuálního prostředí. Seznámil se se situací na poli tehdejší české filozofie i s problémy, kterými se zabývala. Na aktivitách v oblasti filozofie se i podílel – zúčastňoval se konferencí pořádaných *Jednotou filosofickou*, filozofických debat, jeho články či reakce na jeho díla se objevily v České mysli, Ruchu filosofickém i Lumíru. „*Le Ruch filosofický était en relations suivies et amicales avec le sérieux philosophe qu'était Daniel Essertier; nous étions heureux de le compter parmi nos collaborateurs.*“⁶⁷ Profesor Essertier se stal mezi českými filozofy známou osobností a účastnil se i společenského života. Navázal přátelství s mnoha českými filozofy, velké přátelství ho pojilo např. s Karlem Vorovkou. Dokázal kolem sebe shromáždit zajímavé osobnosti. Důkazem může být příspěvek N. Losského v *Ruchu filosofickém*, kde se hned v úvodu zmiňuje: „*Před pěti lety, na rautě u profesora Essertiera, zpozoroval jsem v počtu hostí osobu, která obrátila na sebe mou pozornost svým ušlechtilým vzezřením, hluboce melancholickým výrazem a duchovní povýšeností pohledu. Napadlo mě, že by bylo krásné se seznámit s tímto člověkem. Ukázalo se, že je to profesor Hoppe a že je to filosof. Právě proto nás profesor Essertier navzájem seznámil.*“⁶⁸

V této kapitole se nejdříve seznámíme s českým myšlenkovým prostředím, do kterého se Essertier částečně zapojil. Zmíníme jeho účast na konferenci *Jednoty filosofické* i články, které mu vyšly v našich časopisech nebo ve kterých se o něm hovořilo. Zaměříme se na Essertierovu snahu přiblížit vzájemně české a francouzské myšlení, a také na jednu z jeho nejvýznamnějších zásluh - zájem o odkaz T. G. Masaryka. Také upozorníme na přátelský vztah mezi tímto mladým francouzským filozofem Essertierem a Karlem Vorovkou.

⁶⁷ PELIKÁN, Ferdinand. Daniel Essertier et la philosophie tchèque. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 269.

„*Ruch filosofický byl v souvislém a přátelském vztahu s váženým profesorem Essertierem; byli jsme šťastni, že jsme ho mohli počítat mezi naše spolupracovníky.*“ (vlastní překlad)

⁶⁸ LOSSKIJ, Nikolaj. Theoretický a praktický význam učení prof. Hoppe o Já. *Ruch Filosofický*. 1933-1934, roč. 10, s. 6-11.

6.1. České meziválečné myšlenkové prostředí

Po 1. světové válce dochází k intelektuálním sporům mezi skupinami reprezentujícími různé myšlenkové směry, které stojí především na protikladu mezi pozitivistickým a idealistickým smýšlením.

Na jedné straně stojí tzv. „hradní skupina“ T. G. Masaryka, kam patřili jeho nejbližší spolupracovníci (Beneš, Škrach) a která měla své intelektuální a ideové zázemí v *Realistickém klubu*⁶⁹ (Emanuel Rádl), na Filosofické fakultě (František Krejčí), v *České myslí* (Krejčí, Drtina, Čáda) a v *Čase* (Herben). Časopis *Česká mysl* začal vycházet v roce 1900 jako orgán Jednoty *filosofické*. Prvními redaktory byli F. Krejčí, F. Drtina a F. Čáda. František Krejčí řídil časopis do roku 1931, od roku 1918 společně se Škrachem. Mezi další spolupracovníky patřili např. J. L. Fischer, J. B. Kozák, J. Král, E. Rádl, ve čtyřicátých letech pak Josef Beneš, A. Dratvová, J. Hendrich, K. Kupka, J. Mukařovský, J. Patočka, V. Příhoda a další. *Česká mysl* publikovala články týkající se nejen filozofie, ale i psychologie, sociologie, pedagogiky, estetiky a religionistiky z domácího i zahraničního prostředí. Byla programově pozitivistická, zdůrazňovala tedy vědeckost a zavrhovala metafyziku. Její představitelé přijímali Masarykovu filozofii (i když jen v určitých oblastech).

Pozitivismus je českém myšlení pevně zakotven, položil zásadní otázky týkající se domácí filozofie (např. vztah filozofie a speciálních věd, požadavek demokratizace myšlení) i českého národního společenství (zavedení svérázného racionalismu) Odvracel se od náboženství, iracionálního smýšlení, problematiky transcendentního a tajemného a velmi se přiblížil „české národní povaze“, české „střízlivé“ a sekulární mentalitě⁷⁰, kterou jakoby ještě více upevňoval a legitimoval.

Přestože měl pozitivismus v prvních třech desetiletích 20. století na československou filozofii největší vliv, nebyl zdaleka jediným myšlenkovým proudem. Vedle „hradní skupiny“ stála tzv. „národně demokratická opozice“, která se soustřeďovala okolo

⁶⁹ Realistický klub (1919-1921) bylo české politické sdružení, které navazovalo na tradice českého politického realismu. Mezi hlavní představitelé patří Zdeněk Nejedlý a Emanuel Rádl.

⁷⁰ GABRIEL, Jiří, Lubomír NOVÝ a Jan ZOUHAR. *Česká filozofie ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Vyd. Masarykovy univerzity, 1995, 2 v., s.38. ISBN 80-210-1242-0.

Masarykových předválečných politických a ideových odpůrců (jako byl Kramář nebo Mareš, kteří odmítli spolu s E. Čapkem národnostní princip jako právní a státoporný pojem), dále okolo politické strany *Státoprávní demokracie*, redakce *Národních listů*, *Sociologické revue* (Chalupný, Bláha), která stála v opozici k *Pražské sociologické škole* (Škrach, Beneš), dále okolo redakce *Nových Čech* (E. Čapek), *Lidových novin* (Alfred Fuchs) a dalších.

Mezi těmito dvěma skupinami docházelo ke sporům ohledně Masarykových koncepcí národnostní filozofie a filozofie českých dějin, pojetí náboženství i jeho ideje „drobné každodenní práce“ oproti opozičním idejím „národně demokratické opozice,“ která zastávala tzv. „velké koncepce,“ které upřednostňovaly modelování hospodářských a politických variant pro dlouhodobější perspektivu. Velkým tématem sporu byl tehdejší „katedrový“ pozitivismus, reprezentovaný především Františkem Krejčím⁷¹.

Ve dvacátých a třicátých letech programově vystupuje tzv. „mladší generace“ (Pelikán, Vorovka, Hoppe, Trnka, Fischer, Kratochvíl aj.), která má mnoho společného s „národně demokratickou opozicí.“ Její představitelé se svým myšlením přibližují subjektivismu, fideismu a mystice a inspirují se pragmatickým relativismem a individualismem či dobovým iracionalismem.⁷² Stávají se hlavním meziválečným československým směrem, který stojí v opozici k *České mysli* a *Realistickému klubu* a jehož náplní je především jejich kritika.

Český filozof Ferdinand Pelikán⁷³ založil v roce 1921 spolu s Karlem Vorovkou⁷⁴ Ruch filosofický jako protipól *České mysli* a výraz polemiky a odmítnutí tehdejší české podoby

⁷¹ František Krejčí (1858 – 1934) – filozof, který se orientoval silně na psychologii. Ta pro něj musí být především empirická, opírá se o biologii a odmítá pojem duše, duševní jevy jsou pro něj uvědomělé reakce lidského organismu. Ovlivněn herbartismem.

⁷² PAUZA, Miroslav. Úvodní studie 1921 - 1942. *Knihovna Filosofického ústavu Akademie věd ČR: Soupisy příspěvků v českých filosofických časopisech 20. století*. Dostupné z: GABRIEL, Jiří, Lubomír NOVÝ a Jan ZOUHAR. *Česká filozofie ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Vyd. Masarykovy univerzity, 1995, 2 v. ISBN 80-210-1242-0.

⁷³ Ferdinand Pelikán (1885-1952) byl ovlivněn německým idealismem (Kant, Fichte), americkým pragmatismem, francouzskou filozofií svobody (Renouvier), Bergsonem a personalismem. Když v roce 1928 Vorovka ukončil spolupráci s časopisem *Ruch filosofický*, Pelikán jej vedl sám až do roku 1942. Spolu s E. Čapkem také řídil *Filosofickou knihovnici*. Požadoval, aby osobnost byla ve filozofii brána komplexně, se zřetelem nejen na její racionalitu, ale i na její afekty, city a vůli. Jen tak – v syntéze svých zkušeností

pozitivismu představovaného především již zmíněným Františkem Krejčím, kterému byla vyčítána netolerance k dobovým výzkumům psychiky (např. moment spontaneity vědomí nebo pojem nevědomí). Svoje stanovisko formuloval v programové stati uvedené v prvním čísle *Ruchu filosofického* nazvané *Vláda demokracie ve filosofii*. Z ní můžeme vyčíst, jak ostré bylo tehdy vyhocení mezi hlavními dvěma proudy české filozofie: „*Pozitivistická dogmata „zákonného vývoje“, „pravidelnosti chodu přírody“, „sbírání a stanovení fakt“, uctívání všemocného „zákona kauzality“ a „principu zachování hmot a energie“ vyjadřují nejlépe chudost a ubohost pozitivistických „ideálů“, jež se vyčerpávají analogiemi z fyzikálního oboru a vedou k vyloženému materialismu, třebas někdy kritickému.*“⁷⁵

Ruch filosofický chtěl být prostorem, který se otevírá různým myšlenkovým směrům, i těm zcela novým, stojí na principu myšlenkové tolerance, kladl důraz na tvořivost a spontaneitu lidského ducha, vyzdvihoval intuici a cit ve filosofii. Snažil se reflektovat principy vědy a byl toho názoru, že pravda je podmíněna lidmi a ne věcmi samými a že filosofie je založena na vztahu člověka ke světu a na sebevyjádření jednotlivce.

Mezi další osobnosti *Ruchu* patřil dále K. Vorovka, T. Trnka a V. Hoppe. Často v něm publikovali i zahraniční autoři a ruští a ukrajinští filozofové, kteří emigrovali do Československa (N. Losskij, I. Lapšin, D. Čyževskij ad.). *Ruch* spolupracoval i s Jednotou českých matematiků a fyziků, protože se orientoval na noetické a metodologické otázky přírodních věd a techniky, matematiku a formální logiku.

s vnitřním a vnějším světem, může podle něj člověk dojít svobody. Pelikán viděl chybu myšlení 19. století v tom, že nebrala ohled na možný soulad mezi vědou a vírou, racionalismem a iracionalismem. Důležitá je pro něj i intuice.. Zastával názor, že ve světovém řádu je ukryt princip svobody, jak kosmické, tak lidské.

⁷⁴ Karel Vorovka (1879 – 1929) v roce 1902 dosáhl titulu doktora filozofie a ve stejném roce vykonal i zkoušky učitelské způsobilosti. Působil jako středoškolský profesor až do svého přechodu na univerzitu. V roce 1919 se habilitoval pro filozofii matematiky, o tři roky později se stal profesorem filozofie exaktních věd na Přírodovědecké fakultě Karlovy univerzity v Praze. Na fakultě působil v semináři pro metodologii a dějiny věd přírodních a exaktních (společně s prof. E. Rádlem) jako vedoucí oddělení logiky a dějin věd exaktních. V roce 1926 byl zvolen do výboru pro pořádání filozofických kongresů a stal se členem *Královské české společnosti nauk*, pracoval ve vědecké radě matematické sekce *Jednoty československých matematiků a fyziků*. Zabýval se především filozofií matematiky a fyziky, kriticky se vyjadřoval ke stavu české filozofie ve 20. letech minulého století (*Polemos. Spory v české filosofii v letech 1919-1925*). Na zaměření jeho vědeckých prací měly vliv především myšlenky H. Poincarého (1854-1912) a Ernsta Macha (1838-1916). V roce 1921 vydal svoji zřejmě nejvýznamnější práci *Skepse a gnóse*.

⁷⁵ *Vláda demokracie ve filosofii: K našemu programu. Ruch filosofický. I., č. 1, s. 1-5.*

Příznivce Ruchu filosofického spojovalo především mínění, že pozitivismus svou dogmatickou strnulostí brání rozvoji českého filozofického myšlení.

6.2. Essertier a Jednota filosofická⁷⁶

Počátkem roku 1922 pozvala *Jednota filosofická* profesora Essertiera, aby přednesl projev k počtě svého slavného kolegy Emila Boutrouxe, významného francouzského filozofa, známého i v Čechách, který zemřel v roce 1921 v Paříži. Schůzi předsedal E. Rádl, který uvedl Essertiera jako vůbec prvního Francouze, který vystupuje před *Jednotou filosofickou*. Essertier při svém příspěvku⁷⁷ ocenil to, že v Československu, ve srovnání s ostatními zeměmi s podobnou rozlohou, je myšlenkový proud velmi silný, navíc je zde přítomna právě *Jednota filosofická*, dva specializované časopisy a mnoho vědců a badatelů působících i mimo Univerzitu. Essertier vyslovil přání, aby se v této osvobozené zemi rozvinula nová éra, která by umožnila vznik originální filozofie. Profesor Drtina, který Boutrouxe znal osobně velmi dobře, pak na konferenci přinesl svědectví o tom, že tento významný francouzský filozof naši zemi znal a obdivoval mimo jiné osobnost Jana Husa. Snažil se stále hlouběji pochopit Husovy myšlenky a měl prý v úmyslu objevit jeho duchovní prameny.

Na další konferenci konané 7. června téhož roku⁷⁸ přijala *Jednota filosofická* Célestina Bouglého, profesora na Sorbonnské univerzitě, delegáta Kongresu sdružení pro Společnost Národů (le Congrès des Associations pour la Société des Nations). Můžeme předpokládat, že návštěva Bouglého byla do jisté míry uskutečněna právě i díky Bouglého blízkému příteli Essertierovi.⁷⁹ Schůzi předsedal profesor Drtina, který poté, co připomenul první

⁷⁶ *Jednota filosofická* – filosofický spolek založený v Praze v roce 1881. Iniciována J. Guthem-Jarkovským aj. Durdikem. První předseda O. Hostinský, poté F. Krejčí, F. Drtina, E. Rádl, I. Král aj. V roce 1999 začala *Jednota filosofická* vydávat *Českou mysl*, první český filosofický časopis. V roce 1970 násilně rozpuštěna, 1990 obnovena.

⁷⁷ Mouvement des idées. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, 1922, s. 37.

⁷⁸ Sociologie et philosophie. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, 1922, s. 111.

⁷⁹ Důkaz o jejich přátelství nalezneme např. v Bouglého vzpomínce na Essertiera: „*Mon amitié m'aveuglert-elle, l'amitié si douce que j'éprouvais pour ce jeune homme simplement courageux au travail comme il fut courageux à la guerre? Je l'avais vu revenir épuisé. J'avais suivi avec angoisse les étapes de son relèvement*

francouzskou konferenci uspořádanou k počtě E. Boutroux a dále své vlastní konference ve Štrasburku a v Paříži, s radostí konstatoval, že se začínají zavádět pravidelné výměny přímo mezi francouzskou a českou filozofií. Bouglé si jako téma své přednášky vybral vliv sociologie na filozofii.

Z těchto stručných informací můžeme vyvodit, že Essertier pronikl do českého filozofického prostředí již poměrně brzy po svém příjezdu do Prahy. *Jednota filozofická* byla v té době nejvýznamnějším filozofickým spolkem u nás a zajímavé je, že přestože vznikla již v roce 1881, Essertiera byl první francouzský filozof, který zde vystoupil.

Dále uvádím soupis Essertierových článků publikovaných v časopise *Česká mysl*, *Ruch filozofický a Lumír*, dále recenzí jeho knih a jednu diskuzi týkající se Essertierovy knihy, která proběhla mezi dvěma filozofy z opačných názorových táborů.

Časopis *Česká mysl*:

Recenze Essertierových knih:

- *Česká mysl*. 1927, roč. 23, č. 4., s. 312-316
Bláha, Arnošt: Essertier, Daniel, *Psychologie et sociologie*, Paris, Félix Alcan 1927
V této recenzi hodnotí autor Essertierovu knihu velmi kladně. Podává její stručný obsah a objasňuje Essertierův odklon od Durkheima.
- *Česká mysl*. 1928, roč. 24, č.1, s.84–87 Čečetka, Juraj: Essertier, Daniel, *Les formes inférieures de l'explication*, Paris, Félix Alcan 1927, 356 s.
Celá recenze: „Doznala inteligence člověka během dějin nějaké změny? Auktor popírá, že primitivní člověk chápe příčinnost. Musíme připustit, že je v životě lidské době, kdy to nechápe – dětství.“

et j'avais pu constater enfin au Centre de documentation sociale de l'École Normale Supérieure, avec quel entrain il abattait la besogne. L'accueil particulièrement flatteur que sa thèse avait reçu en Sorbonne, le succès de son enseignement à Prague, à Poitiers, au Caire me réchauffaient le cœur. Avec joie je le sentais grandir, libéré des soucis qu'il avait tenaillé longtemps, et prêt à donner toute sa mesure dans l'allégresse enfin conquise. Vais-je donc l'estimer trop haut, parce que je l'aimais? Non, (...)"

BOUGLÉ, C. Daniel Essertier et école sociologique française. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 217.

- *Česká mysl*. 1928, roč. 24, č. 4, s. 384
Škrach, Vasilij: Essertier, Daniel: *Les formes inférieures de l'explication*, Paris, Félix Alcan 1927, 356 s.

Celá recenze: „Essertierova kniha *Les formes inférieures de l'explication* byla posouzena F. E. Morrisem v americkém čtrnáctideníku pro vědeckou filozofii „*The Journal of Philosophy*“ (XXV, 52, I. III. 1928). Recenzent podává zevrubný obsah „výborné a včasné knihy“ a vytýká ji psychologizm v tom smyslu, že Essertier splňuje jen z poloviny úkol vyčerpávajícího rozboru logického výkladu. Podává sice analys mentálního chování podstatného pro logické myšlení, analys cenou pro všechny, kdo se zajímají o sociální a zvláště výchovné problémy a hodnoty, ale málo přispívá k rozšíření pochopení povahy a kritérií objektivního myšlení s hlediska logického.“

- *Česká mysl*. 1930, roč. 26, č. 3, s. 264 **Krejčí, František: Essertier, Daniel, *Philosophes et savants français du XX siècle. Extraits et notices. IV. La Psychologie*, Paris, F. Alcan 1929, 251 stran** Krejčí ve své recenzi podává stručný obsah Essertierovy knihy, hodnotí ji celkově pozitivně: „*Výňatky jsou vybrány s velikou prozíravostí a jsou nejen pro charakteristiku příslušného badatele, nýbrž i – především – také svým obsahem věcným zajímavé a myslím, že tato okolnost bude pro čtenáře rozhodující, charakteristika badatele, z něhož článek je vybrán, bude čtenáři vedlejší. Proto pochybuji, že by touto metodou bylo možno dosíci toho, co si auctor v předmluvě učinil úkolem: orientace pro dnešní psychologii ve Francii. Vybrati z tvorby badatelovy detail, jenž by jej výstižně charakterizoval, je zajisté takovému znalci jako Essertier při vši nesnadnosti možno; ale aby zároveň tím bylo dosaženo orientace o celkovém stavu psychologie, bylo by nutno, aby ten detail se týkal zásadního a u každého zástupce stejného problému psychologického. Tím by však čítanková metoda pozbyla svého účinu. Ovšem jsou tyto povšechné vztahy odkázány do úvodních charakteristik celého směru, ale pak zase ubývá podnětu ku čtení ekscerptů. Nám však zůstane Essertierova kniha vítanou a znamenitou příručkou pro francouzskou psychologii vždycky.*“

Články, kde je Essertier tématem příspěvku:

- *Česká mysl*. 1928, roč. 24, č. 1, s. 71–72 **Diskuse - Arnošt Bláha versus Karel Vorovka: Individualizmus a kolektivismus v díle D. Essertiera**

Karel Vorovka v recenzi k Essertierově knize *Les formes inférieures de l'explication* publikované v *Ruchu filosofickém* č. 9 z roku 1926-1927 (viz níže) uvádí mimo jiné názor, že jakýkoli čtenář této knihy si z ní může vyvodit „závěry velmi nepříznivé všem kolektivistickým hnutím v lidské společnosti.“⁸⁰ Tuto větu poté zkritizoval A. Bláha ve své recenzi na Essertierovu knihu *Psychologie et sociologie*, když uvedl, že Vorovka vkládá do Essertierovy knihy to, co tam není, tedy své subjektivní přání. Z dochované korespondence mezi Essertierem a Vorovkou najdeme i Essertierovo vyjádření k této kritice (viz příloha).

Úryvek: (Karel Vorovka): „Uveřejnil jsem v *Ruchu filoz.* (6. Roč. š. 9) recenzi spisu

D. Essertiera Les formes inférieures de l'explication.“ Prof. In. Arn. Bláha vybral z recenze jedinou větu a v *České mysli* (1927, str. 315) ji odsoudil. Chci přispěti ke správnému posouzení díla Essertierova i svého případu (...) (Arnošt Bláha): „Na diskusní poznámku p. prof. Vorovky odpovídám toto: Neběží o individualizmus a kolektivismus v díle p. Essertiera, neběží dlužno-li klasifikovat pana Essertiera jako individualistu či jako kolektivistu. K té věci jsem přece zaujal ve svém posudku jasné stanovisko. (...)“

- *Česká mysl*. 1929, roč. 23, č. 4, s. 319 **Nepodepsáno: Osobní.**

Celá citace: „Daniel Essertier, prof. Institutu francouzského v Praze, odešel zpět do své vlasti, aby nastoupil místo profesora střední (dle našeho ponětí) školy. Přejeme pilnému pěstiteli vědecké filosofie v novém působišti všeho zdaru.“

- *Česká mysl*. 1931, roč. 27, č. 4, s. 375-377

Jan Patočka: Úmrtí. Profesor Daniel Essertier.

⁸⁰ Ruch filosofický, 6 (1926-1927), 9, s. 298-301.

Patočka zde přibližuje Essertierův život a nastiňuje jeho teorii, ze které vyzdvihuje požadavek „celistvého člověka“ („l'homme total“). „*Problém dynamické jednoty lidského ducha byl pro E. jako pro největší část francouzských filosofů dnešních, počátkem i cílem filosofování.*“ Essertier se klonil k dynamismu francouzských filosofů a stál zásadně proti atomismu, tehdy především v pojetí Taina. Patočka v rámci konceptu „homme total“ poukazuje na Essertierovu snahu dokázat, že se sociologie s psychologií sbíhají u stejného společenského základu. Z izolovaných elementů jako je např. individuální psychično nelze vytvořit celek, který je charakterizovaný dynamikou sebepřekonávání. V práci *Les formes inférieures de l'explication* hledá Essertier „tajemství pohybu,“ který dovedl lidstvo k hledání pravdy. Tento pohyb, jak se zdá Essertierovi, se rozdělil na tři proudy: proud vedoucí k technice, druhý k nižším formám explikace a třetí k pozitivní vědě. Všechny hrály v utváření lidské intelektuální fyzionomie svou roli, vždy vyšší duševní svobodu a vedou k jednomu cíli. K jednotnému cíli, jednotnému člověku vedou také sociologie a psychologie, které se navzájem doplňují.

- *Česká mysl*. 1933, roč. 24, č. 3-4, s. 293-294

M. Vokounová-Davidová: *Problém vědy. Sociologický pohled na dějiny vědy.* (Z francouzského originálu přeložil K. Vorovka.)

V tomto článku je komentován do té doby nepublikovaný Essertierův rukopis, nalezený po jeho smrti. Vokounová-Davidová nejdříve zdůrazňuje, že Essertierovo dílo začalo směřovat k myšlence intelektuálního pokroku. Essertier chtěl, aby došlo k obnovení duchovních vědy, tedy věd o člověku (stejně jako Bergson chtěl obnovit vědy přírodní) a ukázat, že nelze zrekonstruovat vývojovou linii lidského myšlení spojováním jednotlivých zlomků, stejně jako nejde zrekonstruovat čáru kladením bodu vedle bodu. Essertier, který je Bergsonem určiě ovlivněn, ho dokáže i kriticky reflektovat. Např. bergsonismus nedokáže odpovědět na otázky o povaze a funkci a vývoji intelektu, chce na jednu stranu brát ohled na výsledky vědy, zároveň však nechce včlenit budoucnost vědy do budoucnosti lidstva. V tom vidí Essertier nebezpečí filozofie „trvání a intuice“, která se dívá na vědu jako na přesné poznání nehybného a neživého, jako na sestup, zatímco na filozofii jako na poznání živého, jako na vzestup. Věda stojí v bergsonismu v pozadí, je dobrá k tomu, aby nám

pomohla ovládnout věci, nemá však účast na pokroku, protože je „statická.“ Essertier však vytýká Bergsonově pojetí vývoje přes jeho nesporný význam a pravdivost to, že se nezajímá o „nejnaléhavější problém,“ tedy problém teorie inteligence a intelektuálního pokroku, původu vědy, přechodu od mýtu k vědě, který by mohl stát i vedle otázky po náboženské obnově.

Jak je patrné z výčtu článků, Essertier sám do *České mysli* nepřispíval, redaktoři tohoto časopisu však brali filozofa plně na vědomí, uveřejněné kritiky na jeho publikace byly velmi pozitivní a dokonce se Essertierovy myšlenky staly tématem diskuze mezi významnými filozofy dvou hlavních filozofických periodik té doby. Jako podstatný článek můžeme považovat především Patočkův nekrolog k úmrtí tohoto francouzského myslitele. Jak se dočteme z *Revue française de Prague*, Essertier se na časopis *Česká mysl* díval především jako na časopis neopozitivistický, silně ovlivněný učením T. G. Masaryka, jehož hlavními inspirátory jsou Drtina, Čáda, Krejčí. V jednom ze svých článků Essertier dodává poznámku o tom, že je škoda, že se Emanuel Rádl příliš zaměřuje politikou, protože by jeho originální myšlení mohlo ovlivnit mnoho dalších.⁸¹

Nyní se podíváme, jak Essertiera vnímal druhý hlavní filozofický časopis té doby, *Ruch filosofický*.

Časopis *Ruch filosofický*:

Essertier autorem článku:

- *Ruch filosofický*. 1926-1927, č. 6, s. 65-74 **Essertier, Daniel: M. Léon Brunschvicg et la philosophie du jugement**⁸²

⁸¹ESSERTIER, Daniel. Pierre. Le mouvement des idées en Tchécoslovaquie. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 134.

⁸² Nepodařilo se dohledat.

- *Ruch filosofický*. 1922, č. 2, s. 16-122 **Essertier, Daniel: *Le problème de la connaissance***

V této podrobné a poměrně rozsáhlé studii Essertier analyzuje problém poznání především u Emila Boutroux, ale i dalších tehdejších myšlenkových proudů.

- *Ruch filosofický*. 1922, č. 2, s. 11-15, seš. 4-5, 16-27, seš. 6-7 **Essertier, Daniel: *Les Tendances Principales de la Philosophie française contemporaine***

Essertier věnuje tento článek především Emilu Boutrouxovi, kterého považuje za jednoho z hlavních představitelů již uplynulé generace a klade si otázku, jaké filozofické období přinese nastupující generace (naději vidí především v Meyersonovi a Georgovi Dumasovi).

Recenze Essertierových knih:

- *Ruch filosofický*, 1936-37, roč. 11, s. 182-183 **Pelikán, František: Essertier, Daniel, *Philosophes et savants français du XX siècle*, Paris, Félix Alcan 1929, 251 stran**

- *Ruch filosofický*, 1926-1927, č. 6, s. 298-301 **Vorovka, Karel: Essertier, Daniel: *Les formes inférieures de l'explication*, Paris, Félix Alcan 1927, 365 s.**

Vorovka se v článku zmiňuje o Essertierově kritice dobového evolucionismu, tedy myšlenky, že vývoj kultury je v linii a že primitivní lidské myšlenkové procesy v sobě již obsahovaly jako v zárodku vyšší myšlenkové formy.

Vorovka si cení Essertierovy knihy především proto, že po sociologické i psychologické stránce podporuje individualismus a varuje před kolektivním myšlením, které je „zamořeno vášnivostí.“ Váží si i množství informací, které Essertier do knihy systematicky zařazuje i jeho „samostatnosti“, když vystupuje proti Durkheimově sociologické škole i Bergsonově jednostrannému pojetí intelektu jako „pouhé schopnosti řemeslného obrábění mrtvých hmot.“ Vorovka pak zpochybňuje význam, který Essertier přikládá Sokratovi a Descartesovi, vědecký způsob myšlení se podle něj vyskytoval i před nimi, i nezávisle na nich.

Essertier do Ruchu filosofického přispěl třemi články, ve kterých se věnuje současné francouzské filozofii. V České mysli jeho články nenajdeme, dá se tedy předpokládat, že se ideově klonil spíše k Ruchu. O myšlenkové blízkosti s redaktory Ruchu filosofického může svědčit i tento výrok F. Pelikána: „Dans les formes inférieures de l'explication, où l'on découvre tant d'idées originales, il soutenait une thèse assez semblable à la Gnose de Karel Vorovka, à ma propre théorie volontariste et à ma conception de la contingence. Les idées nouvelles sont, d'après lui, l'oeuvre de l'individu en révolte contre la tradition sociale; c'est l'individu qui enrichit de façon originale la connaissance jusque-là reçue. Individualité égale originalité.“⁸³

Jeden Essertierův článek najdeme i v časopisu Lumír, který se specializoval především na literaturu.

Časopis Lumír⁸⁴

- Lumír, 49 (1922), 1, s. 23-26 (z francouzského originálu přeložil Hanuš Jelínek)
Essertier, Daniel: *Emile Boutroux*⁸⁵

Článek, který autor věnuje památce významného právě zesnulého francouzského filosofa Emila Boutroux (1845 – 1921), mimo jiné učitele Henri Bergsona⁸⁶ a člena Francouzské akademie. Essertier v něm poukazuje na kvalitu jeho filozofického díla. Zmiňuje duchovní a eklektickou stránku jeho myšlení a především vyzdvihuje jeho zásluhu v oblasti kritiky vědeckého poznání (*Idea*

⁸³ PELIKÁN, Ferdinand. Daniel Essertier et la philosophie tchèque. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 269.

„V Nižších formách explikace, kde nalezneme tolik originálních myšlenek, obhajoval tvrzení velmi podobné Gnosi Karla Vorovky, mé vlastní voluntaristické filozofii i mé koncepci nahodilosti. Nové myšlenky jsou podle něj dílem jednotlivce, který se bouří proti společenské tradici; je to jednotlivec, kdo originálním způsobem obohacuje dosud získané vědění.“ (vlastní překlad)

⁸⁴ Týdeník Lumír byl beletristivky zaměřen, měl povznést českou literaturu na světovou úroveň, publikoval překlady i původní tvorbu inspirovanou zahraničními vzory. V letech 1877–1898 stál v čele Lumíru Josef Václav Sládek. V této době se okolo časopisu soustředila skupina spisovatelů, kteří jsou označováni jako lumírovci.“

⁸⁵ ESSERTIER, Daniel. Emile Bourtroux. *Lumír*. 1922, roč. 49, č. 1, s. 23-26. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/49.1922/1/23.png>

⁸⁶ HORYNA, B., BLECHA, I., ŠARADÍN P. a ŠTĚPÁN J.. *Filosofický slovník*. 2. vyd. Olomouc: Olomouc, 1998. str. 58.

přirozeného poznání). Boutroux byl přesvědčen, že věda je do velké míry závislá na zákonech, které si lidé sami vytvořili, aby postihli nejrůznější jevy. Podle filozofa jsou tyto zákony klamy. „*Možno říci, že (tyto závěry) silně přispěly k urychlení mocného myšlenkového proudu, jež proslavili, každý po svém způsobu, metafyzikové jako Bergson, matematikové jako Poincaré, fyzikové jako Einstein, proudu, který směřuje k tomu, aby zavedl úplně nová pojetí duchovních zákonů.*“⁸⁷ Boutroux však nechápe vědu jako v jejím úpadku. Každý boj za pravdu je pro něj chvályhodný a přibližuje člověka k Bohu. Pravda je jedna a „*Věci nejsou toliko závoje, které zastírají Boha, jsou také znamení, která jej odhalují.*“⁸⁸ Jeho filozofie byla na teologii nezávislá, byl však přesvědčen o tom, že víra a věda jsou kompatibilní.

Readaktoři *České mysli* i *Ruchu filozofického* Essetiera jako filozofa plně respektovali. V obou časopisech najdeme recenze jeho knih a v *Ruchu filozofickém* dokonce jeho vlastní články. Nyní se budeme věnovat Essertierově vztahu k osobnosti a učení T. G. Masaryka, pro nějž měl Essertier hluboké porozumění.

6.3. Essertierův zájem o T. G. Masaryka

Velkým Essertierovým zájmem bylo učení T. G. Masaryka, kterého považoval za jednoho z největších myslitelů té doby. Antoine Marès ve svém článku *Les Français et Thomas Garrigue Masaryk* z roku 1988 ho dokonce považuje za jednoho z největších francouzských znalců Masarykova myšlení.⁸⁹ „*Ses études sur la personnalité philosophique du Président T. G. Masaryk furent très remarquées pour leur vigoureuse*

⁸⁷ ESSERTIER, Daniel. Emile Bourtroux. *Lumír*. 1922, roč. 49, č. 1, s. 23-26. Dostupné z: <http://archiv.ucl.cas.cz/index.php?path=LumirIII/49.1922/1/23.png>

⁸⁸ ESSERTIER, Daniel. Emile Boutroux. (op. cit.)

⁸⁹ MARÈS, Antoine. Les Français et Thomas Garrigue Masaryk. *Revue des études slaves*. 1988, roč. 60, č. 3, s. 703-723. ISSN 0080-2557. DOI: 10.3406/slave.1988.5792. Dostupné z: http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/slave_0080-2557_1988_num_60_3_5792
„*Mais le meilleur connaisseur de la pensée de Masaryk semble bien avoir été Daniel Essertier.*“

*exactitude; il sut distinguer, en Masaryk, le mélange de positivisme, à la manière de Comte, et de mysticisme slave – ce mysticisme qui gênait tant Ernest Denis.*⁹⁰

Essertier věnoval Masarykovi, „filozofovi-králi“ („le philosophe-roi“), jak ho v souladu s platónskou koncepcí ideálního státu nazýval, mnoho článků jak v *Revue française de Prague* (Masaryk et Rousseau⁹¹, 1928, *Hommage au Président Masaryk*, 1930), tak v *Gazette de Prague* (*La philosophie politique de M. Masaryk*, 1925), *Europe centrale* (*L'Art de lire d'après M. Masaryk*, 1927, *En marge de la philosophie de M. Masaryk*, 1927, *Masaryk et J.-J. Rousseau*, 1928, *Masaryk philosophe et sociologue*, 1929, *Variations sur la philosophie de M. Masaryk: Documents humains, Du Dilletantisme, La rencontre avec Pascal, L'héritage de Comenius*, mars-août 1930), *Journal de L'Est* (*Le président Masaryk et l'opinion mondiale*, 1925, *Le président Masaryk a aujourd'hui soixante-seize ans*, 1926, *Le Président parle*, 1926, *Les élections présidentielles*, 1927, *La réélection du Président Masaryk*), *Journal d'Alsace et de Lorraine* (*Le jubilé du Président Masaryk*, 1930). Essertier přispěl i do Masarykova sborníku článkem *La philosophie de Masaryk n'est-elle pas qu'un réalisme critique?*

Essertier vidí Masaryka jako zcela nebojácného člověka, je připravený za spravedlnost a lidské hodnoty vždy bojovat. Má podle něj stejnou povahu, jako mají všichni velcí misionáři (nazývá ho „moderním apoštolem“), tedy nepřemožitelnou odvahu a bezmeznou oddanost službě lidem. Masaryk podle něj věřil tomu, že lež a zbabělost jsou původci nouze a utrpení.

Vasil Škrach, člen redakčního kruhu *České mysli*, vzpomíná na setkání s Danielem Essertierem nedlouho po Essertierově příjezdu do Prahy. Essertier měl zájem proniknout hlouběji do Masarykovy filozofie. Proto mu Škrach předal rukopis *Ideálů humanitních* přeložených do francouzštiny Pavlou Molnárovou a poprosil ho, aby věnoval pozornost jeho překladu. Essertierovi se tento spis velmi líbil a navrhl, aby Masaryk doplnil francouzské vydání *Ideálů humanitních* o svůj pohled na bergsonismus. „*Je connaissais déjà l'attitude de Masaryk envers Bergson, par ses ouvrages précédents, et je répondis que*

⁹⁰ NOVÁK, Arne. Lettre. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 262.

⁹¹ Na tento článek upozorňuje časopis *Annales de la Société Jean-Jacques Rousseau* z let 1927 – 1928 vydávaný *Společností Jeana-Jacquesa Rousseaua* (*Société Jean-Jacques Rousseau*) sídlící v Ženevě.

*je ne pensais pas que la chose fût possible. Le Président Masaryk, consulté, agit ensuite comme je l'avais prévu.*⁹² Ideály humanitní pak vyšly ve stejném překladu zrevidované Danielem Essertierem v *La Revue française de Prague*.

U příležitosti stého výročí Ernsta Renana Essertier poprosil Škracha, aby napsal článek týkající se Masaryka a Renana. Z tohoto podnětu vyšlo sedm článků se souhrnným názvem *Masaryk a francouzské myšlení*, s obecným úvodem k velké sudii o Masarykovi a Comtovi, který předcházal všem těmto článkům. Škrach napsal tedy tento úvod, pět článků o Masarykovi a Comtovi a jeden článek o Masarykovi a Renanovi. Škrach psal články nejprve česky, poté je spolu s Essertierem překládal do francouzštiny. „*D'ordinaire, je travaillais à mes articles les dimanches, et le soir, j'allais chez Essertier pour traduire. Je pus donc observer avec quelle rapidité il parvint à pénétrer, et l'esprit de la langue tchèque, et l'esprit de la philosophie de Masaryk. (...) Souvent même, ses remarques critiques me forcèrent à corriger et à préciser mon texte tchèque.*“⁹³ Jak uvádí Škrach, probléem, se kterým se při překladech setkávali, byl vliv německých, anglických nebo i latinských výrazů na český filozofický jazyk. V některých případech francouzština latinským výrazům nedala stejný význam, jako jim dala němčina a pak pod německým vlivem čeština. Problém vznikl už i u slov, která se často vyskytovala u Masaryka, tedy slova „subjektivismus“ a „objektivismus“. Často se prý bylo nutné shodnout na kompromisu, který stál proti vyjadřovacím možnostem francouzštiny. Z této společné práce vzešly i Essertierovy články o prezidentu Masarykovi. Poslední z těchto článků vyšel v Masarykově sborníku. (Recueil d'études publiées en l'honneur de T. G. Masaryk.)

⁹² ŠKRACH, Vasil. Daniel Essertier: Commentateur et traducteur de Masaryk. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 282-283. „*Již jsem znal Masarykův pohled na Bergsona z jeho předešlých prací a odpověděl jsem, že si nemyslím, že by to bylo možné. Prezident Masaryk, kterého jsme zkontaktovali, zareagoval poté tak, jak jsem předvídal.*“ (vlastní překlad)

⁹³ ŠKRACH, Vasil. Daniel Essertier: Commentateur et traducteur de Masaryk. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 282-283. „*Obyčejně jsem pracoval na svých člancích o nedělích a o večerech jsem chodil k Essertierovi, abychom je přeložili. Mohl jsem tedy sledovat, s jakou rychlostí dokázal proniknout do ducha českého jazyka a do ducha Masarykovy filozofie. (...) Často dokonce mě jeho kritické poznámky přinutily opravit a upřesnit můj text český.*“ (vlastní překlad)

Essertier zčásti přeložil Masarykovy *Problémy demokracie* (první esej byl přeložen R. Telstíkem), řídil také překlad prvního svazku Masarykovy *Rusi a Evropy* (přeložili M. David-Vokounová a V.-L. Tapié). Jeho zásluha o šíření povědomí o tomto prezidentovi ve Francii je nezanedbatelná.

6.4. Přátelství mezi Danielem Essertierem a Karlem Vorovkou

Karel Vorovka, který se vždy velmi intenzivně zajímal o francouzskou kulturu, se s Essertierem setkal počátkem dvacátých let ve Francouzském institutu. Z tohoto setkání vzniklo později hluboké přátelství. Oba filozofy pojil zájem o osobnosti, jako byli Boutroux nebo Bergson, Vorovka také seznamoval Essertiera s myšlenkovými proudy v tehdejší Československu a představil jej Jednotě filosofické. Oba myslitelé si rozuměli ale i v osobním životě, často se scházeli a učili se navzájem své mateřské jazyky. Essertier se blíže seznámil i s rodinou svého přítele. Ze zachované korespondence se dozvídáme, že tito dva přátelé mezi sebou řešili otázky filozofické, politické, otázky mezinárodního obchodu i osobního života. (viz příloha). Essertier obdivoval svého přítele především za jeho poctivost a nestrannost v oblasti dobových filozofických polemik. Podle něj se Vorovka vždy staral o to, aby svým myšlenkovým odpůrcům zachoval spravedlnost. Přesto to byl však zanícený polemik a dokázal prý být útočný a prudký.

Po smrti svého přítele Essertier napsal dojemný článek *Karel Vorovka, poutník k Absolutnu*⁹⁴ (*Karel Vorovka, Pélerin de l'Absolu*)⁹⁵, který vyšel v *La Revue française de Prague* v roce 1931 a o několik let později i v *Ruchu filosofickém*. Essertierovo příznačné pojmenování Vorovky *Poutník k Absolutnu* se poté uchytilo a bylo používáno jako *epiteton konstans*. Ve své stati se Essertier věnuje zřejmě vrcholné práci *Skepse a gnóse*. Tato stať vyšla v *Revue française de Prague* v roce 1931.

Jak říká Essertier, Vorovka pevně věřil v to, že lidský rozum je schopný dosáhnout Absolutna a v tom také viděl smysl života. Hledání Absolutna můžeme sledovat také v jeho knize *Skepse a gnóse*, kterou nám Vorovka sám představuje jako „filosofickou

⁹⁴ Essertierův název článku přejímá v roce 1939 Arne Novák, když píše do Lidových novin vzpomínkový článek k desátému výročí úmrtí Karla Vorovky. Svůj článek A. Novák nazval „Poutník za absolutnem.“

⁹⁵ ESSERTIER, Daniel. Karel Vorovka: Pélerin de l'Absolu. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 1-8.

zповěd'." Napsal ji v roce 1921 a to bylo podle Essertiera právě poté, co Vorovka prošel obdobím vědeckého relativismu. V té době už ale předvídal, že znalost matematických vztahů není dostatečná a že i v matematice je potřeba svobody, intuice a kreativity. Pojmy skepse a gnóze staví Vorovka do protikladu jako tmu a světlo. Skepsis je agnosticizmem, skepticizmem i relativizmem. Gnosis je akt, kterým mysl dosáhne údajné nepoznatelnosti, uniká relativitě a zachycuje absolutno, je elánem, jež překračuje limity. Vorovka nepopírá, že v tomto přístupu je část mysticismu a naopak jej proklamuje, nezbavuje se ale metody vědecké. Čistý a jasný rozum, který se nespolehá na nic jiného než na sebe, je pro něj zásadní a to, co věda vytvořila, nemůže nikdo popírat nebo ignorovat. Avšak věda je do určité míry limitována a jak tvrdí Vorovka, vědec se dokonce někdy nechává vědeckou metodou natolik svázat, že mu uniknou ty nejlepší objevy. Věda je totiž i omezením a strukturou, vytváří vztahy a řetězce myšlenek. Naopak filozofie je pro něj svobodou. Filozofie vytváří z těchto vědecky zjištěných řetězců nové stupně svobody lidského myšlení. Essertier vysvětluje, že každý velký objev je podmíněn původní kreativní mocí, silou a odvahou rozejít se s tradicemi, je vírou ve vidinu. Každá nová myšlenka je podmíněna určitým stupněm svobody. Vorovkův gnosticizmus je tedy zásadní obhajobou filozofie. Filozofie neexistuje proto, aby ji pozitivistická věda pohltila, není ani modelem poznání, který dříve nebo později vyčerpá dané, a není ani systémem, který by jednou mohl dosáhnout toho, že by se shodl s vesmírem. Filozofie a gnóze spolu rozšiřují hranice vědění. Gnostické „Poznej sama sebe“ pocházející z delfské věštírny Vorovka interpretuje po svém. Poznat sama sebe znamená vědět, že chceme poznat ze své nejhlubší duše pravdu, krásu a dobro, znamená to důvěřovat si, nezklamat sami sebe. Takoví byli podle Vorovky Jan Hus, Giordano Bruno, všichni tito velcí heretici. Jejich víra, kterou měli v upřímnost, dobrou vůli, a vědu je podržela, i když čelili upálení.

Tento Essertierův text se stal poměrně slavným. Zajímavý je komentář Arne Nováka, ve kterém oceňuje Essertierovu snahu najít organické spojení mezi počátky Vorovkova myšlení, které byly ovlivněny Henri Poincarém, a jeho pozdější pokus o gnózi. „*La jeune école des idéalistes tchèques, qui a succédé au positivisme officiel, n'a pas eu de chance: ses deus principaux représentants, Karel Vorovka et Vladimír Hoppe, errent*

*prématurement parmi les champs d'asphodèles. Au moins leur œuvre a-t-elle trouvé un écho à l'étranger (...)*⁹⁶

Vorovkovi věnuje jeho přítel ještě dva další články v časopisu *Europe Centrale* (*Karel Vorovka 1879 – 1929*, 23. 2. 1929 a *Karel Vorovka et la philosophie américaine* z 30. 8. 1930). Po Essertierově smrti Madeleine David-Vokounová vzpomíná na jejich přátelství: „*Il serait beau de parler des deux amis, disparus l'un et l'autre avant leur temps, d'examiner les points de contact de leurs œuvres, les traits communs de leur pensée, malgré les divergences de caractère. Mais ceux qui les ont tous deux connus seraient maintenant incapables de faire cette étude, de sang-froid; après la double perte qu'ils ont éprouvée, leur chagrin est trop vif encore.*“⁹⁷

Kapitola se věnuje blízkému vztahu, který existoval mezi Essertierem a českým filozofem Karlem Vorovkou. Z Essertierovy studie Vorovkova vrcholného díla *Skepse a gnóze*, především z prvních několika řádků vyčteme, jak hlubokou úctu a obdiv chtěl Essertier svému příteli po jeho smrti ještě vyjádřit.

⁹⁶ NOVÁK, Arne. Lettre. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 262.

„*Mladá škola českých idealistů, která navazovala na oficiální pozitivismus, neměla šanci. Její hlavní představitelé Karel Vorovka a Vladimír Hoppe, již nejsou mezi námi. Alespoň že jejich dílo našlo ohlas v zahraničí.*“ (vlastní překlad)

⁹⁷ DAVID-VOKOUNOVÁ, Madelaine. Daniel Essertier et les étudiants. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 293.

„*Bylo by hezké mluvit o těchto dvou přátelích, kteří odešli předčasně, zjistit styčné body jejich děl, společné rysy jejich myšlení i přesto, že se charakterově lišili. Ale ti, kdo oba dva znali, nejsou nyní schopni s chladnou hlavou napsat nějakou studii. Po dvojité ztrátě, kterou zakusili, je jejich smutek ještě příliš živý.*“ (vlastní překlad)

6. Essertier a Francouzský institut v Praze⁹⁸

„Du professeur, que pourrions-nous dire sinon que, selon le témoignage unanime de ses étudiants et auditeurs de l'Institut Français, il était de premier ordre. Très vite, ses cours sur la philosophie française et sur l'histoire de l'art français lui attirèrent un public fidèle qui goûtait son érudition claire et précise, la haute qualité de son style, l'expression impeccable de l'idée.“ (Alfred Fichelle)⁹⁹

Posláním Francouzského institutu v Praze, oficiálně zahájeného na podzim roku 1920, bylo především rozvíjet intelektuální vztahy mezi Francií a Československem. *„Ce fut, je crois, à Paris, en 1919, pendant la Conférence de la Paix, que l'on parla pour la première fois de fonder à Prague un Institut Français.“¹⁰⁰* V prvních letech své existence se institut zaměřoval na výuku literatury a dějin francouzské filozofie. Od počátku do roku 1925 byl ředitelem institutu André Tibal, který byl jako absolvent filozofické fakulty a docent na fakultě v Nancy vyslán také na Univerzitu Karlovu, kde přednášel francouzskou literaturu. Další významnou postavou při utváření institutu byl Jules Patouillet, který byl v letech 1913 – 1919 ředitelem Francouzského institutu v Petrohradě. Ten vypracoval základní stanovy pražského institutu a spočítal potřebné náklady k jeho fungování. Stanovil i čtyři hlavní body poslání této instituce. IFP měl zastupovat francouzskou vědu a myšlení v Československu, měl usnadňovat pobyt a práci Francouzů v naší zemi včetně studentů stipendistů, dále se měl stát centrem výuky francouzského jazyka a informačním centrem v oblasti školství a vědy. Záměrem tedy bylo, aby se stal prostředníkem vědecké činnosti a zároveň sloužil široké veřejnosti. Institut měl i několik poboček po celém Československu (např. v Hradci Králové, Brně, Olomouci), kromě vlastního programu se jeho představitelé zúčastňovali i přednášek, které spadaly pod jiné organizace. Institut úzce spolupracoval i s katedrami romanistiky v republice. Již v roce 1924 se konaly přednášky profesorů

⁹⁸ V této kapitole vycházíme především z publikace Jiřího Hnilici *Francouzský institut v Praze 1920-1951: mezi vzděláním a propagandou*.

⁹⁹ FICHELE, Alfred. Daniel Essertier à Prague. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 239-240. *„Co jiného můžeme o profesorovi říct, než to, co se dozvídáme z jednomyslného svědectví jeho žáků a posluchačů, a totiž, že byl na špičkové úrovni. Jeho kurzy o francouzské filozofii a dějinách umění velmi rychle přitáhly věrné obecenstvo, které poznalo jeho brilantní erudici, vysokou kvalitu jeho stylu, skvělé vyjádřování myšlenek.“* (vlastní překlad)

¹⁰⁰ JELÍNEK, Hanuš. Souvenir. *La Revue française de Prague* (op. cit.).

institutu na brněnské univerzitě a od školního roku 1926/27 zde přednášel pravidelně každý týden vždy jeden z profesorů. Václav Černý¹⁰¹ ve svých *Pamětech* velmi hezky vzpomíná na činnost Francouzského institutu: „*Tams našel všechno, jazykovou výuku vedenou Francouzi, soustavné přednášky všech oborů na vysokoškolském stupni, i přednášky jednotlivé, každý význačný přichází z Francie, vědec, umělec, politik, si tu s přednáškou alepoň zahostoval; vybavení znamenité, přednáškové, promítací prostory, výborně dotovaná knihovna, zásobená vědecky i beletristicky a neustále doplňovaná; dokonce i vlastní revui, zaměřenou k pěstování vzájemných kulturních styků (...). Měl jsem si jistě jejich činnosti víc všimnout, ale já jsem ve Francouzském ústavu dbal jen bibliotéky, ta moje žádosti saturovala.*“¹⁰²

Myšlenka česko-francouzské kulturní spolupráce se po válce rodila na několika místech, ve Francii i Československu. Ze strany Francie se jednalo o několik slavistů či historiků, kteří chtěli, aby bylo po válce v Paříži založeno centrum slavistických studií. Mezi tyto osobnosti patřili především Ernest Denis, Louis Eisenmann, André Mazon a Antoine Meillet. Již před válkou byla s podobným záměrem vytvořena *Francouzsko-slovanská asociace pařížské Univerzity (Association franco-slave de l'Université de Paris)* a v roce 1919 přispěl Ernest Denis k založení *Ústavu slovanských studií* v ulici Michelet v Paříži (*Institut d'études slaves*), připojeného k pařížské Univerzitě. Další místo, kde se uvažovalo o navázání kulturních vztahů, bylo francouzské ministerstvo zahraničních věcí, kde se o to zasloužil mimo jiné francouzský diplomatický zástupce v Praze Frédéric Clément-Simon a později jeho nástupce Fernand Couget. Další skupina byla francouzská vojenská mise v čele s Mauricem Pellé, která se podílela na propagační činnosti, distribuovala knihy a časopisy, organizovala spolky *Alliance française* a pořádala přednášky. Z československé strany vyšla snaha z ministerstva zahraničních věcí (Edvard Beneš) a z ministerstva školství a národní osvěty, kde byl významnou postavou pedagog a státní tajemník Fantišek

¹⁰¹ Václav Černý (1905 - 1987) byl literární vědec, spisovatel, překladatel a filozof. Studoval na Carnotově lyceu v Dijonu. Od roku 1930 pracoval v Ženevě jako docent srovnávacích literatur a obecné literární vědy. Působil na Karlově i Masarykově univerzitě v Brně. Redigoval *Kritický měsíčník*. Po uzavření vysokých škol působil jako učitel na gymnáziu, po 2. sv. válce se stal profesorem srovnávacích literárních dějin na Filozofické fakultě UK v Praze. Během 2. světové války se podílel na organizaci protinacistického odboje, ale byl vězněn a vyšetřován. V r. 1951 pro spory s marxistickým výkladem dějin literatury musel opustit univerzitu a byl uvězněn. Podepsal Chartu 77. Jeho dílo mělo blízko k existencialismu, kterým se zabýval po teoretické stránce. Dále se zabýval francouzskou literaturou, barokní a později i staročeskou literaturou.

¹⁰² ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Vyd. 2., rozšířené. V Brně: Atlantis, 1992-1994, s. 99. ISBN 80-7108-072-1.

Drtina, který vyslal své spolupracovníky Ferdinanda Špiška, Emila Votočku, Emanuela Čenkova do Paříže, aby vypracovali plány budoucí spolupráce. Špišek vytvořil memorandum, které předložil ještě v Paříži E. Benešovi. Navrhl zřízení klíčových institucí. Byly jimi *Ústav slovanských studií v Paříži (Institut d'études slaves)*, katedra slovanských studií a kurzy soudobé české literatury na Sorbonně, katedra a lektorát českého jazyka na *Škole živých orientálních jazyků (Ecole des langues orientales vivantes, dnešní INALCO)*, katedry francouzské literatury na Karlově univerzitě v Praze, Brně a Bratislavě, dále *Francouzský institut v Praze*, Francouzská střední škola v Praze a také působení francouzských profesorů na středních školách v Československu. Dalšími významnými činiteli byly i kulturní, vědecké a univerzitní osobnosti, které představily návrh samostatně nebo na vyzvání ministerstev. Tak byly položeny základní kameny spolupráce. 15. února 1920 byly v Praze zahájeny neplacené lidové kurzy francouzštiny dotované francouzskou vládou, které se do konce roku 1920 rozšířily do dalších 40 měst Československa. V mnoha městech také vznikly spolky Alliance Française. 20. ledna téhož roku byly schváleny stanovy institutu, kterými se přidružil k *Ústavu slovanských studií v Paříži*. Z francouzské strany je podepsal rektor pařížské univerzity Paul Appel a předseda řídicího sboru Antoine Meillet.

Daniel Essertier byl vybrán jako profesor *Francouzského institutu* v Praze za pobytu Edvarda Beneše v Paříži v červenci roku 1920. Podmínkou pro přijetí profesorů na IFP byla kvalifikace pro výuku na středních školách (agregace) nebo doktorát. Spolu s ním byli jako další přímí zaměstnanci Institutu zvoleni Louis Brun, bývalý student Ecole Normale Supérieure a Léopold Lewtow, původně profesor ruštiny v Lyonu. Do Brna byl zvolen Alfred Fichelle a profesor politické ekonomie Alcu, který však do Československa zřejmě nikdy nepřijel. Fichelle se z důvodu opožděného otevření brněnské univerzity zdržel v Praze, kde nakonec zůstal a stal se zástupcem ředitele *Francouzského institutu* skoro na 15 let a později jeho ředitelem. Profesoři institutu spadali přímo pod francouzské ministerstvo zahraničních věcí (na rozdíl od ostatních francouzských profesorů působících např. na českých lyceích či vysokých školách, kteří spadali pod československé úřady a jejich podmínky tak byly o mnoho horší)¹⁰³.

¹⁰³ Profesoři spadající pod české úřady například neměli nárok pobírat důchod či jiné podpory. Srovnat můžeme situaci manželky a dcery Andrého Guirauda, bývalého prezidenta pražského Francouzského klubu, který působil v Čechách přes dvacet let. Po jeho smrti rodině nebyly přiděleny žádné podpory a ta se tak

jevu můžeme usuzovat¹⁰⁶ na určitý zájem mladých profesorů o kariéru v zahraničí, zároveň jim však bylo francouzským ministerstvem školství omezeno funkční období jen na pět let. Mladí profesori tak měli být chráněni od budoucích kariérních komplikací způsobených odloučením od francouzského prostředí. Nízký věk profesorského jádra francouzského institutu však zřejmě také zapříčinil jistý despekt ze strany pražské univerzity, která si mladých jmen příliš nevážila. Věková blízkost, cizí prostředí a společné pracoviště kolegy z institutu sblížovaly a ve Francouzském institutu panovala přátelská nálada.

Co se týče kariérní stránky profesorů IFP, jejich pobyt byl považován spíše za start či mezistupeň, o skutečné kariéře se dalo hovořit jen u profesorů, kteří se velmi dobře sžili s českým prostředím. Mezi ně patřil i Essertier. Jak se můžeme dočíst ve vzpomínkách jeho přátel, tento profesor se často velmi rád setkával s přáteli, zúčastňoval se různých kulturních akcí, chodil do kina a rád intelektuálně debatoval s kolegy ve své pracovně při zapálené cigaretě. Možná právě Essertierovy rozmanité zájmy trochu vadili Václavu Černému: „*Redaktor Revue de Prague, jemný a třpytivý duch, bohužel i neustálený a společensky i citově rozptýlený, takže nedal vše, co mohl, později doma přešel do centrální školské administrativy; pro studium filozofie un bergsonien fraî chement émoulu.*“¹⁰⁷

Plat profesorů byl paušální a bez možnosti růstu, nově příchozí profesori dostávali tolik, co jejich zkušené kolegové, což mohlo vzbuzovat určité pocity ukřivdění. Platové ohodnocení navíc nebylo nijak vysoké. V roce 1926 Ferdinand Špíšek v rozhovoru s Louistem Eisenmannem usuzoval, že svobodný francouzský profesor v Československu, ať působící v institutu, na gymnáziu či univerzitě, nevyjde s penězi, pokud jeho příjem bude menší než 2500 korun měsíčně¹⁰⁸, a jako optimální plat stanovil 6000 až 7000 korun. Takového platu však nedosahoval téměř nikdo. Plný úvazek profesorů v institutu byl 6 hodin týdně

¹⁰⁷ ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Vyd. 2., rozšířené. V Brně: Atlantis, 1992-1994, s. 99. ISBN 80-7108-072-1.

¹⁰⁸ Jiří Hnilica. *Francouzský institut v Praze 1920-1951: mezi vzděláním a propagandou*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 155. ISBN 978-80-246-1663-6.

a mnoho z nich se z finančních důvodů stalo dopisovateli různých redakcí, věnovalo se soukromé výuce francouzštiny či překladům. Profesoři měli často starosti i s ubytováním pro sebe a svou rodinu, které bylo velmi obtížné získat alespoň na průměrné úrovni. Nájem třípokojevého bytu s koupelnou v centru města se pohyboval okolo 1000 – 1200 korun měsíčně. Essertier však s manželkou získal ubytování přímo na Staroměstském náměstí číslo 12 a zřejmě poměrně pohodlný a prostorný, protože k sobě domů často zval návštěvy a konal soirée pro své přátele. Dalším problémem, se kterým se pracovníci institutu setkávali, byly pohyby měn obou zemí. Rychlé devalvace franků a koruny trápily mnohé z profesorů, někteří (např. profesor v Hradci Králové Pierre Lemaistre) se dostali do existenčních problémů. I Danielu Essertierovi dělaly pohyby měn vrásky na čele, jak můžeme usoudit z dopisu, který mu zaslal kapitán Joseph Pendariès k 1. září 1922: „Nesužujte se příliš otázkou měny, která dostává pro všechny zcela katastrofální obrat. Vyslanec, generál, civilové, všichni se bouří. Doufejme, že se nalezne řešení, protože jinak by nebylo možné v této zemi zůstat, aniž by měl člověk majetek na utrácení (...)“¹⁰⁹

Kurzy v institutu začaly již týden před inaugurací. Byly rozděleny tematicky do dvou sekcí. První měla šířit francouzskou kulturu, druhá francouzský jazyk. Kurzy byly vedeny výhradně ve francouzštině a zájemci se mohli zapsat buď do kurzů „uzavřených“, jejichž obsahem byla výslovnost, přednes, rozbor textů a slovní zásoba a týdenní dotace do roku 1925 přibližně 8 hodin týdně, nebo do kurzů veřejných, zaměřených na francouzskou literaturu, historii, dějiny umění, dějiny idejí a civilizace, filozofii, sociologii, zeměpis, průmyslovou geografii, psychologii s dotací přibližně 12 hodin týdně. Uzavřené kurzy byly zpoplatněny a studenti byli na konci semestru hodnoceni za svou práci. Navštěvovali je silně motivovaní studenti, jako byli např. učitelé francouzštiny na středních školách, úředníci, zaměstnanci bank apod. *Francouzský institut v Praze* jako vzdělávací instituce vydával dva druhy diplomů. Po absolvování dvou semestrů Certificat d'études françaises a po čtyřech semestrech Diplôme d'études françaises.

Institut mimo jiné zajišťoval i kurzy francouzštiny pro Rusy, kteří byli v Praze velmi početní a později i kurzy francouzštiny pro české stipendisty a naopak kurzy češtiny pro

¹⁰⁹ HNILICA, Jiří. *Francouzský institut v Praze 1920-1951: mezi vzděláním a propagandou*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 155. ISBN 978-80-246-1663-6.

francouzské stipendisty. V roce 1927 byl na návrh E. Beneše otevřen zvláštní kurz pro československé překladatele.

O kurzech, přednáškách a letních školách se veřejnost dozvídala skrze programy, informační brožury, plakáty, později z *Revue française de Prague* nebo z českých deníků. V roce 1922 Ladislav Pinkas, předseda *Alliances françaises*, zakoupil prostory v Ostrovní ulici č. 6 na rohu Pštrossovy ulice. Kurzy však probíhaly i v dalších provizorních prostorách (např. na gymnáziu v Resslerově ulici nebo v univerzitních prostorách v Krakovské a Trojanově ulici). O prázdninách jezdili profesori často domů do Francie, Essertier se vracel s manželkou do svého pařížského bytu v ulici Dupont des Loges č. 4.

Essertierovy kurzy byly, podle svědectví, oblíbeny, k čemuž jistě přispěl i jeho charakter. „*Il garda aux étudiants une véritable sympathie de frère aîné et s'efforça toujours, de toutes façons, de leur venir en aide.*“¹¹⁰

Jaké kurzy vedl je možné dohledat v *Revue française de Prague*. Níže uvádíme přehled kurzů, které vyučoval Essertier v letech 1922 – 1925:

- Letní semestr roku 1922 vyučuje v rámci otevřených kurzů kurz *Současná francouzská estetika (L'esthétique française contemporaine)*, a to každou sobotu od 10 do 11 hodin dopoledne, dále kurz *Spiritualismus a věda (Spiritisme devant la Science)* každou sobotu od 15 do 16 hodin, *Francouzské umění v 17. století (L'Art français au XVIIe siècle)* vždy v pondělí od 16 do 17 hodin. V rámci uzavřených kurzů vyučuje každou sobotu od 11 do 12 hodin kurz *Pascal a Diderot (Pascal et Diderot)*.
- Letní kurzy v Hradci Králové (od 3. do 22. července 1922): pět přednášek nazvaných *Významná období francouzského umění (Les grandes époques de l'art français)*.

¹¹⁰ DAVID-VOKOUNOVÁ, Madelaine. Daniel Essertier et les étudiants. *La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 292 – 294.

„Zachoval si ke studentům opravdové sympatie staršího bratra a vždy se jim snažil všemi způsoby vyjít vstříc.“ (vlastní překlad)

- Zimní semestr 1922 – 33 započatý 3. listopadu - veřejné kurzy: *Vztahy mezi sociologií a psychologií (Les rapports de la psychologie et de la sociologie)*, *Bergsonovská filozofie (La philosophie bergsonienne)*, *Francouzská malba Jeana Fouqueta a Delacroixe (La peinture française de Jean Fouquet a Delacroix)*, s projekcemi. Uzavřené kurzy: *Výklad filozofických textů – Montesquieu, A. Comte (Explication de textes philosophiques - Montesquieu, A. Comte)*.
- V roce 1922 dvě přednášky v Kutné Hoře *L'Ile – de- France* a *Watteau*.
- Letní semestr 1923 – veřejné kurzy: *Pascalova filozofie (La philosophie de Pascal)*, *Sociologické hnutí ve Francii (Le mouvement sociologique en France)*, *Francouzská malba v 18. století (La peinture française au XVIIIe siècle)*.
- Zimní semestr v letech 1923–1924 – Essertier vyučuje v okruhu kurzů č. III¹¹¹ pojmenovaném *Dějiny myšlení ve Francii (Histoire des Idées en France)*, kurz *Psychologický život podle posledních prací francouzské vědy (La vie psychologique d'après les récents travaux de la science française)*, kurz *Sociologické hnutí ve Francii* s dvěma přednáškami zaměřenými na sociální filozofii Proudhona (*Le mouvement sociologique en France*), dále v okruhu kurzů č. IV. pojmenovaném *Dějiny umění (Histoire de l'Art)* vyučuje kurz *Francouzská malba v 19. století (La peinture française au XIXe siècle)* s projekcemi.
- Zimní semestr 1924–1925 otevřené kurzy: *Komparativní psychologie (La psychologie comparée)* každé úterý od 17 do 18 hodin, *Umění a společenský život ve Francii I. (L' art et la Vie sociale en France I.)*, *Středověk a renesance (Moyen-Age et Renaissance)* každé pondělí od 16 do 17 hodin s projekcemi. Dále vyučuje jeden uzavřený kurz *Francouzská filozofie I. Descartes (La Philosophie française I. Descartes)* každé úterý od 18 do 19 hodin.

Essertier byl tedy pověřen přednáškami o filozofii, sociologii, psychologii a dějinách umění. Jak vzpomíná Victor Tapié, Essertiera velmi zajímala také historie. „*Le passé éveillait son intérêt et il disait un jour qu'il aurait réussi comme historien. Souvent je le*

¹¹¹ Další okruhy byly: Okruh č. I: *Literatura (Littérature)*, č. II. *Dějiny francouzské civilizace (Histoire de la civilisation française)*, č. V. *Uzavřené kurzy (Cours fermés)*.

taquinais, parce qu'il voulait toujours juger des œuvres ou même des événements historiques, et je trouvais qu'il le faisait un peu vite.“¹¹²

Essertier byl vedle funkce vyučujícího pověřen funkcí dopisovatele a odpovědného činitele institutu v orgánu nazvaném *Univerzitní sbližování*¹¹³ (*Le rapprochement universitaire*), založeného v březnu roku 1917 v Paříži. Jednalo se o mezinárodní spolupráci zaměřenou na problémy a otázky týkající se oblasti vzdělávání po První světové válce. Skrze tuto instituci se mohli zahraniční profesori zúčastnit školení v Paříži.

Institut čelil zpočátku mnoha potížím, například nedostatku prostor nebo nezájmu studentů romanistiky Univerzity Karlovy, jejichž praktické znalosti francouzštiny a francouzských realii byly značně omezené. V roce 1925 ale nastoupil do vedení institutu Louis Eisenmann, který rozšířil praktickou výuku francouzského jazyka a provedl mnoho přínosných změn. Ve stejném roce také došlo k velkým změnám v profesorském sboru. Z finančních důvodů museli odejít zakládající členové, jako byl Leopold Lewtow, Gabriel Déboutée a odejít měl i Daniel Essertier. Na přímou žádost československé vlády však byl jeho pobyt prodloužen. Získal od ní stipendium původně určené pro francouzské vysokoškolské studenty, a to především proto, že se věnoval překladům díla T. G. Masaryka a podle českého Ministerstva zahraničních věcí byl prozatím nenahraditelný. Jeho pobyt v Praze byl ale prodloužen jen na rok, francouzské Ministerstvo zahraničních věcí totiž udělovalo prodloužení na dalších 5 let jen výjimečně, např. pokud dotyčný věnoval svou doktorskou či dizertační práci českému tématu. Clément-Simon v této souvislosti píše velvyslanci F. Cougetovi: „(...) *j'estime que nos professeurs et particulièrement ceux d'entre eux qui ne préparent pas une thèse sur un sujet tchèque ne doivent pas normalement prolonger leur séjour au delà de 5 années de leur détachement. Aussi, en plein accord avec le Directeur et le Comité de direction, avais-je envisagé la*

¹¹² TAPIÉ, Victor. *Amitié. La Revue française de Prague (op. cit.)*, s. 287 – 289.

„*Minulost vzbuzovala jeho pozornost a říkal, že jednoho dne uspěje jako historik. Často jsem si ho dobíral, protože chtěl vždycky dělat úsudky aad díly nebo dokonce historickými událostmi a já jsem je považoval za příliš ukvapené.*“ (vlastní překlad)

¹¹³ *Le Rapprochement Universitaire* založený v roce 1917 sídlil v ulici Saint Germain č. 17 v Paříži. V roce 1919 měl na 400 členů a jeho cílem bylo sblížení všech tří stupňů vzdělávání a zaměření na všechny velké národnostní otázky, které se pokládaly na Univerzitě po První světové válce. Jednalo se o sblížení mezi spřátelenými univerzitami. Ředitelem byl Larnaude, děkan právnické fakulty v Paříži, mezi významné členy patřil i Ernest Denis.

remise à la disposition de deux professeurs, d'ailleurs excellents, de l'Institut français de Prague, MM. Essertier et Lewtow... M. Eisenmann à son retour de Prague, m'a fait savoir que le gouvernement tchécoslovaque tenait à s'assurer la collaboration de M. Essertier, qu'il apprécie particulièrement, et qu'il avait bien voulu prendre à sa charge tous les frais de séjour à Prague de ce professeur pendant l'année scolaire prochaine."¹¹⁴

Na místa odešlých profesorů nastoupili do institutu noví, kteří určili jeho další směřování. Patřili mezi ně např. Albert Paupilet, Jean Pasquier, Hubert Beuve-Méry, Madeleine Davidová (později Vokounová), Essertiera později nahradil Vladimír Jankélévitch.

Essertier opustil Československo na konci školního roku 1926 – 27, poté, co získal na Sorbonně doktorát z filozofie, aby nastoupil jako profesor na univerzitu v Poitiers. Když byl jmenován profesorem na této francouzské univerzitě, jeho čeští přátelé mu gratulovali a přáli mu, že se nyní, zbaven tolika povinností, které měl v Praze, bude moct naplno věnovat své filozofické dráze. S Prahou zůstal ale nadále ve spojení a vracel se sem každé další září. „*Il avait vécu assez longtemps dans le pays, il le connaissait d'assez près, pour continuer à suivre son évolution même de loin. (...) Ces quelques jours prélevés sur des vacances réduites trop souvent minimum, après une année scolaire chargée, étaient nécessaires pour quo le contact se maintî nt toujours vivant entre Daniel Essertier et la Tchécoslovaquie Et qu'ils étaient bien employés!*"¹¹⁵

Jak se ale později ukázalo, ani v Poitiers se Essertier z důvodu vyčerpání své tvůrčí činnosti bohužel věnovat nemohl.

¹¹⁴ HNILICA, Jiří. *Francouzský institut v Praze 1920-1951: mezi vzděláním a propagandou*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2009, s. 48. ISBN 978-80-246-1663-6.

„*Domnívám se, že naši profesori, a hlavně ti, kteří nepřipravují svou dokorskou práci na české téma, nesmí obyčejně prodloužit svůj pobyt na více jak 5 let od svého výjezdu. Také jsem s plným souhlasem ředitele a výkonného výboru zvážil poskytnutí dvou profesorů, zajisté vynikajících, z Francouzského institutu, pana Essertiera a Lewtowa... Pan Eisenmann mě na své cestě z Prahy upozornil, že československá vláda trvá na zajištění spolupráce s panem Essertierem, kterého si zvláště cení, a chce tomuto profesorovi zajistit zcela na své náklady pobyt v následujícím školním roce.*“ (vlastní překlad)

¹¹⁵ DAVID-VOKOUNOVÁ, Madelaine. Daniel Essertier et les étudiants. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 292-294.

„*Žil v zemi dostatečně dlouhou dobu, znal ji opravdu z blízka, aby mohl sledovat její vývoj i z daleka. Těchto pár dní prázdnin, často zkrácených na minimum, po nabitém školním roce, bylo nezbytných pro to, aby se udržel živý kontakt mezi Danielem Essertierem a Československem. A že byly dobře využity!*“ (vlastní překlad)

Po První světové válce se česko-francouzské kulturní vztahy začaly naplno rozvíjet. Československo bylo velmi nakloněné Francii, zemi, která podpořila jeho samostatnost a která zvítězila v boji proti nepřátelskému a obávanému Německu. Jedním z klíčových orgánů, založených v rámci politických vztahů a kulturních kruhů, byl i *Francouzský institut*, který se stal od počátku 20. let do konce druhé světové války hlavním orgánem česko-francouzských kulturních vztahů a nejvýznamějším francouzským institutem ve střední Evropě. Ve dvacátých letech minulého století nabízel vzdělání zaměřené především na dějiny francouzského myšlení a literaturu, avšak i kurzy jazyka byly velmi oblíbené, protože francouzština byla tehdy v Československu považována za jazyk kultury, vyšší společnosti i jako protiváha proti německému kulturnímu vlivu. Institut ovšem vytvářeli především jeho členové, mezi které se řadil i Daniel Essertier. Tento oblíbený profesor filozofie se v Praze stal významnou postavou nejen v oblasti výuky a česko-francouzské spolupráce, ale i v oblasti, o které jsme doposud nemluvili.

7. Essertier publicista

„En France, rien ne donne mieux l'idée de ce qu'est cette entité géographique qui reste trop souvent un peu vague dans les esprits sous le nom de Tchécoslovaquie, que la collection ou quelques fascicules de la Revue française de Prague. A mesure qu'on la feuillette, qu'on la lit, qu'on en considère les illustrations, ce pays lointain, un peu étrange, prend corps, s'anime, devient quelque chose de réel, de vivant, presque de familier.“ (Daniel Essertier)¹¹⁶

Kapitán Joseph Pendariès, zakladatel Fédération des sections de L'Alliance Française v Československu, poprosil v roce 1922 Essertiera, rok a půl po jeho příjezdu do Prahy, aby se stal nejdříve vedoucím literární sekce *Revue française de Prague*, časopisu česko-francouzského přátelství.

Revue měla být zpočátku orgánem *Federace Alliances françaises* v Československu a měla vytvářet „morální pouto mezi pražskými pobočkami a venkovem.“ Jejím záměrem bylo také přispět k vytvoření nebo dokreslení obrazu naší země a sloužit společenství československých vystěhovalců ve Francii. Essertier souhlasil a „*okamžitě se s horlivostí pustil do práce.*“¹¹⁷

První číslo vyšlo 30. března 1922. V roce 1923 pak převzal celé vedení časopisu a hned na úvod rozšířil jeho rámeček, o čemž svědčí i podnázev, který vložil pod původní název: „*Orgán intelektuálních vztahů mezi Francií a Československem.*“¹¹⁸ *Revue* měla od nynějška navíc zprostředkovat i přehled o literárním, uměleckém, filozofickém a vědeckém životě v Československu a ve Francii. Byla psána výhradně ve francouzštině a přinášela především velmi kvalitní kritiky z oblasti literatury, umění, myšlenkových proudů a vědy a články se často věnovaly minulým i současným francouzsko-českým vztahům. Časopis

¹¹⁶ ESSERTIER, Daniel. La revue française de Prague. *La Revue française de Prague*, (op. cit.), 1928, s. 209-210.

„Ve Francii nic nedává lepší představu o tom, co je tento geografický celek, zvaný Československo, o kterém zůstává jen vágní povědomí, než je Revue française de Prague. Postupně jak ji listujeme a čteme, všímáme si ilustrací, tato vzdálená a trochu zvláštní země vystupuje na povrch, ožívá, stává se něčím skutečným a živým, téměř důvěrně známým.“ (vlastní překlad)

¹¹⁷ FICHELE, Alfred. Daniel Essertier à Prague. *La Revue française de Prague* (op. cit), s. 239-240.

¹¹⁸ „Organe des relations intellectuelles entre la France et la Tchécoslovaquie“

se obracel jak na české, tak na francouzské čtenáře. Essertier upozorňoval, že Revue rozhodně není prostředek jednostranné propagandy. „*Nous ne sommes nullement un organe de la propagande française. Notre principe est celui de la plus stricte réciprocité. Nous voulons que, par notre intermédiaire, les Tchèques et les Français apprennent à se connaître mieux et nous prétendons fournir sur les choses tchécoslovaques de études et une documentation qu'on chercherait vainement ailleurs. (...) „on ne „propage“ pas, on vit, tout simplement, en commun, en famille.*“¹¹⁹

Francouzský čtenář v *Revue* našel nejen literární studie a portréty významných českých osobností, ale také informace o literárních, uměleckých, vědeckých a společenských aktualitách odehrávajících se v naší zemi. Vždy byl přitom kladen velký důraz na českou literární produkci. Český čtenář byl podobným způsobem informován o záležitostech ve Francii. S pomocí českých i francouzských spolupracovníků, především však profesorů *Francouzského institutu*, se Essertierovi podařilo z časopisu vytvořit do značné míry odpovídající obraz francouzských i českých intelektuálních projevů. Z revue se můžeme dočíst o pobytu mnoha umělců, spisovatelů a vědců a jejich přednáškách v Praze, o kulturních akcích, nově vydaných knihách, o studentech odjíždějících na studia do zahraničí, o nabídkách či poptávkách ubytování ve Francii pro studenty a dalších událostech. Najdeme zde i první překlady Jiráska, Šaldy, Nezvala a Seiferta do francouzštiny či ve zkratce obsahy kurzů *Francouzského institutu*. Revue byla rozdělena do stálých rubrik (myšlenková hnutí, činnost aliancí, činnost institutu, významné veřejné přednášky institutu, série článků jako „*Francouzi v Praze*“), byla vydávána čtvrtletně (některé roky i každý druhý měsíc) a prodávala se v Praze, ve francouzském knihkupectví *U Topičů* a v Paříži v *Presses Universitaires de France*. Roční předplatné stálo 50 korun (14 franků) a cena jednoho čísla byla 15 korun. Mezi lety 1922 až 1938 vyšlo celkem 82 přibližně stostránkových čísel. Essertier „*(...) consacrait beaucoup de temps à sa revue et*

¹¹⁹ ESSERTIER, Daniel. *La Revue française de Prague*, (op. cit.), 1923, s. 280.

„*Absolutně nejsme orgánem francouzské propagandy. Naší zásadou je co nejpřísnější reciprocita a chceme, aby se prostřednictvím našeho časopisu Češi a Francouzi naučili poznávat se navzájem a chceme vyplnit mezeru ve znalostech o Československu studiiemi a dokumentačními materiály, které bychom těžko jinde hledali (...) Nepropagujeme, žijeme zcela obyčejně, společně jako rodina.*“ (vlastní překlad)

*la maintenait à un niveau élevé*¹²⁰ a nikdy nedal do uzávěrky číslo, pokud si nebyl naprosto jist jeho bezchybností.

Většina Essertierových textů se věnovala především filozofii, sociologii, psychologii i politologii, dále také literatuře, umění. Vedl stálou rubriku *Myšlenková hnutí* (*Le Mouvement des idées*), kde informoval o českých i zahraničních novinkách ve filozofických kruzích. Jak říká Arne Novák, Essertier v této rubrice „(...) *ne quittait point du regard le triple champ des recherches de la psychologie, des sciences naturelles et de la sociologie, car il entendait faire œuvre de philosophe au sens le plus large de mot.*“¹²¹

Pro ilustraci rozsahu Essertierových zájmů a snahy informovat o záležitostech Československa uvádím soupis jeho článků s českou tematikou vyšlých ve všech ročnících *Revue française de Prague*. Je nutné dodat, že se jedná o hlavní články, Essertier totiž v číslech publikoval:

- *La Renaissance tchèque à la fin du XIXe siècle, après une correspondance inédite d'Ernest Denis* (1923). *Le philosophe-roi* (1923) – v tomto článku Essertier přirovnává T. G. Masaryka k Platónově ideálnímu vládcí země, tedy králi-filozofovi a významu jeho poválečné slavnostní řeči v Paříži věnované francouzskému lidu, kterou Essertier považuje za hluboce upřímnou a zároveň dodávající naději.
- *Les études préhistoriques en Tchécoslovaquie* (1923). V této stati Essertier hovoří o nově vzniklé *Pražské prehistorické společnosti* a její činnosti, jejímž prezidentem byl slavný antropolog Lubor Niederle, dále o novém časopisu *Obzoru prehistorickém* a o přednášce významného francouzského prehistorika, Henriho Breuila v Praze v roce 1926.

¹²⁰ ŠKRACH, Vasil. Daniel Essertier: Commentateur et traducteur de Masaryk. *La Revue française de Prague* (op. cit), s. 282-283.

„(...) věnoval mnoho času své revui a udržoval ji na vysoké úrovni.“ (vlastní překlad)

¹²¹ NOVÁK, Arne. Lettre. *La Revue française de Prague* (op. cit.), s. 262.

„(...) neopouštěl trojí pohled z hlediska výzkumů v psychologii, přírodních věd a sociologie, protože bylo jeho záměrem vytvořit filozofické dílo v nejširším slova smyslu.“ (vlastní překlad)

- *Le mouvement des idées en Tchécoslovaquie: La Pensée tchèque* (1924). V tomto článku se Essertier věnuje rozdílu mezi časopisem *Česká mysl* a *Ruch filosofický*. *Le panorama intellectuel de la Tchécoslovaquie en 1925* (1925),
 - *Mélusine au pays tchèque* (1926). Jedná se o stejný článek vydaný pod názvem *Ballades aux pays tchèques ve Foi et Vie* v roce 1921 rozšířený o překlady československých pohádek do francouzštiny nebo jejich sebrání (Louisem Légerem *Chants héroïques et chansons populaires des Slaves de Bohême*, Achillem Millienem *Chants et ballades tchèques*, Otou Dubským *Contes populaires tchécoslovaques*, Ivanem Milcem a Henri d'Armentièreem slovenská pohádka *Matai*).
 - *Réflexions d'un Français sur les Sokols* (1926). Essertier zde věnuje podrobnou studii hnutí Sokol a z článku je patrné jeho obdiv k této organizaci. „*Les Sokols, c'est le meilleur de l'hellénisme adapté à notre monde moderne; c'est le plus puissant antidote de l'industrialisme, des maladies, de ses vices et de ses laideurs.*“¹²²(s. 134).
 - *Veillées de Bohême* (1926). Tuto studii Essertier věnuje stejnojmenné sbírce vybraných a přeložených básní publicistou Julesem Chopinem. Jedná se o kritiku překladu, Essertier se domnívá, že nebylo vhodné českou poezii překládat do francouzských veršů, protože tím básně trpí.
 - *Etudes tchécoslovaques* (1927). Zde se jedná o kritickou studii stejnojmenného díla Hanuše Jelínka. Jedná se o knihu tvořenou články a přednáškami, které se týkají literární a umělecké tvorby v Československu.
 - *Prague baroque* (1927). Essertier se zde věnuje vývoji baroka v Čechách, z článku je patrné, jak ponuře mohla asi Praha působit na příchozí cizince.
 - *Vieux pays, jeune république* (1928),
 - *L'année littéraire en Tchécoslovaquie* (1928),
-

- *M. Masaryk et Jean-Jacques Rousseau* (1928). Článek ke stopadesátému výročí úmrtí J. J. Rousseaua. Essertier vychází ze sbírky esejů T. G. Masaryka pojmenované *Moderní člověk a náboženství*, především eseji věnované J. J. Rousseauovi. Essertier oceňuje Masarykův rozbor různých aspektů tohoto francouzského filozofa, především jeho vztah k Francouzské revoluci, k filozofii I. Kanta a Voltaira.
- *Hommage au Président Masaryk* (1930),
- *Karel Vorovka, pèlerin de l'absolu* (1931), *Sociologie: le deuxième fascicule de la Revue tchèque de sociologie* (1931). Essertier zde informuje o obsahu *Sociologické revue* a recenzuje vybrané články.

I přes odchod z Prahy si Essertier zachoval jak v Poitiers, tak v Egyptě vedení časopisu a měl plány na jeho zdokonalení. Otokar Šimek vzpomíná: „*D'autres, parmi ses collègues en particulier, eussent pu continuer sa tâche... Mais tout changement, toute substitution de personne entraî ne fatalement un changement de méthode (...) rédigée de lon, elle suivait plutôt une ligne ascendante.*“¹²³ Po Essertierovi nastoupil na jeho místo Alfred Fichelle, administrativním ředitelem se stal Hubert Beuve-Méry.

Po válce na Revui navázal *Le Petit Journal de Prague*, který měl užší pojetí než předválečná Revue. Zaměřoval se především na pedagogiku a výuku francouzského jazyka. Ředitelem byl Ferdinand Špíšek.

Essertier dále přispíval do pražského časopisu vydávaného ve francouzštině *Europe Centrale* a jak vzpomíná šéfredaktor tohoto periodika, Georges Marot, Essertier byl pro časopis tím nejlepším spolupracovníkem. Byl prý velmi nekonfliktní, zdvořilý a důsledný. V prvních měsících, kdy časopis vycházel, Essertier docházel do kanceláře denodenně a ve spolupráci zůstal i po odjezdu do Poitiers, Paříže či Káhiry. Zasílal podstatné zprávy z oblasti filozofického myšlení, „*des „variétés“ pleines de saveur et parfois d'une délicate ironie.* „*Sûr, consciencieux, bien informé de ce dont il parlait, plein d'idées justes et*

¹²³ ŠIMEK, Otokar. Impressions sur Daniel Essertier. *Revue française de Prague* (op. cit), s. 280.

„*Další z kolegů se mohli věnovat tomuto tématu... Ale každá změna, každá výměna člověka má za následek osudovou změnu metody (...)* Řízená z daleka, Revue měla dokonce ještě větší úspěch.“ (vlastní překlad)

habile à les exprimer, dans un langage limpide, il avait toutes les qualités du caractère et tous les dons de l'esprit qui font un bon journaliste. ¹²⁴

Essertierovy články v *Europe Centrale*¹²⁵ se věnují především psychologickým a sociologickým otázkám. Články s českými tématy byly:

- *La France et la Bohême dans le passé. Les relations diplomatiques entre les deux pays avant la Montagne Blanche.* (1927)
- *La France et la Bohême dans le passé. Malentendus et préjugés.* (1927)
- *L'Art de lire d'après Masaryk* (1927)
- *En marge de la philosophie de M. Masaryk* (1927)
- *Le rayonnement de l'art français dans les pays slaves* (1927)
- *M. Pekař contre Palacký ou la „légende de l'idéalisme hussite“* (1927)
- *L'art populaire en Tchécoslovaquie* (1928)
- *Masaryk et J.-J. Rousseau* (1928)
- *Les jeunes sociologues de Prague* (1928)
- *Jean Amos Comenius (Komenský)* (1928)
- *L'œuvre de Comenius* (1928)
- *Karel Vorovka 1879 – 1929* (1929)
- *Foch et Descartes* (1929)
- *Les idées sociales de Pierre Chelčický* (1929)
- *Masaryk philosophe et sociologue* (1929)
- *Jugements tchèques sur la philosophie de Bergson* (1929)

¹²⁴ MAROT, Georges. Souvenir des collaborations avec Daniel Essertier. *Revue française de Prague* (op. cit), s. 253.

„Jistý sám sebou, svědomitý, dobře informovaný o všem, o čem mluvil, plný dobrých nápadů a schopných je vyjádřit přístupnou formou, měl všechny charakterové kvality a dary ducha, které tvoří dobrého publicistu.“ (vlastní překlad)

¹²⁵ Pro časopisy *Europe Centrale*, *La Gazette de Prague*, *Journal de l'Est* a *Journal d'Alsace et de Lorraine* vycházíme z náčrtu bibliografie publikované v roce 1931 v *Revue française de Prague*. Články se nepodařilo dohledat.

- *Variations sur la philosophie de M. Masaryk* – série čtyř článků vydaných v období březen – červen 1930 s podnázvy (*Documents humains, Du Dilettantisme, La rencontre avec Pascal, L'héritage de Comenius*)
- *Karel Vorovka et la philosophie américaine* (1930).

Časopis *Europe Centrale* vystřídal v roce 1926 *La Gazette de Prague*. Tento týdeník byl zaměřen především na Československo. *La Gazette de Prague* měl stejně jako *Europe Centrale* propagovat v zahraničí nově vzniklou Československou republiku. Essertierovi články jsou zaměřeny na filozofii, sociologii i umění. Články, ve kterých se věnuje českému tmatu jsou:

- *La philosophie politique de M. Masaryk* (1925)
- *La nation tchécoslovaque a travers l'histoire* (1925),
- *L'art tchécoslovaque et le public parisien* (1925),
- *La sociologie tchèque contemporaine I, II a III* (1926)
- *Strasbourg-Prague* (1926).

Co se týče francouzských periodik, Essertier přispíval několik let do *Foi et Vie*, časopisu, který vycházel mezi lety 1898 – 1936. Byl to pařížský list s protestantskou orientací, zcela otevřený i literární kritice a filozofii. Essertier do časopisu přispíval od roku 1912 do roku 1923 rozmanitými články zaměřenými především na filozofické, sociologické a psychologické otázky, vzpomínky z války a také v roce 1921 publikoval jeden článek s českým tématem: *Ballades et légendes du pays tchèque*. Essertier se v něm obrací k české lidové tvorbě a jejímu ztvárnění Karlem Jaromírem Erbenem. Upozorňuje na to, že lidová tvorba a duše národa (*âme du peuple*) je velmi inspirativní. Věnuje se zde básním *Vodník* a *Lilie* ze sbírky *Kytice*, cituje některé pasáže a básně vykládá jen po obsahové stránce. Essertier upozorňuje na to, že smysl takových básní je nevyčerpatelný a povzbuzuje čtenáře k tomu, aby si přečetli *Chansons populaires de France* od Paula Forta.

Essertier publikoval několik let do časopisu *Journal de l'Est*, který vycházel v letech 1924 – 1929. Zde publikoval především články politologické. Často se věnoval i československým tématům:

- *Le Président Masaryk et l'opinion mondiale* (1925)
- *Les adieux de la Tchécoslovaquie au Général Mittelhauser* (1925)
- *V. Beneš et le Protocole de Genève* (1925)
- *Pologne et Tchécoslovaquie* (1925)
- *Le Président Masaryk a aujourd'hui soixante-seize ans* (1926)
- *De Prague à Genève via Vienne* (1926)
- *La leçon des Sokols* (1926)
- *Le Président parle* (1926)
- *Tchèques et Slovaques* (1927)
- *Les élections présidentielles* (1927)
- *La réélection du Président Masaryk* (1927)
- *Les „Sokols“ ouvriers* (1927)
- *Prague et le Vatican* (1928)
- *La vie intellectuelle en Europe centrale* (1928)
- *La Fête du rosaire à Prague* (1928)
- *L'Exposition de Brno* (1928)
- *L'armée tchécoslovaque depuis l'armistice* (1928)
- *Le procès de Bratislava* (1929)
- *Le millénaire de Saint Venceslas* (1929)

Journal de l'Est se později přejmenoval na *Journal d'Alsace et de Lorraine*, byl to regionální týdeník založený v roce 1921 Pierrem Bucherem, jehož záměrem bylo především propagovat tento region a upozorňovat na vztahy, které jej pojí s Francií. Několik Essertierových článků se ale věnuje i Československu:

- *Le jubilé du Président Masaryk* (1930).

- *Le prisonnier d'Olmütz* (1928),
- *Alois Jirásek* (1930)

Essertier dále publikuje v *Le Semeur*, protestantsky zaměřeném časopisu spadajícím pod *Křesťanské asociace francouzských studentů (Associations Chrétiennes d'Étudiants de France)*, který se věnoval náboženství, politice, filozofii a literatuře. Dále své studie uveřejňuje v nové sérii odborného časopisu *Sociologická ročenka (L'année sociologique, nouvelle série)*.¹²⁶

Essertier byl jako publicista velmi produktivní. Přispíval celkem do jedenácti periodik ve Francii i Československu a témata jeho příspěvků měla široký záběr od všeobecně kulturních po odborné články z oboru.

¹²⁶ Články z časopisů *Le Semeur* a *Sociologická ročenka*, nová série, se nepodařilo dohledat.

8. Závěr

Cílem této práce bylo představit osobnost Daniela Essertiera, francouzského filozofa a sociologa a jeho působení ve *Francouzském institutu* v Praze. I přes počáteční obtíže a jen kusé informace o Danielu Essertierovi se podařilo poměrně dobře zrekonstruovat hlavní etapy jeho života. K tomuto účelu především přispěly desítky nekrologů publikovaných v *Revue Française de Prague* v roce 1931 při příležitosti Essertierova tragického úmrtí. Přestože nekrolog nemůže být považován za objektivní pramen, dá se předpokládat, že uvedené informace týkající se událostí v životě Essertiera mohly být jen těžko zkresleny. V práci je uvedeno mnoho francouzských citací s mým překladem do češtiny a to především proto, aby z množství informací vystoupil portrét člověka, v tomto případě zřejmě opravdu výjimečného.

Rekonstrukcí Essertierova života jsem svou rešerši zahájila a už během této práce bylo převapující, jak významné osobnosti francouzské sociologie tohoto mladého profesora znaly (C. Bouglé, L. Brunschvicg). Proto jsem se následně začala věnovat prostředí francouzské sociologie a vlivy, které na mladého myslitele působily.

Snahou této práce bylo také proniknout do Essertierova myšlení prostřednictvím jeho díla a komentářů k jeho pracím. Podařilo se nastínit hlavní myšlenky, ovšem hlubší analýza by vyžadovala dlouhodobější studium. Za hlavní Essertierův význam se dá považovat to, že se dokázal kriticky vymezit k tehdy nejvlivnější durkheimově škole sociologie. Studoval i další sociologické směry, které se od té durkheimovy odlišovaly, především pak teorie Reného Wormse, Gabriela Tarda, Léona Brunschvisga a přitom našel svou vlastní cestu uvažování. Ta spočívala především ve snaze přiblížit psychologii a sociologii, které byly v té době považovány za vědy se zcela jiným předmětem výzkumu. Následkem tohoto přístupu však došlo k tomu, že člověk jako jedinec byl studován zcela odděleně od společenských vlivů. Essertier naopak vyžadoval koncepci „celistvého člověka, který je zároveň bytostí společenskou“ („l'homme total est un être social“). Tento požadavek se jeví zvláště naléhavý, když zvážíme dobovou snahu jednotlivých věd o co největší specializaci. Ve svém vrcholném díle *Nižší formy explikace (Les formes inférieures de l'explication)* Essertier studuje vývoj lidského myšlení v průběhu dějin, zaměřuje se na

předlogické myšlení a kolektivní vědomí, které podle něj zabraňují jednotlivci poznat realitu, a tak ho spoutávají. Osvobození přichází až v okamžiku, kdy se proti společnosti vzbouří silný jedinec, který otřese dosavadním řádem a posune tak společnost k pokroku ve smyslu svobodnějšího způsobu myšlení. Brzy po vydání získala tato publikace veliký ohlas a Essertier se tak stal uznávaným myslitelem.

Do Prahy byl vyslán francouzskou vládou, aby jako profesor působil ve *Francouzském institutu* v Praze. Svoji úlohu však mnohonásobně přesáhl tím, že začal zároveň vytvářet povědomí o Československu ve Francii. Řídil *Revue Française de Prague*, která vycházela jak ve Francii, tak u nás. Je zajímavé, že tento časopis, který vznikl pod jeho vedením, je i z dnešního pohledu hodnotný a některé články dosahují výjimečné kvality. *Revue* je zároveň čtivá svou dobovou atmosférou a obrázkem česko-francouzského přátelství. Essertierovou největší zásluhou byla vzájemná kulturní výměna mezi Francií a Československem. I díky své vřelé povaze se sžil se zdejšími kulturními a univerzitními prostředím. I když slavistika nebyla jeho oborem, zcela v duchu Ernesta Denise se hluboce a upřímně zajímal o český národ, jazyk, literaturu, dějiny i filozofii, ale i o život v Čechách. Essertier přispíval i do dalších českých i francouzských časopisů a přitom ve Francii šířil povědomí o Československu. Častým námětem jeho příspěvků byla osobnost T. G. Masaryka, kterého obdivoval a považoval zřejmě za důležité, aby byl znám i ve světě. O Československu přednášel i na francouzských univerzitách.

V Praze se mimo činnost ve *Francouzském institutu* zúčastňoval i společenského a kulturního života. Do okruhu jeho přátel patřili čeští intelektuálové, blízké přátelství navázal např. s českým filozofem Karlem Vorovkou. V Čechách v té době existovaly dva protichůdné myšlenkové proudy, humanitní kosmopolitismus silně ovlivněný pozitivismem a nacionalismus se spíše idealistickým smýšlením. Orgány těchto dvou proudů byly časopisy *Česká mysl* a *Ruch filosofický*. Jak se podařilo zjistit, Essertier přispíval do *Ruchu* články o soudobé francouzské filozofii a oba časopisy recenzovaly jeho knihy. Jako filozof byl tedy přijímán i v Čechách. Ze svědectví jeho českých, ale i francouzských kolegů se dozvídáme, že byl Daniel Essertier velmi oblíben, a to především díky jeho výjimečné osobnosti a pevnému charakteru.

Snahou této diplomové práce bylo přispět k doplnění informací o meziválečné činnosti *Francouzského institutu* v Praze a seznámit se zajímavou osobností Daniela Essertiera. Na

tuto rešerši by případně mohlo navázat studium dokumentačních materiálů v *Nantském centru diplomatických archivů (Centre des archives diplomatiques à Nantes - CADN)*, kde jsou uchovány materiály francouzských kulturních institucí v Československu.

Le résumé

Daniel Essertier : le regard tchèque

La vie et l'œuvre du philosophe et sociologue français Daniel Essertier (1888 – 1931) qui exerçait le poste de professeur à *l'Institut français de Prague* au cours des années 1920 – 1927 constitue le sujet de ce mémoire. Daniel Essertier était l'un des premiers représentants français, qui, après la création de la Tchécoslovaquie, sont venus dans notre pays pour y diffuser la culture française et qui ont en même temps contribué à faire connaître la civilisation et les courants de pensée tchécoslovaques au public français. Il paraît que jusqu'au présent aucun travail systématique n'a pas été consacré à ce professeur. Mon intention était donc de contribuer à compléter l'histoire de *l'Institut français de Prague* et des relations franco-tchèques en insistant sur son rôle de philosophe et médiateur.

Malgré des difficultés initiales et les informations fragmentaires concernant la personnalité de Daniel Essertier on a réussi à reconstituer les principales étapes de sa vie. A cette intention ont principalement contribué des dizaines de nécrologues publiés dans la *Revue française de Prague* en 1931 à l'occasion de sa mort tragique à Athènes dans un accident d'automobile. Bien que le nécrologue ne puisse pas être considéré comme une source strictement objective, on pouvait supposer que les informations sur les événements de la vie d'Essertier ne pouvaient pas être faussées. Notre travail apporte de nombreuses citations en français dont nous donnons la traduction en tchèque, essentiellement en raison de montrer un portrait d'un homme, dans ce cas-là d'un homme vraiment unique dissimulé derrière une quantité d'informations. Les publications sur l'histoire de *l'Institut français de Prague*, la *Revue française de Prague* et d'autres périodiques de l'époque, des œuvres consacrées à la philosophie, sociologie et psychologie et les œuvres de Daniel Essertier déposées lui-même dans les bibliothèques tchèques (*Les formes inférieures de l'explication*, 1927, *Psychologie et sociologie, bibliographie essai de bibliographie critique*, 1927, *Les philosophes et sociologues aux XXe siècle*) constituent la suite de nos sources.

En avançant dans la recherche par la reconstruction de la vie d'Essertier et même lors de ce travail il était surprenant quel nombre de professeurs et sociologues éminents connaissaient ce jeune philosophe (C. Bouglé, L. Brunschvicg). L'étude de la sociologie française de la fin du 19e et de la première moitié 20e siècle et des facteurs qui ont influencé le jeune penseur sont donc devenus incontournables de même que les œuvres critiques qui traitaient de son travail et de ses conceptions philosophiques.

Un aperçu des principales idées d'Essertier est présenté, mais une analyse plus approfondie exigerait une étude à long terme. Comme le principal mérite, on voit que ce penseur était capable de prendre distance de l'école sociologique de Durkheim qui était à cette époque un courant sociologique primordial en France. Essertier examinait d'autres mouvements sociologiques qui différaient de cette dernière, surtout la pensée de René Worms, de Gabriel Tarde, de Léon Brunschvicg et (n'oublions pas son enthousiasme pour la philosophie de Bergson) et il a choisi sa propre voie lorsqu'il s'efforçait de rapprocher la psychologie et la sociologie qui étaient à cette époque, d'après les distinctions positivistes, considérées comme des sciences isolées et séparaient définitivement l'individuel du collectif. Essertier par contre exigeait une conception de « l'homme total qui est un être social. » A l'époque où la science perdait de vue de la totalité de l'être, où les sciences particulières délimitaient leur objet d'étude, le point de vue d'Essertier était considéré comme original. Dans sa thèse de doctorat, *Les formes inférieures de l'explication*, Essertier cherchait le passage de la conscience animale à la conscience humaine et il voulait résoudre le problème de l'évolution de la pensée humaine. En passant de la société « primitive » à la société d'aujourd'hui il traite les formes diverses de l'explication de la réalité. La « conscience primitive » constitue, d'après Essertier, un obstacle qui empêche l'homme de pénétrer la réalité. Les formes inférieures de l'explication sont étroitement liées avec la pensée collective qui ne permet pas un acte libre de l'individu - au moins jusqu'au moment où un esprit exceptionnellement fort ne se révolte contre le collectif. Depuis ce moment, la pensée humaine subit une modification essentielle et le chemin de la liberté est ouvert. Cette œuvre avait été remarquée dès le moment de sa parution et a assuré à son auteur une position d'un penseur reconnu.

Essertier a été envoyé à Prague par le gouvernement français en 1920 pour devenir professeur de philosophie à l'*Institut français* de Prague, en ce temps-là la majeure institution culturelle française dans l'ancienne Tchécoslovaquie. Il enseignait surtout la philosophie française moderne et l'histoire de l'art français. Cependant, il a dépassé son rôle bien des fois, parce qu'il a aussi fait connaître la Tchécoslovaquie au public français. Il dirigeait la *Revue française de Prague*, qui est, même du point de vue d'aujourd'hui, un périodique d'une grande valeur et de qualité exceptionnelle, elle est en même temps bien captivante par son atmosphère d'époque et donne une image de l'amitié franco-tchèque. La *Revue* dirigée sous la direction d'Essertier visait à donner une vue d'ensemble sur la civilisation, littérature, les arts, philosophie et la vie scientifique en Tchécoslovaquie et en France. Les articles étaient souvent consacrés aux relations français-tchèques. Le plus grand mérite d'Essertier était surtout l'échange culturelle entre la France et la Tchécoslovaquie.

Grâce à son fort caractère et son esprit chaleureux, il a bien réussi à s'adapter au milieu culturel et universitaire de Prague. Bien que les études slaves ne soient pas son domaine, il s'intéressait profondément et sincèrement à la nation tchèque, à sa langue, littérature, histoire et philosophie, entièrement dans l'esprit de l'historien Ernest Denis. Essertier a contribué à plusieurs périodiques tchèques et français, tandis qu'en France il propageait des connaissances sur la Tchécoslovaquie. Dans ce travail on suit également le retentissement de l'œuvre de Daniel Essertier dans les périodiques tchèques et on recherche ses articles parus dans des périodiques français qui traitent de la civilisation tchécoslovaque. Un thème fréquent de ses articles était la personnalité philosophique et politique de T. G. Masaryk que Daniel Essertier admirait. A propos de la Tchécoslovaquie, il a même donné des conférences aux universités en France. Pendant son séjour à Prague, Essertier a aussi participé à la vie sociale et culturelle. Dans le cercle de ses amis ont trouvé des artistes et des intellectuels tchèques. Il était un ami proche du philosophe tchèque, Karel Vorovka. Deux courants de pensées opposés existaient dans la Tchécoslovaquie de cette époque : le cosmopolitisme humaniste fortement influencé par le positivisme et le nationalisme avec des tendances plutôt idéalistes. Ces deux courants

publiaient deux revues, *Česká mysl* (la Pensée tchèque) et *Ruch filosofický* (*le Mouvement philosophique*). Nous avons réussi à prouver que, par ses articles, Daniel Essertier a contribué à la meilleure connaissance de la philosophie française.

Après son départ de Prague, Essertier est devenu professeur à l'université de Poitiers et plus tard en Égypte, au Caire. Même de loin il était capable de diriger sa *Revue* pragoise d'une manière très responsable. La mort inattendue ne lui a pas permis de terminer le travail qu'il avait anticipé dans ses articles. En réaction à ce malheureux événement la *Revue Française de Prague* a publié un numéro spécial qui apporte un nombre remarquable d'articles émouvants écrits par des éminentes personnalités françaises et tchèques exprimant une profonde admiration pour le jeune philosophe. C'est entre autre la preuve qu'il s'agissait d'une personne particulièrement exceptionnelle.

9. Prameny a literatura

Monografie

CUIN, Charles-Henry, GRESLE, François. *Dějiny sociologie*. Vyd. 1. Praha: Sociologické nakladatelství, 2008, 265 s. ISBN 80-86429-33-4.

ČERNÝ, Václav. *Paměti*. Vyd. 2., rozšířené. Brno: Atlantis, 1992–1994, v. <1, 3 >. ISBN 80-7108-072-1.

DESCOMBES, Vincent. *Stejně a jiné: čtyřicetpět let francouzské filosofie (1933–1978)*. 1. vyd. Překlad Miroslav Petříček. Praha: Institut pro středoevropskou kulturu a politiku, Oikúmené, 1995, 181 s.. ISBN 80-852-4174-9.

ESSERTIER, Daniel. *Psychologie et sociologie, essai de bibliographie critique*. Paris: Felix Alcan, 1927, 361 s.

ESSERTIER, Daniel. *Philosophes et Savants français du XXe siècle: La Psychologie*. Paris: Félix Alcan, 1929, 251 s.

ESSERTIER, Daniel. *Les formes inférieures de l'explication*. Paris: Félix Alcan, 1927, 365 s.

Filosofický slovník. 1. vyd. Olomouc: Nakladatelství Olomouc, 1998, 463 s. ISBN 80-718-2064-4.

GIDDENS, Anthony. *Sociologie*. Vyd. 1. Praha: Argo, 1999, 594 s. ISBN 80-720-3124-4.

HAVLÍK, Radomír, GRESLE, François. *Úvod do sociologie*. 4. vyd. Praha: Univerzita Karlova v Praze, nakladatelství Karolinum, 2003, 128 s. ISBN 80-246-0381-0.

Histoire de l'Université de Poitiers : passé et présent (1432-1932). Poitiers: impr. de Nicolas, Renault et Cie, 1932, 575 s.

HNILICA, Jiří. *Francouzský institut v Praze 1920–1951: mezi vzděláním a propagandou*. 1. české vyd. Praha: Karolinum, 2009. ISBN 978-80-246-1663-6.

JELÍNEK, Hanuš. *Zahučaly lesy: Kniha vzpomínek*. 1. vyd. Praha: Fr. Borový, 1947, 584 s.

PAVLINCOVÁ, Helena. *Karel Vorovka: cesta matematika k filosofii*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 598 s. ISBN 978-807-0073-315.

REZNIKOW, Stéphane. *Frankofilství a česká identita 1848–1914*. 1. české vyd. Překlad Alena Lhotová. Praha: Univerzita Karlova, 2008, 561 s. ISBN 978-802-4614-373.

RÁDL, Emanuel. *Dějiny filosofie*. 1. vyd. Praha: Votobia, 1999, 668 s. ISBN 80-722-0064-X.

Sociologické školy, směry, paradigmaty. Vyd. 2., dopl. Editor Miloslav Petrušek, Alena Miltová, Alena Vodáková. Praha: Sociologické nakladatelství (SLON), 2000, 258 s. Sociologické pojmosloví, sv. 4. ISBN 80-858-5081-8.

GABRIEL, Jiří, NOVÝ, Lubomír a ZOUHAR, Jan. *Česká filozofie ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Vyd. Masarykovy univerzity, 1995, 2 v. ISBN 80-210-1242-0.

STÖRIG, Hans Joachim. *Malé dějiny filosofie*. 7. přeprac. a rozšíř. vyd. Kostelní Vydří: Karmelitánské nakladatelství, 2000, 630 s. ISBN 80-7192-500-2.

BESNARD, Philippe. *Études durheimiennes*. Paris: DROZ, 2003, 385 stran.

Články

MARÈS, Antoine. Les Français et Thomas Garrigue Masaryk. *Revue des études slaves*. 1988, roč. 60, č. 3, s. 703–723. ISSN 0080-2557. DOI: 10.3406/slave.1988.5792.

PAUZA, Miroslav. Úvodní studie 1921–1942. *Knihovna Filosofického ústavu Akademie věd ČR: Soupisy příspěvků v českých filosofických časopisech 20. století*. Dostupné z: GABRIEL, Jiří, NOVÝ, Lubomír a ZOUHAR, Jan. *Česká filozofie ve 20. století*. 1. vyd. Brno: Vyd. Masarykovy univerzity, 1995, 2 v. ISBN 80-210-1242-0.

Schuhl Pierre-Maxime. Les premières étapes de la philosophie biologique.. In: *Revue d'histoire des sciences et de leurs applications*. 1952, Tome 5 n°3. pp. 197–221. doi : 10.3406/rhs.1952.2943
url :http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rhs_0048-7996_1952_num_5_3_2943
Consulté le 20 juin 2012

LLOBERA, Josep R. RELIGION AND REVOLUTION IN DURKHEIM AND SOREL. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z: <http://www.raco.cat/index.php/QuadernsICA/article/viewFile/95408/163830>

BRUNSHVIG, Léon. L'humanisme de l'occident. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:

http://classiques.uqac.ca/classiques/brunschvicg_leon/ecrits_philosophiques_t1/ecrits_philosophiques_t1_intro.html

Periodika

České listy. (1931)

Česká mysl (1920–1933)

Foi et Vie (191–1923)

La Revue des études slaves (1931)

La Revue française de Prague : organe de la Fédération des sections de l'Alliance française en Tchécoslovaquie. (1922–1936)

Lumír (1922)

Annales de la Société Jean-Jacques Rousseau (1927–1928)

La quinzaine littéraire (1930)

Ruch filosofický (1920–1937)

La Grand'Goule (1930)

Revue bibliographique des ouvrages de droit, de jurisprudence, d'économie politique, de science financière et de sociologie (1926)

Lidové noviny (1931)

Národní listy (1931)

Internetové zdroje

Gallica: Bibliothèque numérique. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:
<http://gallica.bnf.fr>

Ferdinand Pelikán. In: GABRIEL, Jiří, ZOUHAR, Jan, PAVLINCOVÁ, Helena. *Slovník českých filozofů* [online]. [cit. 2012-05-13]. Dostupné z:

<http://www.phil.muni.cz/fil/scf/komplet/pelikf.html>

FOLTA, Jaroslav, ŠIMSA, Pavel. Karel Vorovka. [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:

http://inserv.math.muni.cz/biografie/karel_vorovka.html

Rapprochement universitaire: La réception aéricaine du 2 mars 1919. In: [online]. [cit.

2012-06-20]. Dostupné z: <http://libcudl.colorado.edu/wwi/pdf/i71175003.pdf>

PICKERING, William S. F. Gaston Richard: collaborateur et adversaire. In: *Revue française de sociologie* [online]. [cit. 2012-06-20]. Dostupné z:

http://www.persee.fr/web/revues/home/prescript/article/rfsoc_0035-2969_1979_num_20_1_6676?_Prescripts_Search_tabs1=standard&

Přílohy

Dopisy mezi Danielem Essertierem a Karlem Vorovkou, Madeleine David-Vokounovou a paní Vorovkovou převzaty z: PAVLINCOVÁ, Helena. *Karel Vorovka: cesta matematika k filosofii*. Vyd. 1. Praha: Filosofia, 2010, 598 s. ISBN 978-807-0073-315.

Fotografie Daniela Essertiera a vzpomínkové články převzaty z *La Revue française de Prague : organe de la Fédération des sections de l'Alliance française en Tchécoslovaquie: Hommage à Daniel Essertier 1888–1931, L'Homme et l'œuvre, pages inédites*. X. 1931, č. 51. ISSN ark:/12148/cb328596884/date.

10. Přílohy